

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN KUR'AN'DA EMRİ BİL
MARUF VE NEHYİ ANIL MUNKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR

HAZIRLAYAN
Kenan OY

ELAZIĞ-2011

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİ DALI

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN KUR'AN'DA EMRİ BİL
MARUF VE NEHYİ ANİL MUNKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR

Hazırlayan
Kenan OY

Jürimiz,/...../2011 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2011 tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Din eğitimi Açısından Kur'an'da Emri Bil****Maruf ve Nehyi Anil Munker****Kenan OY****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı****Din Eğitimi Bilim Dalı****Elazığ - 2011, Sayfa: IX+97**

Emri bil Maruf ve Nehyi anil Münker, İslam Tarihi boyunca önemli bir prensip olmuş, üzerinde çokça tartışılmış hatta ayrılıkların ve kavgaların da sebebi olmuştur. Fakat bu prensip daha çok bir itikadi ve inanç meselesi olarak görülmüş ve bu yönü ön plana çıkarılmış, Mutezile mezhebinin de ilkelerinden birini oluşturmuştur. Bu çalışmada hem Emri bil Maruf ve Nehyi anil Munker ilkesi Kuran ayetleri çerçevesinde ele alınmış hem de ilke içerisinde geçen kavramların kökenine inmeye çalışılarak din eğitimi ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte hadislerde de maruf ve munker kavramlarından ne kastedildiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Emri bil Maruf ve Nehyi anil Münker genel olarak iyiliği yaymaya çalışmak ve kötülükten alıkoymaya, engellemeye çalışmak anlamına gelmektedir. K. Kerim'deki maruf ve munker kavramlarının geçtiği ayetler ise çeşitli anlamlarda kullanılmakla beraber din eğitimi açısından da değerlendirilebileceği ifade edilmektedir. Aynı şekilde hadislerde de iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma prensibinin eğitim ile ilişkisi ortaya konulmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için de hem Kuran'da hem de hadislerde Maruf ve Münker kavramları ile yakın anlamlı diğer kavramların açıklanması yapılmış, eğitimde iyilik ve kötülük kavramlarının değerler eğitimi çerçevesinde davranış haline dönüştürülmesi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Din Eğitimi, Maruf, Münker, Emir, Nehiy.

ABSTRACT

Master Thesis

Emri Bil Maruf and Nehyi Anil Munker in Term of Religious Education in Quran

Kenan OY

The University of Firat

The Institute of Social Sciences

The Department of Philosophy and Religious Sciences

The Department of Religious Education

Elazığ - 2011, Page: IX+97

Being an important principle throughout Islamic History, Emri Bil Maruf Nehyi Anil Munker has been the cause of divisions and quarrels. But this principle is regarded as a matter of belief and its this aspect has been given in to consideration, and constituted one of the principles of Mutazilite's doctrine. In this study, Emri Bil Maruf Nehyi Anil Munker principle is both discussed with regard to Qur'an verses and also its relation with religious education is tried to put forward by examining the origins of the concepts of the principle. Moreover, what is meant by the concepts of lawful and unlawful is tried to be explained through the hadith.

Generally, Emri Bil Maruf Nehyi Anil Munker means to try to enjoin what is lawful and prohibit what is unlawful. Along with being used in various meanings in the verses of the Qur'an which mentions about the lawful and the unlawful, it implies that it is possible to evaluate these concepts in terms of religious education. The relationship between the principle mentioned in the hadith and the education is studied. For a better understanding of the subject the terms lawful and unlawful and similar terms are explained, and also changing the goodness and misdeed in to behaviours in educational aspect is elaborated.

Key Words: Education, Religious Education, Maruf, Munker, Order, Prevention

ÖNSÖZ

K. Kerim dünya yaşamında ahlaki ilkelere bağlı bireyler oluşturmayı amaç edinmiş, Hz. Muhammed de bu amaç doğrultusunda Müslümanlara örnek bir yaşam sürmüş ve meselelerin çözümünde açıklayıcı ve yol gösterici bir rol üstlenmiştir. İslam tarihi boyunca da bu amacın gerçekleştirilmesi için bilginler ve alimler farklı bir çok görüş ileri sürmüşlerdir. Bunların en önemlilerinden biri de emri bil maruf ve nehyi anil münker ilkesidir.

Emri bil maruf ve nehyi anil münker prensibi ve maruf ve münkerin bilinmesi, çok farklı değerlendirmelere tabii tutulduğu gibi aynı zamanda bu kavramların ve ilkenin de daha çok teorik ve siyasi yönlerine vurgu yapılmış, eğitim yönü ihmal edilmiştir. Halbuki bir taraftan iyiliği yaygınlaştırmak diğer taraftan kötü iş ve davranışlardan insanları uzaklaştırmak, dini bir emir ve sorumluluk olması kadar bu ilkenin nasıl gerçekleştirileceği de önem taşımaktadır. Bu sebeple çok önemli olan bu prensibin Kur'an çerçevesinde eğitim ile ilişkisini açıklamak din eğitiminin bir yönünün aydınlığa kavuşmasına katkı sağlayacaktır.

Çalışma, yeni bir şey ortaya koymaktan çok İslam'da çok önemli bir ilkeyi farklı bir bakış açısıyla yeniden yorumlamaktadır. Bu çalışma, bu prensibin anahtar kavramları olan maruf, münker, emir ve nehy kavramlarının açıklamasını yaparken aynı zamanda bu kavramların ve prensibin eğitim ile olan ilişkisini de ortaya koymaktadır. İlk bölümde eğitim ve din eğitimi kavramları açıklanıp değerlendirilmesi yapılmış ve din eğitiminin kapsamı, programı, prensipleri, temel konuları, eğitimcide bulunması gereken özellikler, ayetlerden de yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde emir ile maruf ve nehy ile de münker kavramları ele alınmış, çeşitli kullanım şekilleri ve kullanıldıkları farklı anlamlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca K. Kerim'de maruf ve münker kavramları ile yakın anlamlı diğer kavramlara da değinilmiş böylece emri bil maruf ve nehyi anil münkerin eğitim yönü öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde K. Kerim'de maruf ve münker kavramlarının geçtiği ayetler ele alınmış ve bu ayetlerin eğitim açısından değerlendirilmesi yapılmış ve maruf ve münker kavramlarının geçtiği hadisler ile eğitim ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Zamanla ortaya çıkan yeni problemler onlara yeni çözüm yolları da bulmayı zorunlu kılmaktadır. Eğitimin ve eğitim anlayışının hızla değiştiği günümüzde, değerler eğitiminin önem kazanmasıyla din eğitiminde, iyiliğin (iyi davranışların) oluşturulması

ve kötölüğün (kötü davranışların) ortadan kaldırılması bakımından, emri bil maruf ve nehyi anil munkerin eğitim açısından ele alınmasında önemli yararlar olacağı muhakkaktır.

Bu çalışmamızda bilgi, tecrübe ve tavsiyeleriyle yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim.

Kenan OY
Elazığ - 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1.EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ

1.1. EĞİTİM	4
1.1.1. Eğitimin Tanımı.....	4
1.1.2. Eğitimin Amacı.....	5
1.2. DİN EĞİTİMİNİN MAHİYETİ VE AMACI	6
1.2.1. Din Eğitiminin Mahiyeti	6
1.2.2. Din Eğitiminin Amacı.....	7
1.3. DİN EĞİTİMİNİN TEMEL KONULARI, PRENSİPLERİ VE PROGRAMI	8
1.3.1. DİN EĞİTİMİNİN TEMEL KONULARI.....	8
1.3.1.1. Ahiret İnancı Eğitimi	8
1.3.1.2. Allah’a ve Peygambere İman Eğitimi.....	8
1.3.1.3. Nefis Eğitimi.....	9
1.3.1.4. Ahlak Eğitimi.....	10
1.3.1.5. Dua Eğitimi.....	11
1.3.1.6. Tevhit İnancı Eğitimi	11
1.3.1.7. Duygu Eğitimi.....	13
1.3.1.8. Ruhsal Eğitim	13
1.3.1.9. Sabır Eğitimi	14
1.3.2. DİN EĞİTİMİNİN PRENSİPLERİ	15
1.3.2.1. Kuran Öğretimi	15
1.3.2.2. İnsan Fıtratı	17
1.3.2.3. Din Eğitiminin Karşılıksız Olması	17
1.3.2.4. Peygamberler Tarihi Öğretimi	18

1.3.2.5. Din Eğitimcisinin Vasfı	18
1.3.2.6. İyiliği Emir Kötülükten Sakındırma	19
1.3.2.7. Bilgi ve Sorumluluk.....	19
1.3.2.8. İyilerle Birlikte Hareket Etme.....	21
1.3.2.9. Din Eğitimi ve Diğer İlimler.....	21
1.3.2.10. Ceza ve Ödül.....	22
1.3.2.11. İnsanın Psikolojik Yönü.....	27
1.3.2.12. Din Eğitiminin Sürekliliği	28
1.3.3. DİN EĞİTİMİNİN PROGRAMI.....	29
1.3.3.1. Ahiret inancı	29
1.3.3.2. İlahi İrade ve İnsan İradesi.....	29
1.3.3.3. Tabiat bilimleri	30
1.3.3.4. Din Eğitiminde ‘Şüphe’nin Kullanımı.....	31
1.4.1. DİN EĞİTİMCİSİNİN VASIFLARI.....	32
1.4.1.1. Eğitimcinin Ne İle Mücadele Edeceği	32
1.4.1.2. Eğitimcinin Takip Edeceği Yol	34
1.4.1.3. Eğitimcinin Affedici Olması ve Özür Dilemesi	36
1.4.1.4. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmalıdır	37

II. BÖLÜM

2. MARUF VE MÜNKER KAVRAMLARI

2.1. İYİLİĞİ EMRETMEK/EMRİ BİL MARUF	39
2.1.1. EMİR	39
2.1.2. MARUF	40
2.2. KÖTÜLÜĞÜ YASAKLAMAK VEYA NEHYİ ANIL MUNKER	46
2.2.1. NEHİY	46
2.2.2. MÜNKER	49
2.3. K. KERİM’DE MARUF VE MÜNKER İLE İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR	53
2.3.1. Hayır-Şer.....	53
2.3.2. Hasene-Seyyie	55
2.3.3. Birr-İsm.....	58

III. BÖLÜM

3.KUR'AN VE HADİSLERDE MARUF VE MÜNKER

3.1. MARUF VE MÜNKER KAVRAMLARININ GEÇTİĞİ AYETLER	60
3.1.1. Örfü Uygun Hareket Etme	60
3.1.2. İyilikle Muamele Etme	63
3.1.3. Güzel Söz Söyleme	65
3.1.4. İyiliğe Çağırma ve Kötülükten Sakındırma	66
3.2. MARUF VE MÜNKER İLE İLGİLİ HADİSLER.....	79
3.2.1. Anne ve babaya iyilik etmek	83
3.2.2. İyiliği emretmek:.....	85
3.2.3. Kötülüğe engel olma.....	86
3.3.MARUF VE MÜNKER İLGİLİ YAKIN ANLAMLI HADİSLER.....	87
3.3.1.Hadislerde Hayır-Şer	87
3.3.1.1. Üstünlük (Fazilet bakımından yücelik).....	87
3.3.1.2. İyilik Yapmak ve Yararlı Olmak Anlamında Hayır	87
3.3.1.3. Mal Varlığı Olarak Hayır.....	88
3.3.1.4. Güzel Söz Olarak Hayır.....	88
3.3.1.5. Sevap ve Günah Anlamında Hayır-Şer.....	88
3.3.1.6. İyi ve Güzel Huy Olarak Hayır.....	89
3.3.2. Hadislerde Hasene-Seyyie	89
3.3.3. Hadislerde Birr-İsm	90
SONUÇ	92
BİBLİYOGRAFYA	93
ÖZGEÇMİŞ	97

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Ank.	: Ankara
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A.Ü.İ.İ.A.	: Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Akademisi
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.E.Ü.İ.F.D.	: Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
E.Ü.İ.F.D.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.İ.A	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
İst.	: İstanbul
Kit.	: Kitabevi
md.	: Maddesi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölümü
s.	: Sahife
sy.	: Sayı
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trs.	: Tarihsiz
yayın.	: Yayınları, Yayıncılık

GİRİŞ

K. Kerim'in temel amacı, insanların dünya hayatında inanç, ibadet ve ahlak kurallarına uygun hareket etmelerini ve bu ilkeleri yaymaya ve çoğaltmaya çalışmalarını sağlamaktır. Bu sebeple Kur'an öncelikle yaratılışında mevcut bu temel değerleri içinde barındıran, en güzel biçimde yaratılan,¹ yaratılışından getirdiği üstünlüğe² uygun bir yaşamı kuran ve yeryüzünde temsilci kılınan³ insanı amaçlar ve insanın kendisini tanıması, bilmesi ve araştırması gerektiğini vurgular.

İnsanın kendisini bilmesi ve tanıması, diğer varlık ve canlılardan, farklı bir varlık olduğunun farkına varmasıdır. İnsanın bu farklılıkları bilmesinde ise manevi değerlerin önemli bir etkisi vardır. İnsan yaşamının daha anlamlı ve zengin olması bununla mümkündür.

K. Kerim insanı hedeflediği ve insan için gönderilmesinden dolayı da bu manevi değerler üzerinde önemle durmuştur. Bu değerlerin insanda tebarüz etmesi ise zaman içinde yayılarak eğitimde kullanılmalarına bağlıdır. Emri bil Maruf ve Nehyi ani'l Münker insanın manevi olgunluğa ulaşması bakımından K. Kerim'de yer alan önemli değerlerden biridir. Bu sebeple İslam dinindeki farklı bir çok oluşumun önemli prensibi olmuştur⁴. Akılcı bir mezhep olmasıyla bilinen Mutezile mezhebinin beş temel prensibinden biri de bu ilkedir⁵. Bununla birlikte bu prensip mezheplerce farklı bir şekilde anlaşılıp yorumlanmış⁶ ve sahip olunan anlayış zaman zaman halkı kontrol altında tutmanın bir aracı ve dini bir yolu olmuştur. Mesela, İslam tarihinde Hariciler "emri bil maruf ve nehyi anil münker"i uygulama gerekçesiyle masum bir çok insanı ve müslümanı öldürmüş ve kendilerine göre bunu yaparken de ortaya koydukları isti'razı⁷, kendilerinden olmayan veya kendileri gibi düşünmeyen Müslümanları sorgulamış, yargılamada bulunmuş ve nihayetinde bunu hiç çekinmeden uygulamışlardır. Yine Mutezili düşüncenin toplum tarafından kabul edilmesi için bazı yöneticiler ve Abbasi halifeleri, farklı düşünce sahiplerini Abbasi hilafetinin 15 yıllık dönemi boyunca baskı ve işkenceye maruz bırakmışlardır.

¹ Tin, 95/4.

² İsra, 17/70.

³ En'am, 6/165.

⁴ İlhan, Avni, **el-Emru bil Maruf ven nehyu anil Münker**, D.E.Ü.İ.F.D., İzmir, 1986, C. III, s. 89.

⁵ Atay, Hüseyin, **İslam'ı Yeniden Anlama**, Atay ve Atay Yayın., Ank., 2001, s. 232

⁶ İlhan, a.g.m.,s. 89.

⁷ İstiraz: Haricilerin dini sorgulamalarını ifade eden kavram, Öz, Mustafa, **İsti'raz mad** D.İ.A. (T.D.V), İstanbul, 1995,. C. XXXIII, s. 374.

K. Kerim'in vazgeçilmez bir ilkesi olarak 'Emri bil Maruf ve nehyi anil Munker'in ilk uygulayıcısı elbette Hz. Muhammed'dir.⁸ Hz. Muhammed bu vahyin hem ilk hem de örnek uygulayıcısı olmuş ve bu konuda Müslümanlara da nasıl bir yol tutmaları gerektiği konusunda fikir vermiştir.

'İyiliği emretmek kötülükten alıkoymak' prensibiyle ilişkili olarak bazı uygulamalar ve kurumlar ortaya çıkmış, konunun sadece itikadi yönü değil aynı zamanda siyasi sosyal ve toplumsal yönü de vurgulanmıştır. İslam tarihinde emri bil maruf ve nehyi anil munker, İslam toplumunun sorumlu tutulduğu inanç, ibadetler, hayat nizamı, siyaset ve ahlak nizamı gibi Allah'ın dinine daveti de içine alan geniş bir kavramdır.⁹ Başka bir tanıma göre bu ilke tamamen ahlaki, ameli ve düşünce ağırlıklı bir ilkedir.¹⁰ Bu görüşlerden de ortaya çıkıyor ki emri bil maruf ve nehyi anil munker çok boyutlu, içinde bir çok farklı görüşü barındıran, açıklanmaya ihtiyaç duyulan ve en güzel şekliyle insanların uygulamaları gereken bir prensiptir.

Emri bil Maruf ve Nehyi anil Munker 'in anlaşılması kişiden kişiye farklılık gösterir. Çünkü bu kavramın kişinin sadece kendisine hitap eden yönü olduğu gibi toplumsal, eğitim ve idareye hitap eden yönleri de bulunmaktadır. Bu sebeple bir çok farklı görüş ileri sürülmüş zaman zaman bazı topluluklar arasında anlaşmazlıklara yol açtığı da olmuştur. Bundan dolayı bir kişinin iyilik yapıp kötülükten kaçınması yanında diğer insanları iyiliğe yönlendirip kötülükten alıkoyması/engel olması sorumluluğunu da ortaya çıkarmıştır. Fakat bu sorumluluğu kimlerin, hangi vasıfları taşıyan insanların nasıl yapacağı da ayrı bir tartışma konusudur. Bu noktada emri bil maruf ve nehyi anil munkerin islami ilimler içindeki yeri ve özellikle de din eğitimi açısından değerlendirilmesi ihtiyacı ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır.¹¹

Kur'an ı Kerim'de emri bil maruf ve nehyi anil munker ilkesi, dünya hayatında olgun, kamil ve ideal bir insan modelini oluşturmada başvurulacak önemli bir prensip olmakla birlikte bu prensibi, hangi özellikleri taşıyan insanların vereceği ve ne şekilde verilmesi gerektiği açıklanmaya muhtaç bir konudur. Bu çalışmada emri bil maruf ve nehyi anil munker ilkesinin, öncelikle içinde geçen kavramların semantik bakımından

⁸ Hasan, İbrahim Hasan, **en Nuzumul İslamiyye**, Kahire, 1959, s. 270.

⁹ Mustafa, Nevin A., **İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet**, Çev.Vecdi Akyüz, İz yayn. İst. 1990, s. 114.

¹⁰ Neşşar, Ali S., **İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu**, Çev. Osman Tunç, İnsan yayn., İst. 1999., C.II., s. 256.

¹¹ Barış, Ayşe Bayraktar, **K. Kerim'de Emri bil Maruf ve Nehyi Anil Munker Meselesi**, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.32

açıklanması ile Kur'an'ı Kerim ve hadisler ışığında din eğitimi açısından değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir.

Her ne kadar konu ile ilgili müstakil eserler bulunsa da açıklamaya çalışacağımız ilkenin din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılacağından yararlı bir çalışma olacağı kanaatindeyiz.

I. BÖLÜM

1.EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ

1.1. Eğitim

1.1.1. Eğitimin Tanımı

Eğitim ile ilgili olarak Arapçada kullanılan talim ve terbiye kelimeleri üzerinde durmak gerekir. Terbiye Arapça bir kelime olup “ıslah etmek, düzeltmek, düzene koymak, idare etmek, işini üzerine almak, gözetmek” anlamlarına gelir.¹²

Kuran’ı Kerim’de en fazla kullanılan “Allah” isminden sonra (2799 defa) “Rab” kelimesi geçmektedir.¹³ Rab, varlık alemlerini yaratan, terbiye eden maddi ve manevi kemale ulaştıran Allah anlamına gelmektedir.¹⁴ Yine Arapça kökenli olan ve terbiye eden, eğiten anlamında kullanılan mürebbi kelimesi de “Rab” dan türemiştir. Terbiye ile kullanılan “talim” kelimesi ise eğiterek öğretmek anlamına gelmektedir. K. Kerim’de peygamberlerin vazifeleri “talim” olarak nitelendirilmiş, kendilerine de “muallim” denilmiştir.¹⁵ Bu kavram cumhuriyetin ilk yıllarına kadar kullanılmaya devam etmiştir. Günümüzde her ne kadar sık kullanılmasa da Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çeşitli alanlarda az da olsa kullanılmaya devam etmektedir. “Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı” ve sporla ilgili olarak da “Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü” bunlara örnek olarak verilebilir.

Yine bir dönem çocuk bakıcılığı ile sorumlu olan kişilere “Mürebbiye” denilmesi de bu kavramın eğitim ile olan sıkı ilişkisini ortaya koymaktadır. Türkçe’de daha yaygın olarak kullanılan eğitimin bir çok tanımı yapılmıştır.¹⁶

“Eğitim, tarih boyunca birikmiş insan tecrübesinin sistemleştirilmesi ile deneysel araştırmaların sonuçlarından çıkarılmış, genel geçerliliği olan kuralların belirlenmesi ve bu ikisinin birbirine bağlanmasıdır”¹⁷

“Eğitim (Terbiye), yetişkin nesiller tarafından yetişmekte olan nesillere yapılan her türlü etkidir.¹⁸ Tanımda eğitimin iki yönü öne çıkmaktadır. İlki yetişkin nesil diğeri

¹² Bayraktar, Mehmet Faruk, **İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri**, İstanbul, 1999, s. 11, Öcal, Mustafa, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, Ankara, 2007, s. 23.

¹³ Muhammet Fuad, Abdülbaki, **el-Mucemul Müfehres**, Beyrut, 2005, s. 525.

¹⁴ Çantay, Hasan Basri, **Kuran-ı Hakim ve Meali Kerim**, İstanbul, 1969, C.1 s. 12.

¹⁵ Bakara 2/151.

¹⁶ Eğitimin daha geniş tanımları ve açıklamaları için bkz. Ayhan, Halis, **Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler**, İstanbul, 1982, s. 12, Bayraklı, **İslam’da Eğitim**, İstanbul, 1980, s. 17, Tezcan, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara, 1981 s. 4.

¹⁷ Bilgin, Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Ankara, Gün Yayıncılık, 1995, s. 40.

ise yetişmekte olan nesildir. Yetişkin nesil aktaran verici konumunda ikincisi ise alıcı durumundadır. Diğer taraftan “her türlü etki” ifadesi yönlendirme ve eğitimin iyi yönde olabileceği gibi kötü yönde de olabileceğini göstermektedir. Bununla beraber eğitimden asıl maksadın iyi yönde etkileme olduğunu söylemek gerekir.

Ayrıca eğitim Hz. Muhammed’in görevi açısından değerlendirildiğinde “tebliğ ve irşad” anlamına gelmektedir. Tebliğ eğitim ve öğretimi de içine alan bir kavram, irşad ise rehberliktir.¹⁹ Hz. Muhammed’in “Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim”²⁰ hadisi, eğitimin “güzel ahlak sahibi olma, fazilete erme”²¹ faaliyetlerinin adı olarak kullanılır.

1.1.2. Eğitimin Amacı

Eğitim faaliyetlerinin belli gayeleri olmakla beraber bu zamanla değişiklik gösterebileceği gibi toplumdan topluma da farklılık gösterebilir. Hatta aynı toplumda zamana, yere ve şartlara göre değişiklikler olabilir. Çünkü toplum içinde meydana gelen dini, ahlaki, siyasi ve sosyal vb. alanlardaki gelişmeler ve değişimler eğitim faaliyetlerini ve dolayısıyla eğitimin gayesini de değiştirebilmektedir. Buna göre eğitimin gayesi “Ey Rabbimiz, bize dünyada iyi hal ver ve ahirette merhamet ihsan et ve bizi cehennem azabından koru!”²² ayeti ışığında insanların dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmektir. İslam eğitiminin gayesi de insanları bu hedefe ulaştırmaktır. Buradan hareketle İslam eğitiminin gayesini, insanı “iyi insan”²³ (insanı kamil) ve müslüman olarak yetiştirmektir.²⁴ Bir başka ifadeyle İslami eğitimin gayesi insanı mutlak hakikate, mutlak adalete, mutlak iyiliğe ve mutluluğa ulaştırmak ve Allah’a döndürmektir.²⁵ Bugünkü Türk Eğitim sisteminin genel amaçları ise 14.6.1973’te kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda ve 1982 Anayasası doğrultusunda yapılan yeni düzenlemelerle 18.6.1983 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan ve yürürlüğe konulan 2842 sayılı kanunda şu şekilde belirtilmiştir:

Madde 2- Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini:

¹⁸ Öcal, *a.g.e.* s. 4.

¹⁹ Öcal, *a.g.e.* s. 5.

²⁰ İmam Malik, **Muvatta, Hüsnül Huluk**, bab. 1.

²¹ Bayraktar, *a.g.e.* s. 4.

²² Bakara 2/201.

²³ Kutub, Muhammed, **İslam Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi**, İstanbul, 1977, s. 19.

²⁴ Bilhan, Saffet, “**Din Eğitiminin Amacı**,” Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, Ankara, 1981, s. 96.

²⁵ Ayasbeyoğlu, Nevzat, **İslamiyetin Eğitimimize getirdiği Değerler ve K. Kerim’in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili**, İstanbul, 1968, s. 26.

1. Atatürk ilke ve inkılaplarına ve Anayasa’da ifadesini bulan Atatürk²⁶ milliyetçiliğine bağlı Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışları ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak, öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

1.2. Din Eğitiminin Mahiyeti ve Amacı

1.2.1. Din Eğitiminin Mahiyeti

Din eğitimi, eğitim gerçekliğinin dini boyutunu araştıran bilimsel bir disiplindir. Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları vasıtasıyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecini geçmişi, bugünü ve geleceği ile, bilimsel metotları kullanarak, açıklamaya ve kontrol altına almaya çalışan bilimsel disiplindir.²⁷

Teoride Din Eğitimi hem ilahiyatın hem de eğitimin bir yan disiplini olarak düşünülebilir. Pratikte ise bir okul görevi olarak düşünebildiği gibi bir aile görevi ve cemaat etkileşimi olarak da görülebilir.

Din Eğitimi, dinin mahiyetine uygun olarak insan varlığının bütünü ile ilgilenir, insanın hayatını, hayatın bütünlüğü içindeki yeri ile açıklar, Tanrı’yı insanın menşei,

²⁶ 1961 Anayasasında “Türk Milliyetçiliği” şeklinde olan ifade, 1982 Anayasasının “Başlangıç” kısmında ve 2. maddesinde “Atatürk Milliyetçiliği” haline dönüştürülmüştür.

²⁷ Tosun, Cemal, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, Ankara, 2005, s. 34.

yeryüzündeki manası ve geleceği ile ilgili bir problem olarak öğretime müsait kılmaya çalışır. Bu amaçla yeni metotlar arar, geliştirir.²⁸

Din eğitimi bilimi, dinin öğretilirliği ve niçin, nasıl, nerede, hangi araç ve gereçlerle öğretilirliğini araştırır.²⁹ Aynı zamanda insan- Tanrı ilişkisinin ve bununla ilgili kuralların, ilkelerin, öğütlerin öğretime müsait kılınmasını kapsamakta ve bu anlamda insan varlığının bütünü ile ilgilenmektedir.³⁰

1.2.2. Din Eğitimi Amacı

Din eğitimi bilimi, dindarlık merkezli olarak; dinden gelen bilgilerle, eğitim biliminin verilerini birleştirerek, insanları Allah'ın iradesine uygun kişiler olarak yetiştirmelerine katkıda bulunacak çalışmalar yapmaktır. Bilim merkezli yaklaşıldığında ise; din eğitimi gerçekliğini bütün boyutlarıyla bilimsel metod ve teknikler kullanarak açıklamaya ve kontrol altına almaya çalışmaktır.³¹ Bu amaç belirlenirken Kur'an ayetleri de yol gösterici olmaktadır:

*“Yanlarına vardığınız zaman kendilerinden yüz çevirirsiniz diye Allah’a yemin edeceklerdir Siz de onlarla yüzleşmeyiniz. Çünkü onlar murdardır. Kazandıklarının karşılığı olarak varacakları yer cehennemdir.”*³²

Ayet yalan yere yemin etmenin insanın iç dünyası ve manevi alemini kirlettiğini ve bulaşıcı hastalık gibi başkalarına da yayılacağı bir özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple bu tür özelliklere sahip insanlardan yüz çevirmenin ve sakınmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Buradan hareketle Din eğitimi de müminleri münafıklıktan (ikiyüzlülük) korumayı amaç ve görev edinmelidir. Çünkü toplumda ikiyüzlülük arttıkça manevi kirlenme artmakta, insanların birbirine olan güveni kaybolmakta ve toplumu ayakta tutan yapı ortadan kaybolmaktadır.³³ Konuyla ilgili bir başka ayet de şudur:

*“Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar.”*³⁴

Her iki ayet, birbirini açıklamakta ve gönülden gelmeyip, ağızdan gelişigüzel

²⁸ Bilgin, a.g.e, s. 42-43.

²⁹ Tosun, a.g.e, s. 66-67.

³⁰ Bilgin, a.g.e, s. 42.

³¹ Tosun, a.g.e, s. 71.

³² Tevbe, 9/95.

³³ Bayraklı, Bayraktar, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, Bayraklı yayınları, 2008, c.8, s. 311-312.

³⁴ Maide, 5/89.

çıkan yeminlerin hukukî sorumluluğu olmadığını belirtmektedir. Çünkü akdi bağlayan gönüldür.³⁵ Ayet aynı zamanda verilen sözün ya da yapılan yeminin bağlayıcılığını, yerine getirmenin önemini ifade etmektedir. Din eğitimi de insanların buna benzer ahlaki değerler sahibi olmalarını amaç edinmekte ve bunun ilkelerini ortaya koymaktadır.

1.3. Din Eğitiminin Temel Konuları, Prensipleri ve Programı

1.3.1. Din Eğitiminin Temel Konuları

1.3.1.1. Ahiret İnancı Eğitimi

*“Dönüşünüz yalnız Allah’adır. O, her şeye kadirdir.”*³⁶

Kur’an-ı Kerim’in pek çok ayetinde Allah’a dönüşün olacağı, Allah’a kavuşmak ifadesi kullanılarak ahiret iman üzerinde önemle durulmuştur.³⁷ Allah’a dönüş ahiret imanının önemli bir boyutunu ortaya koymaktadır. İnsanın Allah’a döneceğine inanmasının en önemli sonucu bir taraftan bela ve musibetlere karşı sabırlı olması diğer taraftan da kötülüklerden kaçınıp iyiliklere yönelmesidir. Bu durum Bakara 155. ayette Allah’ın müminleri korku, açlık, mal, can ve ürünleri noksanlaştırmakla imtihan ettiğini buyurmakta ve ayetin sonunda da sabredenlerin müjdelenmesini emretmektedir.³⁸

1.3.1.2. Allah’a ve Peygambere İman Eğitimi

*“ Üzerlerine Rabbinin(azap) kelimesi hak olanlar inanmazlar. Onlara bütün ayetler gelmiş olsa bile, acı azabı görünceye kadar (inanmazlar).”*³⁹

Ayet, Allah’ın Firavun ve etrafındaki seçkinlerin olgusundan hareketle yeryüzüne insanlar arasına koyduğu bir ilkeyi (sünnetullah) dikkate sunmaktadır. Buna göre iman için azap vaktinin gelmemiş olması aksi takdirde iman etmenin bir hükmünün olmayacağı ifade edilmektedir. Geçmişte böyle bir gerçekliği yaşayanlarla beraber olmanın yanlışlığı anlaşılmalı, eğitici ve ibret olmalı, onlardan ders çıkarılmalıdır.⁴⁰

³⁵ Bayraklı, *a.g.e*, c.6, s. 132

³⁶ Hud, 11/4.

³⁷ Bakara, 2/4, 46, 62, 123, 177, En’am, 6/113, Araf, 7/147, Tevbe, 9/18, 19, 44.

³⁸ Bayraklı, *a.g.e*. C. II, s.318.

³⁹ Yunus, 10/96-97.

⁴⁰ Bayraklı, *a.g.e.*, C. 9, s. 83-84.

“Babaları dedi ki: ‘Hayır, nefisleriniz sizi böyle bir işe sürükledi. Bana düşen, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların tamamını bana getirir. Çünkü O, bilendir, hikmet sahibidir’”⁴¹

Ayette Hz. Yakup Allah’a tevekkül, O’na sığınma ve güvenme konusunda önemli bir ders vermekte, başkalarının haksız ve yanlış davranışlarına karşı güzel bir sabırla Allah’a sığınmanın önemi vurgulanmaktadır. Böylece İslam’daki tevhit inancının özelliği de belirtilmektedir. İnsanların kötülüklerinden, şeytanın ve nefsin itmesinden kaçıp sığınılacak makamı belirleyen bilince “iman” denilmektedir.”⁴²

“Şüphesiz ben size Allah’tan gelen bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim”⁴³

Ayet şirk ve onun karşıtı olan tevhit inancına gönderme yaptıktan sonra peygamberlik kurumunu ele almıştır.

Hz. Peygambere Allah’tan gönderildiğini söyletmekle “hak” olduğunu ispatlamaktadır. Diğer taraftan onun uyarıcı ve müjdeleyici olduğunu belirterek, dinin kendisine bir şey katmadığını, dini onun koymadığını, Kuran’ı onun yazmadığını ifade etmektedir.⁴⁴

1.3.1.3. Nefis Eğitimi

“Nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin merhamet ettiği durumlar hariç, olanca gücü ile kötülüğü emreder. Ama Rabbim, affedicidir, merhamet sahibidir.”⁴⁵

İnsanları eğitirken, bir taraftan nefislerini geliştirmenin, diğer taraftan da nefisleri kontrol altında tutmanın yolları aranmalıdır. Bu hem manevi eğitimin hem de duygu eğitiminin bir parçasıdır.

K. Kerim aynı zamanda insanlara kendi nefislerini kontrol etmenin öğretilmesini istemektedir. Kendini temize çıkarmadan, *“Doğrusu insan kendi nefsinin gözlemcisidir”⁴⁶* *“Nefsinizde bir çok alamet var, hala görmeyecek misiniz?”⁴⁷* şeklindeki ayetler iç gözlem yapmanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. Günümüzde

⁴¹ Yusuf, 12/83.

⁴² Bayraklı, a.g.e., C. 9, s. 478.

⁴³ Hud, 11/2

⁴⁴ Bayraklı, a.g.e, C. 9, s.117-118.

⁴⁵ Yusuf, 12/53

⁴⁶ Kıyamet, 75/14.

⁴⁷ Zariyat, 51/21.

modern psikoloji ve diğer bazı alanlarda iç gözlem yapmanın önemine sürekli vurgu yapılmaktadır.

İnsan eğitimi söz konusu olduğunda bir bütün olarak nefis de eğitilmelidir. Beyin, gönül ve nefis beraber eğitime tabi tutulmalı, beraber geliştirilmeli ve işler hale getirilmelidir. İnsana sadece beyin boyutu ile yaklaşp ona bilgi yüklemekle eğitmiş olmak mümkün değildir. Kişiliğin tamamını koruyabilmek için manevi ve nefis eğitimi de bireyler için şarttır. Dünya eğitiminin verimini, başarısını azaltan neden, bireyin kişiliğini parçalayarak eğitmekten kaynaklanmaktadır.⁴⁸

1.3.1.4. Ahlak Eğitimi

“Ben size gelecek elem verici bir günün azabından korkuyorum.”⁴⁹

Hz. Nuh kendisi için değil fakat kavmi için endişelendiğini belirtmektedir. Bu da ahlak eğitimini göstermektedir ki başkasını düşünme erdemi öğretilmektedir. Başkasının yapacağı yanlış dolayısıyla cezalandırılmasından endişelenip korkmak erdemli ve ahlaki bir davranışı ifade etmektedir.

“Evinde bulunduğu kadın, onun nefisinden murad almak istedi. Kapıları iyice kapattı ve: ‘Haydi gel dedi.’ O da ‘Allah’a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz’ dedi.”⁵⁰

Bu ayette peygamber ahlakının örneklerini görmek mümkündür. Allah’a sığınmak, kendisini büyütene ihanet etmemek ve bu davranışların zulüm olduğunun bilincinde olmak peygamber ahlakıdır. Böylece Allah, Hz. Yusuf örneği ile gelecek nesillere ahlak eğitimi vermektedir ve model olarak da Hz. Yusuf’u göstermektedir. Kur’an’da her peygambere ait bir değer ortaya çıkmakta, burada da Hz. Yusuf’un ahlakının üstünlüğüne işaret edilmektedir.

“Yusuf: Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum! Dedi.”⁵¹

Allah Hz. Yusuf örneği ile insanlığa ve gelecek nesillere bir ahlak dersi vermekte, ahlaki davranışta insanın gücü ile ilahi müdahale alanını öğretmekte ve ahlaki bilincin nasıl çalıştığını da göstermektedir.⁵²

⁴⁸ Bayraklı, a.g.e., C. 9, s. 439.

⁴⁹ Hud, 11/26.

⁵⁰ Yusuf, 12/23.

⁵¹ Yusuf, 12/33.

⁵² Bayraklı, a.g.e., C. 9 s. 411.

1.3.1.5. Dua Eğitimi

*“Onlar da dediler ki: ‘sadece Allah’a dayandık. Ey Rabbimiz! Bizi o zalimler topluluğu için bir deneme konusu kılma’”*⁵³

Duanın çok güçlü bir yönü bulunmakla birlikte dua eden insanın kendisini de daha iyi, kuvvetli ve Allah’ın yardımını yanında hissetmesine sebep olma gibi katkıları olmaktadır.

İnsanın gönlünden çıkan dua samimiyetle beraber iç zenginlik ve olgunluk getirmekte ve kul olma zevkini yaşatmaktadır.⁵⁴

“Beni Müslüman olarak öldür ve beni iyiler arasına kat” Yusuf 101

Hız. Yusuf, ahirette sayılan insanlarla birlikte olma isteği ve arzusunu dile getirmekte ve Allah’a sunmaktadır. Bununla birlikte ayetin devamı duanın nasıl yapılacağını da bize göstermektedir. Hiç kimsenin ölümünde iman sahibi olarak ölme garantisi olmamasından dolayı sürekli olarak Allah’a yalvarma ve dua etme prensibi anlatılmakta ve peygamberinin de bu konuda Allah’tan yardım istemesine vurgu yapılmaktadır.⁵⁵

1.3.1.6. Tevhit İnancı Eğitimi

*“..(Bilin ki) ben Allah’ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam, fakat ancak, sizi öldürecek olan Allah’a kulluk ederim. Bana, inananlardan olmam emrolundu.”*⁵⁶

Ayet her insan gibi peygamberlerin de iman etmekle sorumlu olduklarını, inanmayan bir kimsenin imana çağırmasının da mümkün ve anlamlı olmayacağı ilkesini ortaya koyarken eğitimde de inandırmaktan önce inanmanın önemine işaret etmektedir.

Bu ayet aynı zamanda peygamberlerin ilah olmadıklarına, onların da kullukla yükümlü bir beşer olduklarına bu sebeple de büyük insanları ilah yerine koymanın yanlışlığına işaret etmektedir. Bu yönüyle ayet tevhit inancının nasıl olması gerektiğini açıklayarak tevhit inancı eğitimi vermektedir.⁵⁷

*“Ad kavmine de kardeşleri Hud’u gönderdik. Dedi ki: ‘Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin ondan başka tanrınız yoktur. Yoksa sırf yalan uyduranlardan olursunuz.’”*⁵⁸

⁵³ Yunus, 10/85.

⁵⁴ Bayraklı, a.g.e., C. 9 s. 63.

⁵⁵ Bayraklı, a.g.e., C. 9 s. 507.

⁵⁶ Yunus, 10/104.

⁵⁷ Bayraklı, a.g.e., C. 9 s. 99.

⁵⁸ Hud, 11/5.

Peygamberlerin tamamının ortak amacı olan Allah'ın varlığı ve birliği ilkesinin (Tevhit) Hz. Hud için de değişmediği bu ayetten anlaşılmaktadır. Çünkü dinin temel esası olan tek ilah ve ibadet edilecek tek yaratıcı inancı benimsenmeden dinin başka konularına geçmek hem anlamsızdır hem de sağlam bir temele dayanmamaktadır. Bu sebeple Tevhit inancı hem dinin diğer esaslarını yerine getirmeyi sağlayacak hem de amellerin boşa gitmesini engelleyecektir.⁵⁹

*“Ey kavmim! Allah’a kulluk edin! Sizin için ondan başka tanrı yoktur.”*⁶⁰

Ayet, Şuayb peygamberin de toplumuna tevhit inancını yerleştirmeye çalıştığını göstermektedir. Her peygamberin ilk iş olarak bu ilkeyi yerleştirmeye çalışmalarının sebebi ise iman olmadan ibadet etmenin emir ve yasaklara uymanın mümkün olmamasındandır. İnsanın davranışlarını düzeltmesi, ahlaki bakımdan bilinçli bir disiplin kazanabilmesi için tevhit inancı zorunludur ve bu inanç diğer uygulamaların temelini oluşturmaktadır.

Ayrıca şirke mücadele için de tevhit inancına ihtiyaç vardır. İnancın, ahlakın ve yararlı amellerin temelini tevhit inancı oluşturmaktadır.⁶¹

*“Nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, Rabbimin mehamet ettiği durumlar hariç, olanca gücü ile kötülüğü emreder. Ama Rabbim, affedicidir, merhamet sahibidir.”*⁶²

Ayetten anlaşıldığına göre akıl iyiyi nefis ise kötüyü emretmektedir. Birbirine zıt emirler veren bu iki canlı merkez insanın iç aleminde bilinme meydana getiriyor. Tevhit inancı ve eğitiminin amacı, kalbi de bunlara katarak birleştirmek, aralarında birlik ve beraberlik kurmaktır. Akıl, gönül ve nefis manevi eğitim vasıtasıyla geliştirilip doyum noktasına ulaştırıldığında, o noktada tevhide ulaşmaktadırlar. Böylece insanın içinde farklı emirler veren merkezler kalkıp yerine sadece iyiliği emreden tek merkez oluşmaktadır.⁶³

*“Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum. Allah’a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz.”*⁶⁴

Hz. Yusuf hem atalarının kimler olduğunu belirtmiş hem de onların sahip olduğu tevhit inancını kavmine öğreterek atalarını takip etmesinin sebebi olarak tevhit inancı

⁵⁹ Bayraklı, a.g.e., C. 9, s. 205.

⁶⁰ Hud, 11/84.

⁶¹ Bayraklı, a.g.e., C.9, s. 265-266.

⁶² Yusuf, 12/53.

⁶³ Bayraklı, a.g.e., C.9, s. 437.

⁶⁴ Yusuf, 12/38.

üzerinde olmalarını göstermiştir. Çünkü tevhit inancını benimseyenleri takip etmek taklit değildir. Hz. Yusuf cezalı olan iki gence zindanda tevhit inancı eğitimi vermekle hem zindanı okula çevirmiş hem de her nerede olursa olsun tevhit inancını öğretmeye hazır olmamız gerektiğini bize göstermiştir.⁶⁵

1.3.1.7. Duygu Eğitimi

*“Zulmedenlere meyletmeyin, sonra size ateş dokunur. Sizin Allah’tan başka dostlarınız yoktur. Sonra yardım da göremezsiniz”*⁶⁶

Allah bu ayette zulme meyletmenin üç önemli sonuç doğurduğuna dikkat çekmektedir: Ateşin dokunması; Allah’ın dostluğunu kaybettirmesi ve yardımına engel olması anlamında bir duygu eğitiminin yapıldığını söylemek mümkündür. Çünkü meyletmek sevginin yönelişidir veya sebep olduğu bir yöneliştir. Bu duygu eğitimi ile sevginin yöneleceği obje yani varlık belirlenmektedir. Zalime meyletme ise sevginin objede yanılması ile olmaktadır. Meyletmenin arkasından kimin gerçek dost olup olmadığı anlatılmakta, dost ihtiyacının nasıl karşılanacağına açıklık getirilmektedir.⁶⁷

1.3.1.8. Ruhsal Eğitim

*“Kavminin inkar eden ileri gelen seçkinleri dediler ki: Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz.”*⁶⁸

Genellikle her peygambere inanan insanlar toplumun alt kesiminde bulunan ezilen, zulme uğrayan, hakları ellerinden alınan ve hor görülen insanlar ve halk kitleleri olmuştur.

Vahiy, insanların haklarını koruduğu, onlara değer verdiği için bir kurtuluş kapısı olarak görülmüştür. Bu sebeple toplumun ileri gelenlerinden daha çok köleler, yetimler, ezilen ve zulme uğrayanlar iman edip peygambere tabi olmuşlardır. Hz. Nuh döneminde bunu fark eden seçkinler durumu bu şekilde ifade etmişlerdir. Hz. İsa ve Hz. Muhammed döneminde de böyle olmuş, bu sebeple özellikle cahiliye döneminde Araplar kadınlara zulmettiği için daha çok kadınlar peygamberimize iman etmişlerdir.

⁶⁵ Bayraklı, a.g.e., C.9, s. 420.

⁶⁶ Hud, 11/113.

⁶⁷ Bayraklı, a.g.e. C.9, s. 335.

⁶⁸ Hud, 11/27.

Allah üstünlüğü sosyal statüye değil, aklını kullanıp iman etmeye bağlı olduğunu ortaya koymuştur: “Eğer inanmışsanız, üstün sizsiniz.”⁶⁹

Bu ayetle sosyal statüsü düşük olanların aşağılık duysuna kapılmalarını da önlemektedir. İnsanın Allah katındaki değerinin beynine, gönlüne ve davranışlarına göre belirlendiği öğretilerek, psikolojik sorunların, çöküntülerin önüne geçilmektedir. Bu açıdan ilgili ayetlerde ruhsal eğitimin yapıldığını söylemek mümkündür.⁷⁰

1.3.1.9. Sabır Eğitimi

“Gömleğinin üzerinde sahte bir kan getirdiler. (Yakub) dedi ki: ‘Bilakis nefisleriniz size bir işi güzel gösterdi. Artık bana düşen, hakkıyla sabretmektir. Anlattığınız karşısında, yardım edecek olan, ancak Allah’tır.’”⁷¹

Burada Hz. Yakub’un onların yalan konuştuklarını anladığını “nefisleriniz size bir işi güzel gösterdi” ifadesinden anlıyoruz, fakat aynı zamanda kendisine düşenin de sabır olduğunu söylemektedir.

Hz. Yakub’un bu analizinde ayrıca bir sebep- sonuç ilişkisi vardır. Bu analizden çıkarılması gereken sonuç ise insan yaptığı kötü eylemlerde kendisini sorgulamalı, kendine yönelip içindeki kurdu görebilmelidir. Kötü amelin cazibesi ya şeytandan⁷² ya da nefisten⁷³ gelmektedir. Nefsin ve şeytanın gösterdiği güzelliklerin sahte olduğunu Yüce Allah bu olgularla anlatıp din eğitimi yapmakta ve nefsin aklı nasıl devre dışı bıraktığına ve gönlü nasıl işgal ettiğine dikkat çekmektedir.

K. Kerim bunun dışında pek çok ahlaki konuda insanları uyararak eğitmektedir. Örneğin tarihi olgulardan ibret almanın da bir eğitim olduğunu şu ayetten anlamak mümkündür:

“Ey kavmin! Sakın bana karşı düşmanlığınız Nuh kavminin veya Hud kavminin, yahut Salih kavminin başlarına gelenler gibi size de bir musibet getirmesin! Lut kavmi de sizden uzak değildir”⁷⁴

Geçmişte bazı toplulukların yaptıkları yanlışlar dolayısı ile başlarına gelen musibetlerden ders alınmamasının, gönderilen peygamberlere muhalefet edilmesinin Allah’ın cezaı tekerrür etmesine sebep olacağı vurgulanmaktadır Zemahşeri’nin dediği

⁶⁹ Ali İmran, 3/139.

⁷⁰ Bayraklı, a.g.e., C.9, s. 169.

⁷¹ Yusuf, 12/18.

⁷² Enam, 6/43.

⁷³ Yusuf, 12/18.

⁷⁴ Hud, 11/89.

gibi onların helakı sizden uzak değildir. Geçmişin olgularından ibret almak, tarihe can vermektir, onların eğitici yönlerini ortaya çıkarmaktır. O olgular bir öğretmen gibi bize konuşur, kendilerini anlatır, bizi uyarır ve öğüt verir, içimizde bir disiplin duygusu uyandırıp hayatımıza yön verirler. Tarihi olgular arasında ilişki kurup onların sebep ve sonuçlarını geleceğin nesillerine öğretmek eğitimin, özellikle din eğitiminin ana konularından birini teşkil etmektedir.⁷⁵

Başka bir ayette ise;

*“Allah doğru yolda gidenlerin hidayetini artırır. Kalıcı olan iyi işler, Rabbinin nezdinde hem ödül bakımından daha iyi hem de sonu olarak daha hayırlıdır.”*⁷⁶

Bu ayette “daha değerli” ve “daha iyi”nin nerede olduğunun eğitimi yapılmaktadır. İnananlar için Yüce Allah’ın kalıcı ödülüne layık, dürüst ve erdemli hareketler diğerlerinden daha iyi ve değerlidir. Ekonomik açıdan bakıldığında da helalinden elde edilen karın Allah katında daha değerli ve inananlar için daha faydalı olacağı anlatılmaktadır.⁷⁷

Bu konu ile ilgili başka bir ayet de Yusuf Suresindedir:

*“Sakınanlar için ahiret yurdu elbette daha iyidir. Hala aklınızı kullanmıyor musunuz?”*⁷⁸

Yüce Allah dünya hayatı ile ahiret yurdunun mukayesesinin yapılmasını istemekte ve bunun için de ayette geçen hayr sözcüğünü kullanmaktadır. Buradan hareketle şu sonuca ulaşmak mümkündür. Madem Yüce Allah mukayeseler yaparak “daha iyi” olanı tespit edip öğretiyor o halde din eğitiminin de temel konularından biri bu olmalıdır.⁷⁹ Eğitimin diğer alanları gibi din eğitiminin de durağan/statik değil dinamik bir yapıya sahip olduğunu ayete dayanarak söylemek de mümkündür.

1.3.2. Din Eğitiminin Prensipleri

1.3.2.1. Kuran Öğretimi

*“Eğer yüz çevirerseniz, kuşkusuz ‘benimle size gönderileni’ size bildirdim.”*⁸⁰

Peygamberlerin hemen hepsinde bulunan bir özellik olarak Allah’tan aldıkları görevleri yerine getirmeye çalıştıklarını ayet açıklamaktadır. Allah’tan aldığı

⁷⁵ Bayraklı, *a.g.e*, C.9, s. 279-280.

⁷⁶ Meryem, 19/76.

⁷⁷ Bayraklı, *a.g.e*, C.9, s. 517-518.

⁷⁸ Yusuf, 12/109.

⁷⁹ Bayraklı, *a.g.e*, C.9, s. 521.

⁸⁰ Hud, 11/57.

vahiy/mesaj ne ise onu insanlara tebliğ etmiş, üzerine kendisinden herhangi bir şey ilave etmemiştir. Bu ayetten çok önemli bir ilke ortaya çıkmaktadır. O da öncelikle din bilgini ve eğitimcilerin görevi, Kuran'ı iyi öğrenmek ve anlamak daha sonra da öğretmektir. Bu bir tercih işi değil, aksine uyulması gereken bir ilkedir.⁸¹

Ayrıca konu ile ilgili olarak Bayraklı, din eğitimi tartışmalarında Kur'an esas alınarak değerlendirmeler yapılmasının da önem taşıdığı, mesela cennet ve cehennemin ebedi olup olmadığı ile ilgili tartışmaların şahsi fikirlerden çok Kuran'ın bütünü ele alınarak Allah'ın ahir sıfatı ile bağlantılı olarak açıklanması gerektiği görüşünü savunmuş ve sonlu günah ile sonlu iyiliğe karşılık sonsuz ceza ve sonsuz ödül verilip verilmeyeceğine ayetlerle cevap aranması gerektiğini ifade etmiştir.⁸² İlke olarak her ne kadar doğru bir yaklaşım olsa bile cennet ve cehennemin sonsuz olmayacağı görüşü özellikle bunun din eğitiminde kullanılmasının yeni problemlere yol açacağını söylemek gerekir. Bu konu ile ilgili bir başka ayet şöyledir:

*“(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rabler edindiler.”*⁸³

Yahudiler, bilginlerini, Allah'ın emirlerini anlatan bir kişi olarak görmek yerine, dinde Allah gibi hükümler veren bir varlık olarak gördüler ve onlara inandılar. Allah, hristiyanların da aynı şekilde Hz. İsa'yı rab edindiklerini bize nakletmektedir. Allah onların yaptıklarını bize niçin anlatıyor? Müslümanların da aynı duruma düşme ihtimali vardır, bu ihtimali ortadan kaldırıp Müslümanları eğitmek için bu ayrıntıları vermiştir.

Müslümanlar da ayetle hadis çatıştığında hadisi, ayetle ictihad çatıştığında ictihadi almaları ihtimaline karşılık Kuran'ı esas almak gerektiği ilkesini uygulamalıdır.

Bu ayet tarihi bir olguyu anlatmak yerine Müslümanları eğitmeyi hedef almaktadır. Hucurat suresinin 1. ayetinde yer alan Allah'ın ve peygamberinin önüne geçmeme emri bunu anlatmaktadır. Aynı zamanda alimlerin görüşlerini veya kendi görüşlerini Allah'ın vahyi önünde tutmanın vahametine işaret edilmektedir.⁸⁴

⁸¹ Bayraklı, *a.g.e*, C.9, s. 215.

⁸² Bayraklı, *a.g.e*, C.9, s. 316.

⁸³ Tevbe, 9/31.

⁸⁴ Bayraklı, *a.g.e*, C.8, s. 187.

1.3.2.2. İnsan Fıtratı

“Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti, sizde zayıflık olduğunu bildi.”⁸⁵

Allah, burada ifadesini insana yaratılıştan vermiş olduğu zayıflık üzerine kurmaktadır. Allah’ın yaratılıştaki kanuna uyduğu, iradesini ona göre ayarladığı yani kendisinin insana vermiş olduğu doğayı temel aldığı görülmektedir. Buradan din eğitimi açısından çıkarılacak ders şudur:

Eğitimciler öğrencilerine ders konusunda görevler yüklerken ya da öğrencilerin çoğunluğunun başarısız olduğu imtihanların neticesini değerlendirirken imtihanı iptale gidecek kadar yükleri hafifletilmelidir. Nisa suresinin 28. ayeti ile Enfal suresinin 65-66. ayetleri bir araya getirilince eğitimde insanın doğasını merkeze almanın kuralı ortaya çıkmaktadır.⁸⁶ Eğitimde insan fıtratını dikkate almamak, hem öğrencilerin öğrenmelerine engel teşkil etmekte hem de istenilen sonuç ve hedefin gerçekleşmemesine sebep olmaktadır.

1.3.2.3. Din Eğitiminin Karşılıksız Olması

“Dinini bütün dinlere üstün kılmak için...”⁸⁷

İnançlar arasında tarihte amansız mücadeleler olmuştur. Günümüzde de olmaktadır. Savaşlar tarihini yönlendiren dinamiklerden biri de din olmuştur. Daha sonraları mezhepler de bu sebepler arasına girmiştir. Aynı dine mensup hatta aynı toplumda yaşayanların çatışmasında çoğu zaman mezhepler rol oynamıştır.

İşte Allah, içine şirk karışmış veya tamamen beşeri kaynaklı olan dinlerle hak dinin mücadele içinde olduğunu gündeme getirmektedir.

Bir faaliyeti yaparken maddi bir karşılık beklememek en önemli metotlardan biridir. Şuara suresi incelenirse peygamberin şu sözü görülecektir:

“Buna karşı ben sizden hiçbir ücret istemiyorum Benim mükafatımı verecek olan ancak alemlerin rabbidir”⁸⁸ Bir başka ayette *“Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere (peygamberlere) tabi olunuz, çünkü onlar hidayete erdirilmiş kimselerdir.”⁸⁹* buyrulmaktadır.

Buradan anlaşıyor ki dini tebliğ etmek para karşılığı yapılmaz. Bu hem Allah’ın emri hem de peygamberin sünnetidir. Sadece Allah rızası için yapılan dini

⁸⁵ Enfal, 8/66.

⁸⁶ Bayraklı, *a.g.e*, C.8, s. 510-511.

⁸⁷ Tevbe, 9/33.

⁸⁸ Şuara, 26/164.

⁸⁹ Yasin, 36/21.

faaliyetin bir etkiliği olacaktır. O zaman Allah'ın nuru ışımaya devam edecek ve hak din, diğerlerine üstün gelecektir. İlahi mesaj maddi çıkar peşinde koşanlarla dost olmaz, o katıksız bir sevgi ister. Sevgi gönülden çıkıp dal budak salarak ilahi mesajı ilahi rıza için uzaklara taşımak ister. O seven bir gönül ister.⁹⁰

1.3.2.4. Peygamberler Tarihi Öğretimi

*“Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini teskin edeceğimiz her haberi anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyan gelmiştir.”*⁹¹

Geçmiş peygamberlerin olgularını anlatmaktaki amaç, Hz. Peygambere moral vermek, sıkıntısını gidermek, kalbini kuvvetlendirip görevi konusunda kötümserliğe düşmemesini temin etmektir. Bundan şu neticeye varıyoruz: Tarihsel olguların, yöneticiler için önemli psikolojik destekleri olmalıdır. Onların kalbini tatmin edici, o tarihsel olguların analizinden kendi görevleri için destek olan neticeler çıkarmalıdır. Bu şekilde Allah, tarih öğretiminin öne çıkan amacını belirlemiş, ilahi eğitimde tarih öğretiminin önemini ve yerini tespit ederek, bu dersin hangi doğrultuda ve hangi amaçla öğretileceğine işaret etmiştir. Genel ve din eğitiminde peygamberler tarihinin niçin okutulması gerektiği cevabı da bu ayetten çıkarılabilir.⁹²

1.3.2.5. Din Eğitimcisinin Vasfı

*“Semud toplumuna da kardeşleri Salih'i gönderdik.”*⁹³

Peygamberlerin seçiminde uygulanan kural, Salih peygambere de uygulanmıştır. Toplumun kültürünü, yapısını, inancını ve davranış biçimini bilen birinin peygamber olarak seçildiğine işaret edilmektedir. Topluma yabancı olan birinin peygamber olarak seçilmediğini görmekteyiz.

Bu kuralların günümüze ve geleceğe yansıyan ve ışık tutan kısmı şudur:

Bir toplumun gençlerini eğitecek olan öğretmenler, genel anlamda din eğitimi bakımından o toplumun içinden yetişmiş olmalıdır. Bir milletin çocukları, yabancı öğretmenlerin eline bırakılmamalıdır. Allah, nasıl peygamberi göndereceği toplumun

⁹⁰ Bayraklı, a.g.e, C.8, s. 193.

⁹¹ Hud, 11/120.

⁹² Bayraklı, a.g.e, C.9, s. 355.

⁹³ Araf, 7/73.

içinden seçiyorsa bir milletin gençlerini veya tüm insanlarını eğitecek öğretmen ve din adamları da o toplumun arasından seçilmeli ve yetiştirilmelidir.⁹⁴

*“Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Kafirler yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler”*⁹⁵

Peygamberler kendi toplumlarının yani insanların içinden seçilir. Geçmiş toplumlara da peygamberleri kendi içinden seçilip gönderilmişti. Bunun sebebi ne olabilir? Bir toplumun hayatını, kültürel yapısını, sosyal ilişkilerini, ahlaki anlayışlarını, öne çıkardıkları değerleri bilen ve içinde yaşayan birinin peygamber olması gerekiyor. İnsanlar topluluğuna meleğin peygamberlik yapması mümkün değildir.

Allah’ın bu uygulamasından (sünnetullah), bir toplumun öğreticileri yani eğitimcileri ile yöneticileri kendi içinden çıkmalıdır ilkesi çıkmaktadır. Yabancı idareci ve eğitimciye toplum teslim edilemez. Eğitimciler, o toplumu iyi tanıyan, ahlakını, kültürünü, çilesini, ızdıraplarını bilen ve ona gönül veren birileri olmalıdır.⁹⁶

1.3.2.6. İyiliği Emir Kötülükten Sakındırma

*“İyiliği emreden ve kötülükten sakındıranlar...”*⁹⁷

Bütün müminler, hatta Âl-i İmrân sûresinin 114. ayetine göre kitap ehlerinden, yani yahudi ve hristiyanların tevhit inancına bağlı dindarları da bu göreve katılmalıdırlar. Âl-i İmrân sûresinin 104. ayetine göre müslüman toplumda iyiyi emredip kötülükten sakındıran bir grubun olması gerekiyor. Bu durum aslında hem bir yaygın eğitim hem de bir sosyal kontrol faaliyetidir. Allah müminlerin kötülöklere ilgisiz kalamayacaklarını, iyiliği emredip kötölökle mücadele etmeleri gerektiğini emretmekte ve bunu yapanları da öne çıkarmaktadır.⁹⁸

1.3.2.7. Bilgi ve Sorumluluk

*“Allah, kavmi doğru yola ilettikten sonra, sakınmaları gereken şeyleri kendilerine açıklamadıkça onları saptıracak değildir. Allah her şeyi bilendir.”*⁹⁹

⁹⁴ Bayraklı, a.g.e, C.9, s. 225-226.

⁹⁵ Yusuf, 12/109.

⁹⁶ Bayraklı, a.g.e, C.9, s.520.

⁹⁷ Tevbe, 9/112.

⁹⁸ Bayraklı, a.g.e, C.8, s. 368.

⁹⁹ Tevbe, 9/115.

Allah bir toplumu sebepsiz yere saptırmaz. Bir toplum doğru yolda devam ettiği, kendilerine Allah tarafından sakınılması gereken şeyler öğretildikten sonra onlara karşı gelmedikleri müddetçe, yani öğretilen bilgilere ters düşmedikleri takdirde Allah da onları saptırmaz.

Hidâyet ile bilgi arasında bir bağlantı kurulmaktadır: Allah bir toplumu hidayete ilettikten sonra, toplumun bu halinin muhafazası için bilgiye ihtiyaçları vardır. Allah da takva denen sakınma konusundaki bilgileri öğreterek toplumun doğru yol üzere hareket etmelerine yardımcı olmaktadır.

Buradan hareketle bilgilendirme olmadan bir toplumun yanlış iş yapmasının, yoldan çıkma olarak itham edilemeyeceğini söylemek mümkündür. En'âm sûresinin 131. âyeti de konu ile ilgilidir:

"Gerçek şu ki: Halkı habersizken Rabbin haksızlıkla ülkeleri helak edici değildir."

Bu âyetteki ğâfilûn (habersizken, gaflette iken) terimini Tevbe sûresinin 115. âyetinde geçen *"sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar"* ifadesiyle örtüştürmek mümkündür. Neyin iyi, neyin kötü, neyin haram neyin helâl, neyin doğru neyin yanlış; neyin güzel neyin çirkin, neyin temiz neyin temiz olmadığına dair bilgiyi vermedikçe insanların yanlış yapmalarını Allah sapıklık olarak değerlendirip onları helak etmez.

Sonuç olarak bilgiye muhalefet edip onu devre dışı bırakmak sapıklıktır ve helaki getirmektedir. Bilginin nurundan ve gücünden istifade etmemek, onun gösterdiği yoldan gitmemek sapıklığı getirmekte, sapıklık da helake düşmenin sebebi olmaktadır.

Bu, beşerî eğitime önce bilgi sonra sorumluluk ilkesini kazandırmaktadır. Âyetteki uygulamayı insanların kendi eğitimlerine uygulamaları gerekir. Cahil bırakılan toplumlara, yaptıkları yanlışlardan dolayı sapık demek doğru olmayacaktır. Sorumluluk ve cezayı getirecek olan bilgidir, bunu verecek olan da eğitimidir.

Sakınılacak şeyleri insanlara bildirmek, öğretmek eğitimcilere düşen bir görevdir. Âyette Allah bunu uyguladığını bize öğretmektedir. Ferdin ve toplumun onurunu ve aydınlığını yaralayan ne varsa öğretilmeli ve onlardan sakınmanın eğitimi verilmelidir. Böylece Allah bilgi ile takva arasında bir bağlantı kurmakta ve toplumsal takvayı gündeme getirmektedir.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Bayraklı, a.g.e, C.8, s. 368.

1.3.2.8. İyilerle Birlikte Hareket Etme

*“Ey iman edenler! Allah'a itaat ediniz ve doğrularla beraber olunuz.”*¹⁰¹

Bir önceki ayette Tebük seferinden geri kalanların başkalarının kötü etkisinde kaldıklarına dikkat çekilmiş, onların bir eksikliklerinin de içinde bulundukları grubu seçerken doğru hareket etmemeleri olduğu belirtilmiştir. Bunun telâfisi de kimlerle arkadaş olacağının bilincinde olmak ve buna göre hareket etmektir. 119. âyetin sonu buna açıklık getirmektedir.¹⁰²

İnsanın iradesinin kuvvetli olması her ne kadar önemli olsa bile psikolojik yapısından da kaynaklanan bir durumla çevresinin etkisinde kalması her zaman mümkün olduğundan takva sahibi insanlarla birlikte hareket etmesinin yanlışa düşmeye engel olacağı bilinmelidir.

1.3.2.9. Din Eğitimi ve Diğer İlimler

Din bilimleri, din eğitimi biliminin vazgeçilmez ilgili bilimler grubunu oluşturur. Din bilimleri, din felsefesi, dinler tarihi, din sosyolojisi, din psikolojisi gibi disiplinleri içine alır.

Din bilimlerinden her biri, din eğitimi bilimine konu ve muhteva açısından önemli katkılar sağlar. Özellikle din psikolojisi ve din sosyolojisi daha geniş yardım alanlarına sahiptir. Din psikolojisi, çocukta dini duygu ve düşüncenin kaynağı ve gelişimi hususlarındaki verileriyle din eğitimi bilimine, muhtevaların ihtiyaçlara göre seçilmesinde ve düzenlenmesinde olduğu kadar yöntem, araç ve gereçlerin seçilmesinde ve kullanılmasında da önemli katkılar sunmaktadır. Din sosyolojisi ise, özellikle dini öğrenme grupları üzerinde sunduğu bilimsel verilerle önemli katkıda bulunmaktadır.¹⁰³

Bunun dışında da din eğitimi biliminin ilişkide bulunduğu bir çok bilim dalı bulunmaktadır: Antropoloji, sosyoloji, psikoloji, felsefe, iletişim-bilim ilişkide bulunduğu diğer bilimler arasında yer almaktadır.

*“Gece ile gündüzün değişmesinde, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde, sakınan bir toplum için elbette nice deliller vardır.”*¹⁰⁴

¹⁰¹ Tevbe, 9/119.

¹⁰² Bayraklı, *a.g.e*, C.8, s. 380.

¹⁰³ Tosun, *a.g.e*, s. 64.

¹⁰⁴ Yunus, 10/6.

Düşünmek, bilmek ve takva kavramları müminin formülünü vermektedir. Allah'ın kâinatla olan ilişkisi üzerine düşünmek, o düşünceyi bilgiye çevirmek ve ardında takvaya dönüştürmek müminin eylemi olmaktadır.

Allah, kâinatı yaratmasını anlatmak için onu bir kitap niteliğinde insanın önüne koymakta, üzerinde düşünülmesini ve bilinmesini emretmektedir. İşte o zaman insanın Allah'a karşı olan sorumluluk bilinci denen takva meydana çıkacaktır. Düşünce ve bilgiden ahlâkın temeli olan takvaya geçilmektedir. Kâinat kitabını kavramaktan ahlâk kitabını kavramaya geçilmektedir. Hikmet dolu kitap bu geçişi yapan ve anlatan bir kitap olmaktadır.

Bu hikmet dolu kitap din bilginlerine, kâinat üzerinde düşünüp, onun bilgisini edinmenin insanda takva duygusunu oluşturacağını belirtirken, din eğitiminin programını da sunmaktadır. Kâinatın yaratılışı, astronomi ve zaman konuları yanında âhireti inceleyen ilahiyat ilimlerinin programa konmasını içermektedir.

Din eğitiminin bu programı insana doğru düşünme sanatını, bilgiyi elde etme metodunu ve ahlâkın temeli olan takvaya ulaşmanın yollarını öğretecektir. Yûnus sûresinin ilk âyetlerinden çıkarılacak neticelerin başında, tabiat bilimleri olmadan ilahiyat ilimlerinin yapılamayacağı konusu gelmektedir. Din eğitimi programında vahiy ile tabiat bilimleri bir arada öğretilmelidir.¹⁰⁵

1.3.2.10. Ceza ve Ödül

*“İman edip de Allah yolunda hicret ve cihad edenler, (muhacirleri) barındırıp onlara yardım edenler var ya, işte gerçek müminler onlardır. Onlar için af ve bol rızık vardır.”*¹⁰⁶

Ayette belirtilen eylemleri gerçekleştirenler hem sıfat kazanıyor, hem de ödüllendiriliyor. Böylece Allah, hangi eylemlere hangi sıfat ve ödülün denk düştüğünün öğretimini yapmaktadır. Diğer taraftan hiçbir iyi eylemin yerde kalmayacağına, mutlaka değerlendirilip ödüllendirileceğine de dikkat çekilmektedir.¹⁰⁷ Konu ile ilgili bir başka ayet şöyledir:

¹⁰⁵ Bayraklı, *a.g.e.*, C.8, s. 424.

¹⁰⁶ Enfal, 8/74.

¹⁰⁷ Bayraklı, *a.g.e.*, C.8, s. 95-97.

*“Allah inanmış erkeklere ve inanmış kadınlara, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde hoş meskenler söz vermiştir. Allah'ın rızası hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş budur.”*¹⁰⁸

Allah 68. âyette münafık erkek, münafık kadınlara ve kâfirlere vaad etmekte olduğu gibi, bu âyette mümin kadın ve erkeklere de vaad etmektedir.

Allah ırmak ile cenneti Kur'ân'da aynileştirmektedir. Pek çok âyette cennet ırmak kavramı ile beraber geçmektedir. Bu ırmakların neler olduğunu Muhammed sûresinin 15. âyetinden öğreniyoruz: Söz konusu ırmaklar süttten ırmaklar, lezzet veren tatlandırılmış su ve süzme bal ırmaklarıdır. Burada müminler ebedî olarak kalacaklardır.

Adn cennetlerinde güzel meskenler de müminlerin olacaktır. Adn kelimesi, “adene” fiilinden türemiştir. “İkamet etmek, bir yeri vatan edinmek, taşı sökmek”; ağaçla kullanılınca “ağacı balta ile mahvetmek, yeri gübrelemek, maden kazmak” mânalarına gelmektedir. Muhammed Esed'e göre adn kelimesi ilk olarak Sâd sûresinin 50. âyetinde geçmiştir. Bu kelimenin İbrânîce'de “neşe ve mutluluk” anlamına gelen “eden” kelimesi ile akraba olduğu söylenmektedir.

İbrânîce'deki ile Arapça'daki mânasını birleştirecek şöyle bir tanım yapılabilir: “Adn cennetleri, sevinç, mutluluk ve zevk içinde yerleşilen cennetler”dir.

Ra'd sûresinin 23. âyetinde adn cenneti, üç neslin bir araya geleceği cennet olarak tanımlanmaktadır. Yorumu yapılan âyette de adn cenneti, “hoş meskenler” olan cennet olarak tarif edilmektedir. Bütün bunları bir araya getirirsek, kapıları ardına kadar açık, neşe ve mutluluk içinde hoş meskenlerde, üç neslin bir arada bulunacağı cennetlere adn cennetleri denmektedir.

“Allah'ın rızası daha büyüktür” buyrulurken, en büyük ödülün Allah'ın rızasını kazanmak olduğuna işaret edilmektedir. Sonuç olarak 71. âyette anlatılan mümin erkek ve mümin kadınların Allah'ın rızasını kazandıkları vurgulanmaktadır. 68. âyette münafıkların, Allah'ın lanetine uğrayacakları anlatılmaktayken, 72. âyette müminlerin de Allah'ın rızasına eriştikleri anlatılmaktadır.

“İşte büyük kurtuluş budur.” Âyette geçen fevz kelimesi, Kur'ân'ın ödülleri arasında başı çekmektedir. “Kurtuluş” mânasına gelen bu kelimenin fiil kalıbı, “bir şeye ulaşmak, onu elde etmek, kötülükle kullanılınca şerden kurtulmak”, efâze “zafer kazanmış olmak, geçip gitmek”; fevveze de “ölmek, helak olmak” mânalarına gelmektedir.

¹⁰⁸ Tevbe, 9/72.

El-fevz kelimesi Kur'ân'da çeşitli kalıplarıyla 33 âyette geçmekte ve Allah'ın emrettiği davranışları yapan ve yasakladıklarından kaçınan müminlere vaad edilen bir kurtuluş yeri olarak nitelendirilmekte ve böylece verilen ödüllerin hepsinin adı olmaktadır. Tevbe sûresinin 72. âyetinde de vaad edilen ödüllerin tamamını ifade etmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki Tevbe sûresinde münafıklara 68. âyette vaad edilen ceza şekillerinin caydırıcı, 72. âyette müminlere vaad edilen ödüllerin teşvik edici özellikleri vardır. İnsan, cezası olmayan bir şeyi yapmaktan çekinmez, ödülü olmayan bir şeyi de yapmaz. Ona bu psikolojik yapıyı veren Allah olduğu için, eğitiminde de ceza ve ödülü kullanmaktadır.¹⁰⁹

*“Muhacirlerden ve ensardan yarışmayı önde bitirenlerle, güzel davranmada onlara uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan razı olmuştur. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri hazırlamıştır. İşte bu, büyük kurtuluştur.”*¹¹⁰

"Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır." İnsanın Allah'tan razı olması düşünülebilir mi? Nefsi ya da şahsiyeti doyum noktasına ulaşmış, başka bir ifade ile doyum noktasına ulaşan nefis için bu ödül konmuştur. Mahşerde Allah bu insana şöyle seslenip ödülünü verecektir:

*"Ey doyuma ulaşmış insan! SenAllah'tan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! Seçkin kullarımın arasına katıl ve cennetime gir!".*¹¹¹

Muhacir ve ensardan yarışı önde bitirenler ve güzelliikle onlara tâbi olan insanları bir kelime ile tanımlayacak olursak, onların doyuma ulaşmış kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Doyuma ulaşan kişi de, Allah'ın rızasını elde etmiş ve kendisi de razı olmuştur. Başka bir açıdan bakınca takvada yarışan ve öne geçen insanların gönül rızası ile ilâhî rıza bir noktada buluşmaktadır.

Onların ödülü sadece bu rıza buluşması değil, aynı zamanda içlerinden ırmaklar akan cennetlerde ebedî olarak kalmaları da Allah tarafından temin edilecektir. Çünkü bu durum onlar için büyük bir kurtuluş özelliği taşımaktadır. Manevî yarışı önde bitirmenin getirdiği ödül bunlardan ibarettir.

Din eğitimi açısından âyetin bütününe bakacak olursak şu ilkeyi yakalamak mümkündür: İnsana ödüksüz olumlu bir iş yaptırmak mümkün değildir. İnsan psikolojisi

¹⁰⁹ Bayraklı, *a.g.e.*, C.8, s. 273-274.

¹¹⁰ Tevbe, 9/100.

¹¹¹ Fecr, 89/27-30.

gereği, yaptığı işten bir karşılık bekler. Allah insanı bu fitratta yaratmıştır. Onun içindir ki takvada yarışıp öne çıkması için onun önüne rızasını ve cennetini koymaktadır. İnsanı yerinden kaldırıp manevî yarışa katılması ve o yarış önde bitirip kazanması ödüksüz olmaz. İnsanı motive etmek için bu şarttır. Aynı yoldan ana babalar, eğitimciler, iş verenler ve devleti yönetenler de yürümelidirler. Onlar bilmelidir ki ödüllendirilmeyen başarılar ölmeye mahkûmdur. Başarılar can veren ve o başarıların daha büyüğünü getiren ödüdür. Onun içindir ki âyetin sonu "büyük kurtuluş" ifadesiyle gelmektedir.

“Küçük, büyük bir masraf yapmaları, bir vadiyi geçmeleri mutlaka onların lehine yazılır ki Allah onları, yaptıklarının en güzeliyle ödüllendirsin.”¹¹²

Amellerin kaydedilmesinin amacını belirlemektedir. Gerçekleşecek ödüller, yapılan iyi amellerin kaybolmaması ve onların ödüllendirilmesi için kaydedilmektedir. Kaydedilmeyen amellerin sonradan ödüllendirilmesi zorlaşacaktır.

Âyetin bu kısmından çıkarılacak önemli bir netice de şudur: Ödüllendirme amelin en alt seviyesine olacağı gibi en üst seviyesine de olabilir.

Cezalandırma da böyledir. İşlenen suça verilecek olan ceza en üst sınırdan alınacağı gibi en alt sınırdan da alınabilir. Meselâ bir suça beş seneden on seneye kadar ceza verilebilir ise, hâkim bu sınırlardan en altı olan beşi tercih edebileceği gibi, on seneyi de tercih edebilir. Bunların arasında kalan bir yılı da tespit edebilir.

Ödüllendirmede de aynı işlem yapılabilir. Allah, infak ve gerçekleştirilen her ileri atılıma vereceği ödülü en üst seviyede tespit edeceğini buyurmaktadır. "En güzeli" ifadesinden anlıyoruz ki bir güzel amel, bir de en güzel amel vardır. Ameller niyetlere göre derece kazanmaktadır. Aslında "en güzeli" ifadesi amelin kaliteli ve faydalı olmasını ifade etmektedir.

Allah'ın bu uygulamasını bize anlatmadaki amacı insanlara ödüllendirme bilincini ve kültürünü kazandırmaktır. İnsanlar gösterdikleri çeşitli başarılarının en güzel olanını dikkate alarak ödüllendirilmelidir.

Meselâ ödül alacak kişi beş tane başarısından dolayı ödüllendirilecekse, bu başarılar derecelendirilip, en kalitelisinin karşılığı olarak ödüllendirilecektir. Başarı en güzeli, yani en faydalı olanı yakalayınca, ödül de o düzeyde verilmelidir.¹¹³ Cezalandırma ile ilgili olarak ise;

¹¹² Tevbe, 9/12.

¹¹³ Bayraklı, a.g.e, C. 8, s. 393.

“Savaşta onları yakalarsan, onlar ile arkalarında bulunan kimseleri de dağıt ki ibret alsınlar.”¹¹⁴ ayeti ele alınabilir.

Buradaki antlaşmayı bozma fiilini, Mekke müşriklerine silâh ve mühimmat yardımında bulunan Kureyzâoğulları ve Nadîroğulları meydana getirmiştir. Daha sonra unuttuk diyerek Hz. Peygamberden özür dilediler; onlarla bir antlaşma daha yapıldı, onu da Hendek günü bozdular.

Allah'ın, Hz. Muhammed bir rahmet peygamberi olmasına rağmen, ona bu şekilde davranmasını emretmesinin iki önemli amacı vardır:

Yaptığı antlaşmayı tek taraflı olarak bozan, verdiği sözde durmayan ve bunu defalarca yapıp ahlâk haline getiren grup veya toplumlar cezalandırılmayı hak etmişlerdir. Çünkü bu insanlar güven denen değeri yaralamaktadırlar. Antlaşmayı bozmanın savaşı hak edecek büyük bir ahlâksızlık olduğunu göstermek için onları ele geçirip dağıtmak, aslında arkada kalanlara eğitici bir etki yapma amacını gütmektedir. Onun içindir ki âyetin sonunda "ders alabilsinler yani "uyum sağlasınlar" ifadesine yer verilmiştir. Demek ki Hz. Peygamber'e verilen bu emir eğitim amaçlı bir cezalandırmadır.¹¹⁵ Sonuç olarak eğitimde cezalandırmanın yine eğitim amaçlı olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

“İşte bu, ellerinizin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir. Yoksa Allah, kullara zulmedici değildir”¹¹⁶

Yukarıdaki ayette ise cezalandırmada bir sebep bildirmenin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Bir önceki ayetin devamı olarak burada geçen **zâlike** "işte bu" , "yakıcı azabı" ifade etmektedir. Söz konusu kelime burada "tadacakları azab"ın yerine konmuştur. Diğer taraftan **bimâ**daki **bâ** harfi de sebep bildirmektedir. Böylece Allah sebep-sonuç ilişkisi içerisinde konuyu açıklamaktadır,

"Yakıcı azabı tatmak" sonuç, 'elleriyle yaptıkları ameller' de sebep olmaktadır. Öyle anlaşıyor ki Allah önce sonucu, sonra da sebebi gündeme getirmektedir. "Ellerinizle yaptığınız" ne anlama gelmektedir? sorusunun cevabını 50. âyetteki "inkâr etme" ile verilebilir, yani "ellerinizle yaptığınız" demek "yaptığınız inkâr sebebi ile bu azap size tattırılmaktadır" denilebilir.

¹¹⁴ Enfal, 8/57.

¹¹⁵ Bayraklı, *a.g.e*, C. 8, s. 53.

¹¹⁶ Enfal, 8/51.

Âyetteki "el" kelimesi, "güc"ü ifade etmektedir. Kendi gücünüzle yaptığınız anlamına gelmektedir. Öyle anlaşıyor ki insan kendi amellerini özellikle inkâr gibi kalbî eylemini kendi kudreti ile ortaya koymaktadır. Çünkü Allah isteyerek insana kendisini inkâr ettirmez.

"Yoksa Allah kullara zulmedici değildir" buyrulurken inkârın arkasında ilâhî takdirin olmadığını, aksi takdirde bunun zulüm olacağını bildirmektedir Allah bunu Fussilet sûresinin 46. âyetinde şöyle açıklamaktadır:

"Kim iyi bir iş yaparsa bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir."

İyiliği Allah ve kul ister, Allah yaratır, ama kötülüğü kul ister Allah yaratır. Fakat işlenen her iki amelin sonucu kula dönecektir ve onun olacaktır. "Neden kötü amelîn altında kulun isteği var da Allah'ın isteği yoktur" sorusuna şöyle cevap verilir: Kuluna kötülüğü Allah isteseydi zulmetmiş olacaktı. Çünkü bazı kullarına iyiliği bazılarına da kötülüğü istemiş olacaktı.

Herkes yaptığıının karşılığını görürse adalet gerçekleşmiş olur. Böylece Allah zulmün ne olduğunu, insana davranış özgürlüğünü vermenin ne anlama geldiğini ve önemini vurgularken, kendisinin de bu özgürlüğü kullarına tanıdığını öğretmekte, insanın insana dayatarak yaptırdığı bir davranışın hem ahlâkî hem de hukukî sorumluluğu olmadığını vurgulamaktadır.

Diğer taraftan Yüce Allah, kulunu cezalandırırken bu cezayı niçin verdiğini, yani sebebini bildirmektedir. Bu durum beşerî âleme şu ilkeyi bildirmektedir: İnsanlar cezalandırılırken onlara bunun sebebini bildirilmesi gerekir. Kişi niçin cezalandırıldığını bilmelidir. Onun için yargısız infaz yapılmamalıdır. Yargısız infaz olmayacağı Arâf sûresinin 12. âyetinde de anlatılmış, hukukta zulmü ortadan kaldırmak için haklı bir sebebe dayanmak gerektiği belirtilmiştir.¹¹⁷

1.3.2.11.İnsanın Psikolojik Yönü

"Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırır da sonra bunu ondan çekip geri alırsak, tamamen ümitsiz ve nankör olur."

*"Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet tattırırsak, 'elbette kötülükler benden gitti' der. Çünkü o şımarıktır, kibirlidir."*¹¹⁸

¹¹⁷ Bayraklı, a.g.e, C.9, s. 137.

¹¹⁸ Hud, 11/9-10.

"Kötülükler benden gitti, der." Bu sözü söyleyen kişi, Yüce Allah, kötülükleri benden alıp götürdü diyeceği yerde, sanki kötülükler kendiliğinden gitmiş oldu ifadesinde bulunmuş olur. Böyle bir konuşma, ilâhî müdahaleyi, takdiri, irâdeyi görmezlikten gelme, umursamama tavrı ifade etmektedir. 'Darrâ' kelimesine, "darlık ve sıkıntı" manasını verirsek, ne'mâ' kelimesine de "bolluk ve genişlik" manasını verebiliriz.

"Kötülükler benden gitti" derken, bunun altındaki nedenin de şımarıklık ve kibir olduğunu Yüce Allah âyetin sonunda söylemektedir. Şımarıklık ve kibir onun ağzından bu ifadeyi döktürmüştür.

Nimetin alınması halinde de, sıkıntıdan sonra genişliğin tattırılması durumunda da istikrarlı bir davranış sergileyemeyen bu insan nankördür. Burada soracağımız soru şudur: Yüce Allah, neden bu nankör insanın psikolojisini bize anlatmaktadır? Bu soruya iki açıdan cevap vermemiz mümkündür:

- a) Yüce Allah öncelikle insanı tanıtmakta ve insanın bu psikolojisi bilinerek ona yaklaşılmaması öğüdünü vermekte, din eğitiminde insanın bu yönünü eğitip disipline etmek gerektiğine işaret etmekte ve insandaki nankörlük psikolojisi eğitilip kontrol altına alınmadıkça, onu olgunlaştırmanın imkansız olduğunu vurgulamaktadır.
- b) Yüce Allah bu anlatımıyla nankörlüğe uğrayanları teselli etmektedir. Âyetlerin gizli mesajı şudur: Bakınız insanoğlu Rabb'ine nankörce davrandığına göre, size de davranacaktır. Bunun için maneviyatınızı bozmayınız. Bu gizli mesaj, öncelikle ana-babalara, öğretmenlere, millete hizmet veren büyük insanlara verilmektedir.

Anne-babaların evlatlarından gördükleri nankörlüklerin âhı, arş-ı a'lâya çıkıp oradan belayı alıp gelmektedir. Toplumların erdemini bu çeşit nankörlük alıp götürmekte, sosyal hayatta büyük yaralar açmaktadır.¹¹⁹

1.3.2.12. Din Eğitiminin Sürekliliği

*"Atalarım İbrahim, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz."*¹²⁰

¹¹⁹ Bayraklı, a.g.e, C.9, s. 137.

¹²⁰ Yusuf, 12/38.

Hız. Yûsuf hem atalarının kimler olduğunu söylüyor hem de onların tevhit inancını onlara öğretiyor. Onların yolundan, sadece tevhit inancını içerdiki için gittiğine de işaret ediyor. Çünkü tevhit inancını benimseyenleri takip etmek taklit değildir. Hız. Yûsuf tevhit dersinde "Allah'a herhangi bir varlığın ortak koşulamayacağı"nı öğreterek başlıyor. Bu anlatımı ile hem şirkle mücadele veriyor hem de tevhit inancının temellerini atıyor.

Din öğreticileri hapiste bile olsalar, tevhit inancı eğitimi elden bırakmamalıdır. Şartlar ne olursa olsun din eğitimi devam etmelidir, çünkü her yerdeki insanların bu eğitime ihtiyacı bulunmaktadır.¹²¹

1.3.3. DİN EĞİTİMİNİN PROGRAMI

1.3.3.1. Ahiret inancı

“Gökleri ve yeri altı evrede yaratan Allah'tır. Ve onun kudret tahtı suyun üstündeydi. Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu tespit etmek için sizi imtihan etmektedir. Eğer sen: 'Ölümden sonra diriltileceksiniz ' desen, kâfirler hemen: 'Bu apaçık sihirden başka bir şey değildir,' diye karşılık verirler.”¹²²

Ayet insanın önüne yaratılış kanunlarını koymakta, imtihan meselesini gündeme getirmekte, öldükten sonra dirilmeye ve bu inanç ilkesine karşı kâfirlerin tepkisine dikkat çekmekte, böylece din eğitiminin hem programını belirlemekte hem de bu konulara yaklaşımını tespit etmektedir. İmtihansız, denemesiz insanlar hakkında değerlendirme yapılamayacağı burada öğütlenirken, gerçek hayat şartları altında insanları gözlemleyerek onlar hakkında karar vermenin ilkesi getirilmektedir.

Elbette Yüce Allah, imtihan yapmadan insanların hangisinin daha güzel amel üreteceğini bilir; ama buna kul tarafından bakmak gerekiyor. Çünkü Allah her şeyi kulu için yapıyor ve onun mutluluğunu hedef alıyor.¹²³

1.3.3.2. İlahi İrade ve İnsan İradesi

“Nûh dedi ki: Onu size ancak dilerse Allah getirir. Ve siz Allah'ı aciz bırakacak değilsiniz.”¹²⁴

¹²¹ Bayraklı, a.g.e, C.9, s. 424.

¹²² Hud, 11/7.

¹²³ Bayraklı, a.g.e., C. 9, s. 126.

¹²⁴ Hud, 11/33.

Hız. Nûh burada, din eğitiminde, ilâhî irâde ile kulun irâdesinin alanını belirlemektedir. Hız. Nuh'un toplumu, azabı onun getirmesini istedi. O da, azabı getirenin kendi gücü dahilinde olmadığı, onu ancak Allah'ın getirebileceği dersini vermekte, peygamberin ne yapıp ne yapamayacağına açıklık getirmekte, sonuçta hangi eylemlerin Allah'a havale edileceği meselesinde bir örnek vererek dersini anlatmaktadır.

Hız. Nuh'un burada verdiği dersin başka bir boyutu da onların. güçlerinin o azaba karşı duramayacağını bildirmesidir. Yüce Allah'ın bekledikleri elem verici azabı gönderince, ondan yakalarını kurtaramayacaklarını, güçlerinin buna yetmeyeceğini söylerken kendilerine gelmelerini istemektedir.

Hız. Nûh Allah'ın irâdesi ile kulun irâdesini; Allah'ın gücü ile kulun gücünü; peygamberlerin yapabileceklerini anlatarak din eğitiminin konularından birini işlemekte, din eğitiminin programına konacak önemli bir dersi gündeme getirmektedir. Âyette şâe "dilerse" kelimesine yer verilirken Hız. Nûh "meşîet" yani "ilâhî dileme" meselesini insanlıkla tanıştırmakta, böylece Allah'ın dilemesi ile kulun dilemesi arasındaki ilişkinin ilahiyatın konularından biri olduğuna dikkat çekmekte ve "Allah dilerse bu olur" inancını, sözünü, insanın hayatına sokmakta, onun insanın hayatındaki yerini belirlemektedir.¹²⁵

1.3.3.3. Tabiat bilimleri

*“Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlardaki delillerden yüzlerini çevirip geçerler.”*¹²⁶

Yüce Allah'ın yarattığı kainat kitabına yüzünü çevirenler Allah'a yüzlerini çevirmiş olurlar. Böylece bilimden imana gidiş yolunu kendi elleriyle kaçırmış olurlar.

İnsanları imana davet etmek için din alimi ve görevlileri tabiat bilimlerinin temel kanunlarını öğrenmeli ve bunlar vasıtası ile Allah'ın varlığını ve birliğini onlara anlatmalıdırlar. Buradan din eğitimi programlarına tabiat bilimlerinin konulmasının bir gereklilik olduğu ortaya çıkmaktadır. Allah, Kuran'ın pek çok ayetinde tabiat kanunlarına dikkat çekmekte ve onlara dini, maddi alemin kanunlarını ve arkasındaki yaratıcı gücü görebilecek şekilde insanlara sunmaktadır. Allah'ın varlığına ve birliğine giden yollardan biri de kainattaki delilden, yani kanunlardan geçmektedir. Bu yola

¹²⁵ Bayraklı, a.g.e., C. 9, s. 177-178.

¹²⁶ Yusuf, 12/105.

girebilmek için, o delilleri gözlemek, onlar üzerine düşünmek ve onları öğrenmek gerekir.¹²⁷

1.3.3.4.Din Eğitiminde ‘Şüphe’nin Kullanımı

*“Sonra biz, peygamberlerimizi ve aynı şekilde iman edenleri kurtarıyoruz. İnananları kurtarmamız, üzerimize bir haktır.”*¹²⁸

Kurtuluş insanın gönlünden başlıyor, ilâhî aleme yükselerek oradan Allah'ın takdirini alıp yeryüzüne indiriyor ve böylece Allah'ın kurtarmasındaki müdahaleyi gerçekleştiriyor. İman ile ilâhî takdir, kurtuluşu getirmektedir. Değişmeyen sosyal içerikli kanunlardan biri de budur.

Bu âyetteki "hakk" kelimesinde kulun Allah'a bir zorunluluk yüklemesi manasını aramak doğru değildir. Tam tersine böyle yapacağına dair görevi kendisine Allah vermektedir. Zemahşerî'nin dediği gibi, inkarcılar mü'minlere karşı olan düşmanlıklarını eyleme dönüştürdüklerinde kendilerini savunmak için verecekleri mücadelede Yüce Allah, mü'minlere yardım ederek kafirleri mağlub etmelerini sağlar. Bu da bir çeşit kurtarmadır. Zemahşerî'nin bu açıklaması, âyeti güncelleştirmektedir. Bu açıklama eskimeyen bir açıklamadır.

Yüce Allah'ın, Yûnus sûresinin ilk âyetinden buraya kadar anlattığı konuların, verdiği emirlerin, geçmiş toplumların olgularının özüne indiğimizde şu değerleri görüyoruz: Aklını kullanmak, düşünmek, iman etmek, tabiat olaylarını gözlemleyip incelemek, iyi amel üretmek, nimetin değerini bilmek, olguların nasılını, niçinini tespit etmek, nimetin nereden geldiğini bilmek, kitabı bilmek, pişman olunacak davranışı yapmamak, Allah'a şirk koşturmak, Allah'ın dostu olmak için gerekli olan amelleri üretmek, geçmiş olgulardan ibret almak; bunların tersi olanları da yapmamak. Bunların tersini yapmanın getirdiği felaket ile bu değerleri üretenlerin kurtuluşu mukayeseli bir şekilde öğretilmeli ve din eğitiminin programı buna göre yapılmalıdır.

Metodik şüphenin nasıl kullanılacağını; inkâra götüren şüphenin sürecini ve nasılını öğretmek zorunludur. İyi bir amel fazlası ile ödüllendirerek kötü bir eylemi de denk bir ceza ile cezalandırmanın dini boyutu açıklanarak, modern hukukun temeline işaret edilmektedir. İnsanın kendi sahte inançlarını sorgulaya sorgulaya gerçek inanca

¹²⁷ Bayraklı, a.g.e., C. 9, s. 514.

¹²⁸ Yunus, 10/103.

nasıl gideceğinin bilgilendirilmesi yapılmalıdır. İşte bütün bunların kurtuluşa olan katkısı beyinlere kazınmalıdır.¹²⁹

1.4.1. DİN EĞİTİMCİSİNİN VASIFLARI

1.4.1.1. Eğitimcinin Ne İle Mücadele Edeceği

"O gün onları hep bir araya toplarsınız, sonra şirk koşanlara: "Haydi siz ve ortak koştuklarınız, yerlerinize! " deriz. Artık aralarını açmışsındır. Koştukları ortaklar: "Siz sadece bize tapmıyordunuz ki" demektedirler."

*"Bu yüzden bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Şüphesiz ki biz sizin tapmanızdan tamamen habersizdik."*¹³⁰

Mahşerde Allah meleklerle şu soruyu yöneltecektir: *"Size tapanlar bunlar mıydı?"*¹³¹ Melekler de şu cevabı vereceklerdir: *"Hayır, aksine onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı derler."*¹³² Cinlere tapan insanların tapınmasından cinlerin haberi olur mu? Aslında buradaki cin kavramı tabiatın görünmeyen güçlerini ifade etmektedir. Demek ki müşriklerin dünyada taptıkları sahte tanrıları, âhirette onların kulluğunu reddedecektir. İşte o zaman müşriklerin hali perişan olacaktır.

Netice olarak diyebiliriz ki bu âyet hayatı, öldükten sonra dirilmeyi, orada toplanmayı gündeme getirerek dinin âhirete iman boyutunu koymaktadır. Felsefî sistemlerin âhîret hayatı olmadığından bunlar din olamazlar. Bu âyette âhirette cereyan edecek olan toplanıp ayrılmanın müşrikler arasında olacağına dikkat çekilmektedir. Tanrıları tarafından kulluğa kabul edilmeyen müşriklerin durumu ele alınarak dünyada kendilerine çekidüzen vermeleri istenmektedir.

"Bu yüzden bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter." Müşriklerin taptıkları sahte tanrılar, onların onlara tapıp tapmadıklarına dair meselenin çözümünde Allah'ı şahit olarak koymaktadırlar. Çünkü bu konu Kur'an'ın çeşitli âyetlerinde ele alınmakta, tapınılanlara da soru yöneltilmektedir:

"Ve işte o zaman Allah: 'Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı ediniz' diye sen mi dedin? buyurdu. Hz. İsa: Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin zatında olanı

¹²⁹ Bayraklı, a.g.e, C. 9, s. 94-95.

¹³⁰ Yunus, 10/28-29.

¹³¹ Sebe, 34/40.

¹³² Sebe, 34/41.

bilemem. Gaybı eksiksiz bilen yalnızca sensin. Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine de kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerinde, gözetleyici yalnız sen oldun, sen her şeyi hakkı ile görensın."¹³³

Hıristiyanlar Hz. İsa ile Hz. Meryem'i tanrı edinince, Allah Hz. İsa'yı sorgulayarak, şirkte onun dahli olup olmadığını sordu. Hz. İsa da bunda dahlinin olmadığı konusunda yine Allah'ı şahit tutmaktadır.

*"O gün Rabbin onları ve Allah'tan başka tapıkları şeyleri toplar da, der ki, 'Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?' Onlar: 'Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helaki hak eden bir toplum oldular' derler"*¹³⁴ Bu sorgulama meleklerle de yapılacaktır. İster melekler, ister peygamberler ve isterse normal insanlar olsun dünyada veya öldükten sonra kendilerine tapınanlar arasında âhirette Allah'ı şahit tutarken kendilerine tapanlara şöyle diyecekler:

*"Şüphesiz ki biz sizin bize tapmanızdan tamamen habersizdik."*¹³⁵ Madem ki şerikleri âhirette onlarla konuşacak, o zaman onların dünyada insan oldukları ortaya çıkmaktadır. Meselâ mezardaki bir ölüye gidip ondan yardım dilemek şirkdir. Mahşerde, orada yatan insan Allah'ın huzurunda onların tapınmalarından haberi olmadığını söyleyecektir.

Netice olarak diyebiliriz ki Yûnus sûresinin 28-29. âyetleri günümüzde tevhit inancının çok hassas bir meselesine dokunmakta ve din eğitimcilerine ne ile mücadele vereceklerine açıklık getirmektedir.

Din âlimi ve görevlileri saygı ile tapınmanın farkını iyi anlatmalıdırlar. Çünkü insanlar saygı gösteriyor diye tapınıyorlar. Saygı ile tapınmayı karıştırıyorlar. Saygı gösteriyorlar diye peygamberlerini, azizleri, âlimleri ve büyük insanları tanrılaştırıyorlar. Kur'an'ın dikkat çektiği bu konu, halen günümüzde devam etmektedir.

Din eğitimi yapılırken insanların şirkte nasıl düştükleri en ince noktalarına kadar irdelenmesi gerekir. *"Keyfini tanrı edinen ve Allah'ın bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün*

¹³³ Maide, 116/117.

¹³⁴ Furkan, 25/17-18.

¹³⁵ Yunus, 10/29.

mü?”¹³⁶ şeklindeki âyetin de ifade ettiği üzere insanın kendi nefsinin tanrı edinme ihtimali olduğuna göre, aşikâr ve gizli şirkin insanın gönlüne nasıl sızdığı anlatılmalıdır.

Madem ki bütün peygamberlerin merkezî mücadelesini şirk teşkil ediyor, o zaman ilahiyat bilginlerinin ve onların yetiştirdikleri ilâhiyatçıların merkezî faaliyetleri şirkle mücadele olmalıdır. Çünkü şirk insan ile Allah arasındaki ilişkileri bozmaktadır.

137

1.4.1.2. Eğitimcinin Takip Edeceği Yol

*“Onlardan sana bakanlar da vardır. Peki, körleri sen mi doğru yola ileteceksin? Hele, gönül gözleriyle de görmüyorlarsa!”*¹³⁸

Allah bu âyetlerde kulak ve gözlerin işlevlerini ele alırken, akıl ve gönül gözüne dikkat çekmektedir. Din eğitiminin ana hedeflerinden biri de insan aklını harekete geçirip doğru düşünmeyi öğretmek manevî kulakların açılmasını sağlamak ve manevî kulakları açarak akli çalışır hale getirmektir. 42. âyetin sonunda yer alan "akıllarını kullanmıyorlarsa" ifadesinden hareket ederek "aklı" birinci sebep olarak alırsak önceki âyetlerde yer alan eylemlerdeki sebepler zincirinin başlangıcını yakalamış oluruz. Her kötü eylemin baş sebebi aklını kullanmamaktır.

Aklını kullanmayıp peygamberi yalanlayanlar, Kur'an'a inanmazlar, onun uydurulduğunu söylerler ve zanna uyup şirk koşarlar. Aklını kullanmamak her kötülüğün anasıdır. Dinlediğini anlamama, yalanlama, inanmama, zanna uyma ve şirk koşma aklın kullanılmamasının neticesidir.

“Onlardan sana bakanlar da vardır. Fakat körleri sen mi doğru yola ileteceksin?” Allah maddî anlamda baktığı halde gerçeği göremeyenleri "kör" olarak nitelemektedir.

"Hele görmüyorlarsa!" Demek ki bakma ayrı bir eylem, görme başka bir eylemdir. Bakmak nazar, görmek basar kelimeleriyle ifade edilmektedir. Nazar, yani bakmak kafa gözüyle yapılırken, basar gönül gözüyle gerçekleşmektedir.

Konuyla ilgili benzer bir ayet de şu şekildedir:

*“Onları doğru yola çağırmış olsanız işitmezler, ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.”*¹³⁹

¹³⁶ Casiye, 45/23.

¹³⁷ Bayraklı, a.g.e, C. 8, s. 503-507.

¹³⁸ Yunus, 10/43.

¹³⁹ Araf, 7/198.

*"Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz, lâkin sinelerdeki kalpler kör olur."*¹⁴⁰

Gönül gözüyle görmeyenler, gözleriyle baksalar bile manevi olarak kör oldukları için, onları doğru yola iletmek zordur. İşte bu, bakıp da göremeyen insanların sinelerindeki kalpler kör olması anlamına gelmektedir.

Bu âyetlerde sebep-sonuç ilişkisi kurularak psikolojik oluşumlar ve ahlâkî davranışlar, Kur'an ve Peygamber'e gösterilen tepkilerin ve yapılan iftiraların sebebi olarak sunulmakta ve yapılan açıklamalar bu ilişkiler sistemi üzerinde gerçekleştirilmektedir.

Akıl ve kalp gözünün çalışmasının sebep olduğu davranışlar anlatılırken, onların çalışmasıyla nelerin olacağına da işaret edilmektedir. Böylece Hz. Peygamber'e insanın ne olduğu öğretilmektedir. İlâhi bir nimet olan aklı çalıştırmayıp duyu organlarını devre dışı bırakanların ne hale geldiği, gönül gözünü yitirenlerin Hz. Peygamber'in rehberliğinden mahrum kaldığı anlatılmakta, dolayısıyla insan eğitimine nereden başlanacağına işaret edilmektedir.

İnsana aklını kullanmayı, doğru düşünmeyi ve gönül gözünü açıp onunla görmeyi öğretmek fetih denen eğitim eylemini gerçekleştirmektir. Fetih, bir ülkenin kapılarını açıp orayı ele geçirmek anlamına geldiği gibi, akıl ve gönlün kapılarını açıp oraları fethetmek de bir çeşit fetihtir. Akıl ve gönül ülkelerinin kapılarını hakikate açıp davranışlara, ahlâka ve sosyal ilişkilere giden kanallara girmek suretiyle eğitimi tamamlamanın en doğru yol olacağını bu âyetler göstermektedir. Allah insanların gönül gözünün açılmasını, aklın kullanılmasını din eğitiminin birinci amacı olarak görmektedir.¹⁴¹

*"Yüz çevirirlerse de ki: Bana Allah yeter; O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce arşın sahibidir."*¹⁴²

"Yüz çevirirlerse!" Kimden veya hangi şeyden yüz çevirmektedirler? Bu sorunun cevabını Râzî vermektedir: Hz. Peygamber'den, Allah'a itaat ve Peygamber'i tasdikten, Tevbe sûresinde geçen güç tekliflerden, cihadda Hz. Peygamber'e yardım etmekten yüz çevirirlerse!¹⁴³

Yüz çevirenler müşrikler, kâfirler ve münafıklardır. Özel mânada alırsak bunların, Tevbe sûresinin 127. âyetindeki münafıklar olduğunu söyleyebiliriz. "Bir sûre

¹⁴⁰ Hac, 22/46.

¹⁴¹ Bayraklı, *a.g.e.*, C. 8, s. 535.

¹⁴² Tevbe, 9/129.

¹⁴³ Er-Râzî, Fahrüddin, **Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb**, Çev. Suat Yıldırım, Ankara, Akçağ Yayınları, C. 12, s. 245.

indirildiği zaman birbirlerine bakar sizi birisi görüyor mu? diye sorarlar.” İşte buradaki giderler ifadesi, yüz çevirip gitmektir.

"De ki: Bana Allah yeter." İnsanların Hz. Peygamber'den yüz çevirmelerinin onda bir üzüntü yaratması doğaldır. Bu üzüntüyü gidermenin yolu, Allah'ın kendisi ile beraber olduğu ve ona yeterli olacağını bilmesidir. Bu da şunu ifade ediyor: İnsanların haksız yere desteğini çektiği durumlarda Allah'ın yeterliliğine inanıp ruhunu ona yoğunlaştırmak manevî olgunluğu ifade etmektedir. Allah yarattığı insana yeterlidir de keşke insan bunu bilse ve bunun farkında olsa! Allah kendi yeterliliğini burada gündeme getirerek, itilmiş, yalnız bırakılmış insanların manevî dengelerinin bozulmasını engellemektedir.

"Ondan başka ilâh yoktur." Yeterlilikten sonra onun "bir"liği gündeme getirilmektedir. Bu sayede tevhit inancı öğretilmektedir. Yüz çevirmelerine rağmen münafıklara Allah'ın yeterliliği ve tekliği hususunda ders verilmektedir. Bu öğretim faaliyeti de onların inkârı ile verilen bir cihat niteliğini taşımaktadır.

"Ben sadece O'na güvenip dayanırım." Bütün görevleri yerine getirdikten sonra Allah'a güvenip dayanmak en önemli metotlardan biridir. Tebük seferi için gerekli faaliyetler, hazırlıklar yapıldıktan sonra Allah'a tevekkül etmek, yani dayanmak müslümanın hayat tarzı olmaktadır.

"O yüce arşın sahibidir." Buradaki arş "kudret ve hükümlerlik" makamını ifade etmektedir. Allah'ın, yaratıkları üzerindeki hâkimiyetine, sonsuz kudretine arş denmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki bu âyette Allah'ın yeterliliği, tekliği ve hükümlerliğinin sonsuz olduğu konularında ders verilirken, din eğitimcilerinin Allah'ı nasıl tanıttıklarına da bir açılım getirilmektedir.¹⁴⁴

1.4.1.3. Eğitimcinin Affedici Olması ve Özür Dilemesi

“Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet sahibidir.”¹⁴⁵

Suçunu itiraf edene karşı affetme ve merhamet duygularını harekete geçmesini öğreten bu ayet, eğitimin temel kuralını ortaya koymaktadır. Af ve merhamet halk-devlet, öğretmen-öğrenci, ebeveyn-çocuk, işveren-işçi arasındaki ilişkilerin temelini

¹⁴⁴ Bayraklı, a.g.e, C. 8, s. 414.

¹⁴⁵ Nur, 24/5.

teşkil etmelidir. Af ve merhamet Allah'ın sıfatları olduğuna göre onları yere indirecek olan erdemli insanlardır.¹⁴⁶

Eğer münafıklar iyi amelle kötüsünü karıştırdıklarının farkına varıp tövbe ederlerse, tövbelerinin Allah tarafından kabul edileceği ihtimali vardır. Dikkat edilirse ayette **“asa”** (umulur ki) ifadesi münafıklara olan güvensizliği ifade etmektedir. Çünkü Allah onların tövbelerinin gerçek olup olmadığını bilmektedir. Bu ihtimalli muamele Allah'tan değil, münafıkların karakterlerinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten tövbe etmeleri, artık iyi ile kötüyü karıştırmayacaklarına karar vermeleri onlar için bir çıkış kapısı olmaktadır. Bu kapıyı Allah affetmek ve merhamette bulunmak sıfatlarıyla açmaktadır.

Din eğitimcileri iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, hak ile batılı, çirkin ile güzeli, temiz ile pisi ayırt etme bilincini insanlara kazandırılırsa, münafıklığa kısmi de olsa engel olabilirler. Eğitimciler, suçunu insanlara karşı, günahını Allah'a karşı itiraf edip özür dilemenin ne kadar önemli bir erdem olduğunu öğretmeli, bu ayeti kendilerine rehber olarak almalıdırlar.¹⁴⁷

1.4.1.4. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmalıdır

*“O size çok düşkündür. Müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”*¹⁴⁸

Hz. Peygamber'in kendine inananlara düşkün olduğu açıklanmakta ve bunun Hz. Peygamber tarafından ifade edilemeyeceğine işaret edilmektedir. Bu durumu günümüzün devlet adamlarına indirgersek, devleti yönetenler halkla bütünleşmeli ve onları sevmelidirler.

Şefkat ve merhamet peygamber ahlâkının en belirgin özelliğidir. İman etmek, peygamberin şefkat ve merhametini kazanmaya vesile olmaktadır. Şefkatle, merhametle muamele etmek, ilâhî ahlâk ile ahlâklanmaktır. Hz. Peygamber bu ahlâk ile ahlâklanıyor, onu da müminlere öğretiyor. Ama onun bu tutumunu yine Allah müminlere karşı dillendirmektedir: *“Zira Allah, insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.”*¹⁴⁹ Hz. Peygamber bu sıfatların cüz'isini, kısmîsini yeryüzüne indirmekte ve inananlara öğretmektedir. Yani bu âyet gereği Hz. Peygamber Allah'ın şefkat ve merhamet sıfatlarını ümmetine yönelik olarak uygulamaya koymaktadır.

¹⁴⁶ Bayraklı, *a.g.e.*, C. 8, s. 395.

¹⁴⁷ Bayraklı, *a.g.e.*, C. 8, s. 332.

¹⁴⁸ Tövbe, 9/128.

¹⁴⁹ Bakara, 2/143.

Netice olarak diyebiliriz ki Hz. Peygamber başkasının çektiği sıkıntıya ortak olur. Onlara düşkün olduğunu sevgisi ile açığa vurur, şefkat ve merhametle muamele eder. Bu özellikler toplumu yönetenlerde, iş verenlerde, öğretmenlerde ve anne babalarda bulunmalıdır. Bunlar hukukun bile çözmekte zorlandığı pek çok şeyi çözecektir.¹⁵⁰

1.4.1.5.Öğrenciler İçin Acele Karar Vermeme

“Eğer Allah insanlara, hayrı çarçabuk istedikleri gibi şerri de acele verseydi, elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu. Fakat bize kavuşmayı beklemeyenleri biz, azgınlıkları içinde bocalar bir halde bırakırız.”¹⁵¹

Allah, hayır denen iyiyi kuluna çabuk verdiği halde kötüyü vermekte acele etmemekte, "çok sabreden" anlamına gelen sabûr sıfatı ile muamele ederek kulunun iyiye dönmesini beklemektedir.

İnsanın doğuştan getirdiği özelliklerinden biri de aceleci olmasıdır: *‘İnsan pek acelecidir. İyiyi isterken kötüyü istemiş olur’¹⁵²* Onun bu aceleciliği zaman zaman duasını etkileyerek iyi yerine kötüyü istemesine sebep olur. Onun bu durumunu bilen Allah, kötüyü istemesinden hemen sonra ona kötüyü vermemektedir. Çünkü kötüyü vermesi, o kişinin sonunun gelmesi demektir.

Buradan bir eğitim ilkesi olarak, öğrencilerin başarısı ve ahlaki davranışları hakkında öğretmenler değerlendirme yaparken acele etmemelidir. Öğrencilerin kısa zaman dilimleri içinde değişim gösterecekleri akıldan çıkarılmamalıdır. Ahlaki davranışlarındaki olumsuzluklar sebebiyle öğrencileri hemen cezalandırmaya gitmemeli, çeşitli yollarla değişimleri için girişimde bulunmalıdır. Yoldan çıkmış olanları hemen cezalandırmayıp, peygamberi ve ilahi metodu örnek almak gerekir.¹⁵³

¹⁵⁰ Bayraklı, *a.g.e.*, C. 8, s. 410-412.

¹⁵¹ Yunus, 10/11.

¹⁵² İsra, 17/11.

¹⁵³ Bayraklı, *a.g.e.*, C. 8, s. 452.

II. BÖLÜM

2.MARUF VE MÜNKER KAVRAMLARI

2.1. İYİLİĞİ EMRETMEK/EMRİ BİL MARUF

2.1.1. EMİR

Emir kelimesi lugatte iki temel anlama gelmektedir. Bunlardan ilki hal, durum, iş, olay anlamına gelir. Herhangi bir şeyin yapılması yüklenildiğinde bu sözler ve fiiller hepsi için genel bir lafızdır.¹⁵⁴ Emrin bu anlamıyla geniş bir kullanım alanı mevcuttur. Bu şekildeki kullanım K.Kerim’de 150 den fazla yerde geçmektedir.¹⁵⁵

Bir diğer anlamı ise bir şeyin yapılmasını emretmek, buyurmak, bir işin yapılmasını istemektir.¹⁵⁶ Emir, birisine bir işi yüklemek,¹⁵⁷ bir işi birisine buyurmak, iyi olandan ona gerekeni yapmasını istemek¹⁵⁸ anlamına da gelmektedir. Kavram nehyin zıddı¹⁵⁹ anlamına da gelir. K.Kerim’de bu anlamıyla da kullanılmıştır.¹⁶⁰ Aynı zamanda emir kelimesi maruf,¹⁶¹ iyi güzel anlamlarına da gelmektedir.

Emir sarf nahiv ve belâğat açısından dil ve edebiyat, lafız mana münasebeti sebebiyle bir çok İslami ilmi ilgilendirdiği gibi din eğitimi de içermektedir. Ayrıca fıkıh usulunun de önemli konularından birini teşkil etmektedir. Usulcüler emir kipinin tanımı, çeşitleri, bağlayıcılık derecesi, manaya delaleti gibi konular üzerinde ayrıntılı olarak durmuşlardır.¹⁶² Aynı zamanda emir sigasının vucuba mı menduba mı delalet ettiği de tartışma konusu olmuştur.

Emir sözün kısımlarından birine delalet etmektedir. Kavramın dille söylenen bir söz mü yoksa içten gelen bir söz mü olduğunu anlamaya çalışmışlardır.¹⁶³ İlk dönem

¹⁵⁴ el-İsfahânî, Ragıp, **el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an**, Çev. Abdülbaki Güneş, Çıkar yay. İstanbul, 2006, s.24

¹⁵⁵ Şura, 42/53: “Şüphesiz ki sen doğru yola iletiyorsun göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah’ın yoluna iyi bilin ki bütün işler sonunda Allah a döner”

¹⁵⁶ Ebu'l-Beka, el-Hüseyin el-Kefevi, **Külliyat-u Ebi'l-Beka**, Daru't-Tıbaatu'l-Amire yayn., Bukik,1253. s. 126.

¹⁵⁷ Neccar, Muhammed Ali, **Mucemul Vasi**, Çev. İbrahim Mustafa, Darul Fikr, 2007

¹⁵⁸ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed, **Esâsu'l Belâğa**, Matbaatü'l-Vehbiyye, Mısır, 1882, C.I, s.19.

¹⁵⁹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fida Cemaluddin Muhammed, **Lisânu'l-Arab**, Daru Beyrut, Beyrut, 1955/1956, C. IV, s. 26. Ayrıca bkz: ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs**, Matbaatül Hayriyye, Mısır, 1882, c. VI, s. 31, el-Ezherî, Muhammed İbn Ahmed, **Tehzîbu'l-Luga**, Müessesetü'l- Mısriyyeti'l-Amme, Kahire, 1964/1967, C. XV, s. 289.

¹⁶⁰ Taha, 20/132 “Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et”

¹⁶¹ İbn Manzûr, *a.g.e*, C. IV, s. 26. Ayrıca bkz: ez-Zebîdî, *a.g.e*, C. VI, s. 31; el-Ezherî, *a.g.e*, C. XV, s. 289 .

¹⁶² Ögüt, Salim, **Emir mad.** D.İ.A (T.D.V), İstanbul, 1995, C.XI, s. 120.

¹⁶³ Hanefi, Hasan, **İslami İlimlere Giriş**, Çev. Muharrem Tan, İnsan yayn., İst., 2000., s.126

Şafi usulcüler “muhatapın emredilen fiili yapmasını gerektiren söz” olarak tanımlamışlardır.¹⁶⁴

Usulcüler emir sığası üzerinde de farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Karinelere arınmış bir emir sığası olan “yap” emri, emre delalet eder. Ancak aynı sığa, vacibe, menduba, irşada, mubaha, tedibe, ikrama, tehdide, hafife almaya, küçük görmeye, alaya, inzar ve duaya da delalet edebilir.¹⁶⁵ Zahirî alim İbni Hazm’a göre emir lafzı doğrudan vucub ifade eder. Onun bir dilek, temenni, tavsiye ve ikaz olmak yerine doğrudan emir olduğu anlaşılır. Ona göre her emir lafzının altında zımnen de olsa tehdit vardır. Ancak emirlere azap ve tehdit korkusuyla değil Allah’ın emri olduğu için uyulur. Zaten tehdit emre değil onun sonucuna taalluk eder. Bu sebeple emirle birlikte tehdit olması da her zaman geçerli değildir.¹⁶⁶

Ebu Mansur Maturidi ise emir hikmetini bunun sahibini tanımak olarak yorumlamıştır. Emri vucub, nedb ve ibaha arasındaki müşterek noktayı ifade etmekte olup, o da fiilin talep edildiği veya yapılmasına izin verildiği anlamına gelir. Allah insanı diğer canlılardan ayırıcı bir özellik olarak kendisini tanıyabilecek bir şekilde yaratmış ve mümtaz kılmıştır. Bu sebeple insanı kendisini tanıma yollarından uzak tutması mümkün değildir. Dolayısıyla insanı her güzel olanı güzel telakki etme ve çirkini çirkin görme yeteneğine sahip olarak yaratmıştır.¹⁶⁷

2.1.2. MARUF

Arapça’da maruf kelimesi idare etmek, işleri düzenlemek, bilmek, tanımak anlamlarına gelir. Denir ki: Filan filanı iyi bildi, tanıdı. Bu iyi ve güzel bir iştir. Kim bir şeyi inkar ederse, onu kabul etmemiş, yok saymış olur.¹⁶⁸ Arapça’da “bilmek, tanımak, düşünerek kavramak” anlamındaki irfân kökünden gelen ma’rûf, sözlükte “bilinen, tanınan, benimsenen şey” manasına gelir.¹⁶⁹ Bu fiilden çeşitli anlamlara gelen bir çok kelime türetilmiştir. Onun kokusu ne de güzeldir anlamında hoş, güzel rayiha

¹⁶⁴ Ögüt, Salim, *a.g.m*, s.120.

¹⁶⁵ Ebul Beka, *a.g.e*, s.126.

¹⁶⁶ İbn Hazm, **el-İhkam fi Usuli’l-Ahkam**, Darü’l-Mektebi’l-İlmiyye, Beyrut 1985, c. I-IV, s. 63. Ayrıca bkz. Demirci, Ahmet, **İbn Hazm ve Zahirilik**, Ufuk yay. Kayseri, 1996, s. 99.

¹⁶⁷ El-Mâtürîdî, Ebu Mansur, **Kitâbu’t-Tevhîd Tercümesi**, çev. Bekir Topaloğlu, İsam yayn., Ank., 2003, s. 127.

¹⁶⁸ İbn Zekerîya, Ebu’l-Hüseyn Ahmed b. Faris, **Mucemu’l-Mekâyisi’l-Luga**, Darü’l-İhyai’l-Kütübi’l-Arabî, Kahire, 1366, c. IV, s. 281.

¹⁶⁹ İbn Manzûr, a. g. e., C. XI, s. 144-145, Çağrıçı, Mustafa, “**Emir bi’l-Ma’rûf Nehiy ani’l-Münker**”, *DİA*, İstanbul 1995, C. XI, s. 138.

anlamlarında kullanılmıştır.¹⁷⁰ Ragıb el Isfahani, Muhammed suresi 6. ayette geçen “arrefeha lehum” ifadesini “Allah onları temizleyip süsledi, güzel kokulu yaptı. Böyle vasıflanmalarının sebebi Allah’ın onları hidayete erdirmesidir”¹⁷¹ şeklinde açıklamaktadır.

Fıkıhta şer’i delillerden sayılan örf de aynı kökten türemiştir. Örf, adet, gelenek, resmi uygulama¹⁷² ve insanların adetlerinden, sosyal ilişkilerinden bilinen şeylerdir¹⁷³ anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Örf insan davranışlarına kaynaklık etme açısından da maruf ile ilişkilidir. Örf aklı selim sahibi kişilerce kötü sayılmayan ve yapılması aklen güzel görülen şey anlamına gelir.¹⁷⁴ Bir başka ifade ile örf “iyi güzel fiiller yahut aklın beğendiği, şer’in de kabul ettiği hasletlerdir.”¹⁷⁵

Örf insanların muamelat bakımından sürekli bir şekilde yaptıkları ve işlerinin düzgün gitmesini sağlayan şey olarak da tanımlanmıştır.¹⁷⁶

İnsanların anlaştığı şer’i bir delile aykırı olmayan haramı helal yapmayan, vacibi iptal etmeyen nesnedir.¹⁷⁷

Buradan hareketle örfün makbul olabilmesi için hiçbir şekilde dine aykırı olmaması gerektiği söylenebilir. Herhangi bir toplumsal uygulamanın, yaygınlık kazanması onu meşru kılmaz. Toplum içinde yanlış da doğru gibi kabul görebilir. Ancak bu onun doğru olduğunu ve dine aykırı olmadığını göstermez. Mecelle’deki “Örfen maruf olan şey, şart kılınmış gibidir” ifadesi de örfün doğru olduğu takdirde kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Örf ismine kaynaklık eden maruf’un, irfana da kaynaklık ettiği görülmektedir. Marifet yani bilgi aynı kökten gelen bir kelimedir. Marifet sadece cüz’i, ferdi şeylerde kullanılır ve daha önceden, geçmişte tanınırlığı ifade eder. Bir şey bilinir sonra araya fasıla girer ve unutulur veya insan ondan habersiz olur, bundan sonra ikinci karşılaşmada bilinmesine de marifet denir. Herhangi bir şey üzerinde düşünerek elde

¹⁷⁰ Ferâhidî, Halil b. Ahmed, **Kitâbu’l-Ayn**, thk. Mehdi Manzumi, İbrahim Samerrai, Müessesetü’l Alemlî-Matbuat, Beyrut, 1988, C. II, s. 122, İbn Zekerîya, *a.g.e.*, C. IV, s. 281; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, C.1, s. 375.

¹⁷¹ İsfahani, *a.g.e.*, s.331.

¹⁷² Ferâhidî, *a.g.e.*, C. II, s. 121.

¹⁷³ Neccar, *a.g.e.*, s.595.

¹⁷⁴ Cassas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, **Ahkâmu’l-Kur’ân**, Matbaatü’l-Evkafî’l-İslamiyye, Beyrut, 1338, c. III, s. 38.

¹⁷⁵ İbnu’l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, **Ahkâmu’l-Kur’ân**, İsa el-Babi el Halebi, 1967/1968, C. II, s. 825.

¹⁷⁶ Ebû Zehra, Muhammed, **İslâm Hukuku Metodolojisi**, çev. Abdülkadir Şener, Fecr yayn., Ank., 1986, s. 234 .

¹⁷⁷ Hallaf, Abdulvahhab, **İslâm Hukuk Felsefesi**, çev. Hüseyin Atay, A.Ü.İ.F. yayn., Ank., 1973, s. 272

edilen sınırlı bilgidir.¹⁷⁸ Marifet iyi bir şey hakkında ayrıntı belirtir. Yani marifet bilinenlerin ayırt edilmesidir.¹⁷⁹

Ragıb el Isfehani marifet ve irfan kelimeleri arasındaki farkı, bir şeyi tefekkür ve tedebbür etmeyle idrak etmektir şeklinde açıklamaktadır. Bu ilimden daha hususi bir manaya delalet eder. Marifetin muhalifi inkar iken ilmin muhalifi cehldir.¹⁸⁰ Arefe ve alime fiilleri arasındaki bu fark sebebiyle Allah'ın bir şeyi bilmesiyle ilgili arefe fiili değil alime fiili kullanılır. Çünkü arefe fiilinin manasında bir şey üzerinde düşünerek bilgi elde etmek vardır. Yani burada sınırlı cüz'i ¹⁸¹ bir bilgidен bahsedilmektedir. Halbuki Allah'ın bilgisi tefekkürü gerektirmeyen ve sınırlı da olmayan bir bilgidir.¹⁸²

İstılahi olarak maruf aklen ve dinen iyi olduğu bilinen her fiilin ismidir; inkar olunanın, reddolunanın zıddıdır. Nefsin hayırdan olduğunu bildiği ve kendisiyle mutmain olunan şeydir.¹⁸³ Nefisler kendisiyle sukun bulduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.¹⁸⁴

Lugat anlamı itibariyle maruf kelimesinin zıddı kabul edilen münker kavramı, ıstılahi bakımdan da maruf kavramının mukabili kabul edilir.¹⁸⁵

Kur'an-ı Kerim'de insanların bir çok tutum ve davranışları maruf kapsamı içinde yer alırken, diğer taraftan da yine Kuran'da insanların aklen kabul edip reddetmedikleri şey olarak ifade edilmiştir.¹⁸⁶

K. Kerim'de maruf kelimesi çeşitli kalıplarda 71 ayette geçmektedir. Bu kelimelerin çoğunluğu isim olarak yer almaktadır. İsim olarak yer alanların bir çoğu ise maruf şeklindedir. Bazı ayetlerde sadece “maruf” şeklinde, bazılarında ise “emri bil maruf” şeklinde geçmektedir. Bu ayetlerde geçen anlamıyla insan düşüncesindeki kötünün karşıtıdır.

Maruf kelimesi boşanan kadınlardan bahseden ayetlerde de geçmektedir. “Kadınları boşadığınızda bekleme sürelerini bitirdiler mi, ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın, haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın, böyle yapan

¹⁷⁸ Ez zebidi, a.g.e, C.XII, s.374; Firuzabadi, Ebu Tahir Muhammed, **Kamusul Muhit**, trc. Ahmed Asım, İstanbul, 1305, C.III, s. 672.

¹⁷⁹ el-Askerî, Ebû Hilal, **el-Furuk fi'l-Luğa**, Daru'l-Afak el-Cedide, Beyrut, 1979, s. 72.

¹⁸⁰ İsfehani, a.g.e, s.331; Firuzabadi, a.g.e, C.,III, s. 672.

¹⁸¹ Firuzabadi, a.g.e, C.III, s. 672.

¹⁸² Ez zebidi, a.g.e, C.XII, s. 374.

¹⁸³ İbni Manzur, a.g.e, C.IX, s. 239.

¹⁸⁴ İbn Zekeriyâ, a.g.e, C. IV, s. 281.

¹⁸⁵ İbni Manzur, a.g.e, C.IX, s. 233.

¹⁸⁶ Dumlu, Ömer, **Kuran ı Kerim'de Maruf ve Münker**, Anadolu yay, İzmir, 1999, s. 21.

şüphesiz kendisine yazık etmiş olur.”¹⁸⁷ Bu ayette geçen maruf dinen ve örfen bilinen iyi geçinme, dinin kötü görmediği şekilde yorumlanmaktadır. Bir kısım alim, maksadın, görüp gözetmek, hayır hasenatta bulunmak¹⁸⁸ olduğunu söylemiştir. Bir kısmına göre ise bu ayette geçen maruf, maruf olmayanı yapma alternatifi ile karşılaştırılmıştır. “Boşanmış kadınları marufen tutmak”, “onları zorla alıkoymak” ile kıyaslanmıştır. Bu da maruf tabirinin “doğru tarzda tutmak” gibi bir anlamı gerektirdiğini göstermektedir.¹⁸⁹ Başka bir ayette emzikli çocuğu olup boşanmış kadınlar hakkında “eğer sizin için çocuğu emzirirlerse ücretlerini ödeyin. Aranızda uygun, münasip bir şekilde anlaşıp”¹⁹⁰ buyrulurken maruf kelimesinin anlamının, lutuf ve ihsan manasına geldiğini söyleyenler olduğu gibi ana babanın karşılıklı anlaşmalarını ifade ettiğini söyleyenler de olmuştur. F. Razi’ye göre burada maruf ile erkeğin eşi veya ona vereceği nafaka hakkında kusur etmemesi; kadının da o çocuk ve onu emzirme hususunda kusur etmemesi kastedilmiştir.¹⁹¹

Bunların dışında ebeveyn-çocuklar ve akrabalar arasındaki ahlaki yönler vurgu yapan ayetlerde “maruf” kelimesinin sıkça kullanıldığını görmekteyiz. “Ey insanoğlu ana baban seni bana ortak koşman için zorlarsa onlara boyun eğme, ama dünya hayatında onlarla maruf bir şekilde geçin”¹⁹²

Bu ayet İslam’da çok önemli bir yeri olan anne babaya Allah’ın açık ve kesin yasağı bulunan konularda uyulmamasını fakat bunun dışında da onlarla iyi geçinmenin gerekliliğini ifade etmektedir.

“Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir servet bırakıyorsa, ana babaya en yakınlarla uygun bir tarzda vasiyet etmesi sizlere farz kılındı.”¹⁹³ Bu ayette “uygun bir tarzda vasiyet” ten kasıt, kişinin vasiyet konusunda güzel bir yol tutması, eğer aralarında bir fark gözetecekse bunu güzellikle ve dine uygun bir şekilde yapması vurgulanmaktadır.

Maruf kelimesi bazı ayetlerde ise tutum ve davranışların sıfatı olmaktadır. “Allah’ın sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin. O

¹⁸⁷ Bakara, 2/231.

¹⁸⁸ er-Râzî, Fahrettin, **Tefsir-i Kebir**, Çev. Suat Yıldırım, Akçağ yayın., Ank., 1988, C.V, s. 227.

¹⁸⁹ Izutsu, Toshihiko, **Kur’ân’da Dini ve Ahlaki Kavramlar**, Çev. Selahaddin Ayaz, Pınar yay, İstanbul, 1990, s. 283.

¹⁹⁰ Talak,65/6.

¹⁹¹ Er Razi, a.g.e, C.XXI, s.542.

¹⁹² Lokman, 31/15.

¹⁹³ Bakara, 2/180.

mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”¹⁹⁴ Bu ayette yetimlere yumuşak davranma ve güzel söz söylemenin önemine vurgu yapılmıştır. Güzel söz söylemek, öğüt vermek, iyi davranmak da ayetin emirleri arasındadır. Velinin, yetime “malını muhafaza ediyorum rüşdüne erdiğinde malını sana vereceğim” demesi, güzel söz söylemektir.¹⁹⁵ Yani insan düşüncesinin kötüleyip aşağılamadığı ifadeleri kullanmaktır.¹⁹⁶

Maruf’un güzel söz anlamında geçtiği bir diğer ayet de sadaka verenlerle ilgilidir.

“Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah her bakımdan sınırsız zengindir, halimdir”¹⁹⁷ Bu ayetteki güzel sözden maksat ise gönüllerin kabul ettiği veya yadırgamadığı sözdür. İnsanı incitmeyecek bir tavidir.

Maruf’un Kur’an-ı Kerim’deki kullanımlarından birisi de Araf suresi 199. ayette “Af yolunu tut, uygun olanı emret ve bilgisizlere aldırma” ayetidir. Burada maruf kelimesinin örfe delalet ettiği vurgulanmakta, ayetin genelinde insanlarla muamele, sohbet ve muaşerette bulunurken mümkün olan en kolay yolun seçilmesi tavsiye edilmektedir. “Uygun olanı emret” ifadesini herkesçe bilinen münakaşa, tartışma ve mücadeleye yer vermeden veya buna mahal bırakmadan açıkça görülen olarak yorumlamak mümkündür. İnsanları en güzel ve uygun tarzda eğitebilmenin yolu da onlara gücü üzerinde bir şey göstermemek veya istememek, meşakkat ve şiddetten uzak, kolay ve anlaşılır olmaktır. Bu ayet aynı zamanda marufun nasıl anlaşılması gerektiğini de belirtmektedir.

Genel olarak maruf insanların gördüklerinde reddetmedikleri bir iştir. Herhangi bir önyargı ile kirletilmemiş insan aklının tefekkür ve araştırma ile güzel bulduğu “dinde ve insanların adetlerinde kötü olmayan şey” olarak tarif etmek mümkündür. Tefekkür ve araştırma olmadan taklit yoluyla bulunan pek çok iş aslında çirkin olabilir.¹⁹⁸ Bu sebeple bir şeyin maruf olduğuna karar vermenin ölçütlerinden biri aklı

¹⁹⁴ Nisa, 4/5.

¹⁹⁵ Ateş, Süleyman, **Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst., 1988/1989, C. II, s. 204.

¹⁹⁶ Behiy, Muhammed, **İnanç ve Amelde Kur’ânî Kavramlar**, Çev. Ali Turgut, Yöneliş yay. İstanbul, 1995, s. 239.

¹⁹⁷ Bakara, 2/263.

¹⁹⁸ İlhan, Avni, *a.g.m.* s. 91.

selimdir. Maruf kavramının içine adalet, itidal, hakkaniyet, ihsan, cömertlik, tatlı dil, güzel davranma ve benzeri davranışlarla adeten güzel olan her şey dahildir.¹⁹⁹

Hassan İbn Sabit divanında kendi kabilesinin özelliklerinden bahsederken onların maruf ile tanındığını şu ifadelerle dile getirir:

“Onlar benim kavmimdir ve tamamı kavmin en hayırlılarıdır.,
Ebedi olarak onların iyiliklerine kilit yoktur,
Geçmiş insanların iyilik yaptıkları gibi ma’rufu çok yaparlar.
Hayır olarak her ne sayılsa, kavmim ona ehildir.”²⁰⁰

Bu beyitler bize, maruf ve münker kavramlarının içerdiği hususların kabile taassubu içerisinde de olsa, toplum tarafından kabul gördüğünü açıkça ifade etmektedir. Bu da o dönemin bazı toplumsal kurallarında maruf gibi bazı temel esasları ölçü olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Toplumun benimsediği davranışları maruf, kötü gördüğü davranışları münker kavramı ile karşılamışlardır.

Cahiliye döneminde Arap edebiyatındaki maruf kavramının kullanımı Kuran’daki kullanım şekline ve anlamına muhalif değildir. Zaman zaman özel anlama gelecek şekilde kullanılmış olsa da bu özel anlamlara tahsis edilmemiştir.²⁰¹ Sonuç olarak K. Kerim’de maruf kelimesine ortak bir anlam verilmiş, farklı anlam yüklenmemiştir. Aksine Kur’an-ı Kerim insanlar arasındaki ortak nitelikleri esas almış, onlar üzerine değişmez ilkelerini, evrensel prensiplerini ortaya koymuş ve böylece sosyal ilişkilerde ortak bir sisteme gitmiştir. Bunların bireylere uygulanmasında fertlerin özel kabiliyet yetenek ve maharetlerine imkan vermektedir. Böylece kişilerin fikir ve faaliyet bakımından ilerlemelerine, gelişmelerine, yükselmelerine yer vermiş ve bu alanda yarışmalarına teşvikte bulunmuştur.²⁰²

Marufun bilinmesinde bazı alimler aklın yetkin olduğunu söylemişlerdir. Buna göre bir şeyin iyi veya kötü olması o nesnenin kendi sıfatıdır. Bu sebeple akıl o şeyin iyi, uygun ve münasip olduğunu tespit edebilir. İnsan eylemlerini akli doğrultusunda gerçekleştirdiğine göre iyinin ve kötünün ya da maruf ve münkerin arasını temyiz eden de akıldır.²⁰³

¹⁹⁹ Yazır, M. Hamdi, **Hak Dini Kur’an Dili**, Şura yay, İstanbul, 1996, C. II, s. 103.

²⁰⁰ İbni Sabit, Hassan el- Ensari, **Divanu Hassan İbn Sabit**, Beyrut, trs., s.191.

²⁰¹ Dumlu, *a.g.e.*, s. 29.

²⁰² Dumlu, *a.g.e.*, s. 29.

²⁰³ Neşşâr, Ali S, **İslâm’da Felsefi Düşüncenin Doğuşu**, Çev. Osman Tunç, İnsan yay, İstanbul, 1999, C. II, s. 261.

Bir kısım alimler de “maruf”a ilahi yasa anlamı vermişlerdir. Bunlara göre bir şeyin, nesnenin güzel veya çirkin olduğunu söyleyen Allah’tır.²⁰⁴

İslam alimlerinin sahip oldukları bu fikirler bu kavramlar üzerinde bir çok farklı görüşün de olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede akli ve dinin birbirine zıt veya çelişen olarak değil birbirine yardımcı ve destekleyen olarak görmek ve düşünmek gerekmektedir.

2.2. KÖTÜLÜĞÜ YASAKLAMAK VEYA NEHYİ ANİL MUNKER

Nehiy anil munker, gerek K. Kerim’de gerekse Müslümanlar arasında kötülüğü yasaklamak, kötülükten men etmek anlamlarında kullanılan bir ifadedir. Bununla birlikte nehyi anil munker kavramını köken açıdan incelemek gerekmektedir.

2.2.1.NEHİY

Nehiy kelimesinin kök manası bir amaç ve sona ermeyi ifade eder. Bir şeyin nihayeti, onun sonu ve son noktası, varacağı yer demektir. Bir şeyden nehy etmek, o şeyin sonunun geldiğini artık geçersiz olduğunu bildirir.²⁰⁵ Nehy kelimesi lugatte bir şeyin zıddı olarak tanımlanır.²⁰⁶ Yani nehy; men etmek, engellemek, yasaklamak²⁰⁷ anlamlarına gelir. İsim olarak kullanımında ise çok akıllı olmak, zeki olmak anlamlarına gelir. Çünkü “akıl, sahibini hak ve doğruya muhalefette bulunmayı yasaklamaktadır.”²⁰⁸

Nehy siga bakımından olumsuz olmamakla birlikte, mana bakımından olumsuzdur. “Onu bir işten men ettim”, ona yasakladım demektir.²⁰⁹ Burada da görüleceği üzere siga olumsuz olmasa da anlam bakımından olumsuzdur.

Nehiy, lafız bakımından “yapma” demektir. Nehyetme ile “yapma” lafzı arasında bir farklılık yoktur. Her ikisinde de o işten men etme vardır. “Bu ağaca yaklaşma”²¹⁰ ayeti ile “ Rabbimiz bizi bu ağaçtan men etti”²¹¹ ayetlerinde bu durum görülmektedir.

²⁰⁴ Hanefî, Hasan, **Min’el-Akidetü ile’s-Sevre**, Kahire, trs., s. 509.

²⁰⁵ Apaydın, Yunus, **Nehiy mad.** D.İ.A, C. 32, s. 545.

²⁰⁶ Ferâhidî, *a.g.e*, C. IV, s. 93, İbn Manzûr, *a.g.e*, C. XV, s. 343, ez-Zebîdî, *a.g.e*, C. XX, s. 270, el-Ezherî, *a.g.e*, C. XII, s. 289.

²⁰⁷ İbn Manzûr, *a.g.e*, c. XV, s. 343, **Kitâbu’l-Ayn**, c. IV, s. 93.

²⁰⁸ Ebu’l-Beka, **Külliyatü Ebi’l-Beka**, s. 387.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *a.g.e*, c. XV, s. 344, Ferâhidî, *a.g.e*, C. IV, s. 93.

²¹⁰ Bakara, 2/35.

²¹¹ Araf, 7/20.

Usulcüler nehyin maksadının ne olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. “Nehiy bir işi terk etmek midir, yoksa nefsi o işi yapmaktan men etmek midir?”²¹² Bu ihtilaf ise fiillerin faillerinin belli olup olmamasından kaynaklanmaktadır.²¹³

Nehiy, şer’i nass’da özel bir söz, yasaklama manasında olan haber sigasında haramlığı ifade eder. Yani yasaklanan nesnenin kesin ve zorunlu olarak yapılmasından kaçınmayı gerektirir.²¹⁴ Bir fıkıh usulü tabir ve ıstılahı olarak “nehiy” kendisini üstün ve yüksek telakki eden tarafından, nehye delalet eden bir sigayla fiilin yapılmamasını talep etmektedir.²¹⁵

Nehiy sigasının delalet ettiği anlamlardan bazılarını Kuran-ı Kerim’den ayetlerle inceleyelim.

1. Tahrim ifade eden nehy:

*“Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın.”*²¹⁶

2. Kerahet ifade eden nehy:

*“Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır.”*²¹⁷

3. Tahkir ifade eden nehy:

*“Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, iman ettikten sonra küfürünüzü açığa vurdunuz.”*²¹⁸

4. Sonuç ifade eden nehy:

*“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma...”*²¹⁹

5. Ye’s ifade eden nehy:

*“Ey inkar edenler! Bugün özür dilemeyin. Siz ancak yapmakta olduklarınızın karşılığını görüyorsunuz.”*²²⁰

6. İrşad ifade eden nehy:

*“Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın...”*²²¹

²¹² Tahanevi, Muhammed, **Keşşafu Istilahatil Funun**, Karaman yay, İstanbul, 1984, C.IV, s. 271.

²¹³ Abdulcabbar, Kadı, **el-Muğni fi ebvabi’t Tevhit vel Adl**, Çev. Yüksel Macit, Atılım yay, Malatya, 2002, C. XVII, s. 57-58

²¹⁴ Hallaf, Abdulvehhab, **İslam Hukuk Felsefesi**, Terc. Hüseyin Atay, A.Ü.İ.F.Y, Ankara, 1973, s.377.

²¹⁵ Hallaf, a.g.e, s. 387.

²¹⁶ İsra, 17/33.

²¹⁷ Bakara, 2/267.

²¹⁸ Tevbe, 9/66.

²¹⁹ Ali İmran, 3/169.

²²⁰ Tahrim, 66/7.

²²¹ Maide, 5/101.

7. Dua ifade eden nehy:

“...Ey Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma...”²²²

8. Küçültme ifade eden nehy:

“Kafirlerden bir kısmını faydalandırdığımız şeylerde sakın göziün kalmasın.”²²³

9. Haber ifade eden nehy:

“..Yazıcı, Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın..”²²⁴

224

10. Yüreklendirme ifade eden nehy:

“Bu sana, kendisiyle insanları uyarmak için ve müminlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır. Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.”²²⁵

Bir nehyi haber sigası olarak vermek emir sigası olarak vermekten daha kuvvetlidir. Bazen haber vermek de emir gibidir.²²⁶ Nehiy övme, medh amaçlı da kullanılır.

Nehyin kullanıldığı manaların çok çeşitli olması sebebiyle alimler nehyin hakiki manası konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazı alimler karine olmadan kerahetten başka manaya delalet etmeyeceğini söylemişlerdir. Bazıları ise nehyin, kerahet ve tahrim arasında müşterek olduğunu söylemişlerdir.²²⁷ Halbuki fiillerin haramlığına tahrim ve hazır lafzı da delalet eder. Ancak tahrim ve hazır lafızlarının delaleti daha kuvvetlidir. Çünkü nehiy ve kerahete dahil olan ihtimal onlara dahil olmaz.²²⁸ Kerahet tahrim gibi değildir. Örneğin “peygamber nehyetti” ifadeleri “haram kıldı” şeklinde anlaşılmamalıdır. Maturidiyye ekolünün kurucusu olan Maturidi’ye göre nehyin asıl manası onun sahibini tanımadır.²²⁹

Ehli Sünnet alimleri emir ve yasakların hikmetini çoğunlukla güzel-çirkin, faydalı-zararlı olmakta aramamışlardır. Aksine bir emrin emir; bir nehyin de nehiy olmasının sebebi, o işi Allah’ın emretmesi veya nehyetmesidir. Dolayısıyla güzeli ve çirkinini bilemeyecek olan akıl, fiillerdeki hükümlerin hikmetini anlamaktan acizdir.²³⁰ Halbuki şer’an doğru ve yanlış olduğu bilinen şey, aklen de doğru ve yanlış olarak

²²² Bakara, 2/286.

²²³ Hicr, 15/88.

²²⁴ Bakara, 2/282.

²²⁵ Araf, 7/2.

²²⁶ Ebul Beka, a.g.e, s. 656.

²²⁷ Zeydan, Abdulkarim, **Fıkıh Usulu**, Çev. Ruhi Özcan, A.Ü.İ.F. yay. Ankara, 1978, s. 388.

²²⁸ Abdulcebbar, a.g.e.,C. XVII. s. 69.

²²⁹ Maturidi, a.g.e, s. 127.

²³⁰ El Eşari, Ebul Hasan, **Makalatul İslamiyyin**, thk, Hellmut Ritter, Franz, Steiner, Verlag, GmbH, Wiesbaden, 1980, s. 251.

bilinebilir. Aksi bir durumda imanı bilgiye dayanmayan, doğmatik bir inanç şeklinde tanımlamış oluruz ki, bu tanım Kuran'ın bize öğrettiğinden oldukça uzaktır.

Nehiy kelimesinin anlam çerçevesine baktığımızda, onu karşılayan en net sözcüğün “yasaklamak” olduğunu söyleyebiliriz. “Haram kılmak” ifadesi nehyin anlam alanından daha uzaktır. Çünkü herhangi bir şeyi haram kılma veya helal kılma yetkisi sadece Şari'e aittir.²³¹ Buradan da anlaşılmaktadır ki peygamberin bile böyle bir yetkisi bulunmamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Peygamber için kullanılan “nehyetti” ifadesi “haram kıldı” şeklinde anlaşılmamalıdır. Bir kişinin herhangi bir konuda hüküm verebilmesi için doğruları ve yanlışları bilmesi, zarar ve faydayı gözetmesi gerekir. Bütün bu aşamaları geçtikten sonra o konuda doğru veya yanlış deme hakkına sahip olabilir, fakat herhangi bir şeyi helal veya haram kılma hakkına yine sahip olamaz.

2.2.2. MÜNKER

Münker kavramı “n-k-r” kökünden türemiş bir ismi meful olup, nekr; bilmemek, tanımamak, inkar etmek, kabul etmemek ,²³² münker ise, “tasvip edilmeyen, yadırganan, sıkıntı duyulan şey” demektir.²³³ Nokr kökünden türeyen ve farklı anlamlara gelen bir çok kelime mevcuttur. Örneğin tenkir, bir şeyi tanınmayacak şekle koyması, kişinin sevdiği bir şeyi bir halden, hoşla gitmeyecek bir hale çevirmesidir,²³⁴ nükır ve nükur ise aklın kabul etmeyeceği şeylere isim olarak verilir.

“Nükır”, “Nekra” ise zeka ve deha demektir.²³⁵ Kıvrak zekalılık, zekilik anlamlarına geldiği gibi kötü bir işin sıfatı olarak da kullanılır.²³⁶ Herhangi bir kimse deha ve zeki ise ona nekra sahibi denir. Aynı zamanda kurnaz ve cin fikirli insanlar için de kullanılan bir kelimedir.²³⁷

İrfan kelimesinin mukabili olan inkar da aynı kökten gelir. İnkâr, bir şeyi kabul etmemek, reddetmek, bilmemek demektir.²³⁸ Nokr kökünden türeyen kelimelerin çoğu farklı anlamlar içerse de, genel olarak bilinmezlik, red, inkar, kabih ve hoşla gitmeyişi

²³¹ Nahl, 16/116: “Dillerinizin sadece yalana alışmış olmasından dolayı “ şu helaldir, bu haramdır” demeyin yoksa Allah’a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Doğrusu, Allah’a karşı yalan uyduranlar başarıya ulaşamazlar”

²³² Neccar, *a.g.e.*, s. 951, İbn Zekeriya, *a.g.e.*, C. V, s. 476.

²³³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, C. XI, s.144-145, Çağrııcı, *a.g.m.*, *DİA*, C. XI, s. 138, Ayrıca bkz. Efendioğlu, Mehmet, **Münker mad.** D. İ. A. C. 32, s. 13.

²³⁴ el-Ezherî, *a.g.e.*, c. X, s. 191, ez-Zebîdî, *a.g.e.*, C. VII, s. 559.

²³⁵ İbn Zekeriya, *a.g.e.*, C. V, s. 476, **Kitâbu'l-Ayn**, C. V, s. 355.

²³⁶ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs**, C. VII, s. 557, el-Ezherî, *a.g.e.*, C. X, s. 191, Neccar, *a.g.e.*, C. I, s. 952.

²³⁷ İbni Manzûr, *a.g.e.*, C.V, s. 232.

²³⁸ İbni Manzûr, *a.g.e.*, C.V, s. 232.

anlamları vardır. Bu anlamları en net şekilde karşılayan kelime ise münker'dir. Münker, lugavi açısından; kalbin kendisinde sukun bulduğu marifenin zıddıdır. Buna göre münker, bir şeyi reddetmek, kalbin onu kabul etmemesi, dilin onu bilmemesidir.²³⁹ Münker kavramı, kural dışı, tuhaf, kabul görmeyen şeyler için de kullanılır.²⁴⁰

Münker; aklın kötülüğüne hükmettiği veya tereddüt ettiği, şer'in kabih, haram ya da kerih gördüğü her şeydir.²⁴¹ Yani aklın çirkin olduğuna kanaat getirdiği, karar verdiği veya tereddüt ettiği yerde şer'in kabih gördüğü şeydir. Eğer çirkin olan şey Allah'tan gelmişse buna münker denilmez.²⁴²

Aklen herhangi bir şeyin çirkin görülmesinin veya kabul görmemesinin sebebi o şeyin bilinmemesi sebebiyledir. Bu yüzden dille inkar edilen şey, aynı zamanda kalple de inkar edilir. Yani dille inkar etmenin sebebi kalple inkar etmektir. Bazen dil bir şeyi inkar eder, ancak o şeyin sureti kalpte mevcuttur. O halde söylenen söz yalan olur.²⁴³ Aklen meçhul olan şey, iyi veya kötü olduğu bilinmeyen yani münker kavramı ile isimlendirilen şeydir.²⁴⁴

Münker kavramının lugatlerdeki mukabili maruf kavramıdır. Bu sebeple marufa verilen anlamların zıddı münkere de verilmektedir. Maruf iyi veya doğru olduğu bilinen, kabul edilen şey olarak tanımlanmakta, münker ise çirkin olduğu bilinen, kötü görülen, yasaklanan şey olarak tanımlanmaktadır. Aynı şekilde maruf; Allah'a ve Peygambere itaat, Allah'a tevekkül etmek, Allah ve resulunu onların dışında kalan her şeyden daha fazla sevmek, Allah'ın rahmetini ummak, azabından korkmak, hükmettiğine sabretmek, emrine teslim olmak, doğruyu konuşmak, verilen sözü yerine getirmek, emanetleri sahiplerine vermek, anne ve babanın rızasını elde etmek, akrabayı ziyaret etmek, iyilik ve takvada yardımlaşmak; komşuya, yetime, miskine ve yolda kalmışlara, kocaya, zevceye, maiyetinde bulunanlara iyilik etmek; söz ve harekette adil davranmak; alakayı seninle kesenle alaka kurmak, seni mahrum edene vermek, sana zulmeden affetmek gibi davranışların tümüne denir.²⁴⁵ Bunların aksi olabilecek her türlü davranış da münker kapsamı içinde değerlendirilebilir.

²³⁹ İbn Zekeriyâ, *a.g.e*, C. V, s. 476.

²⁴⁰ Tehanevi, *a.g.e*, c. IV, s.210.

²⁴¹ Neccar, *a.g.e*, s. 952, İsfahânî, *a.g.e*, s. 305; Firuzabâdî, *a.g.e*, C. II, s. 723; ez-Zebîdî, *a.g.e*, C. VII, s. 558.

²⁴² Dugaym, Semih, **Mustalahatu İlmi'l-Kelami'l-İslâmiyye**, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1998, C.II, s. 1343.

²⁴³ Ez Zebidi, *a.g.e*, C.VII, s.55.

²⁴⁴ Ebul Beka, *a.g.e*, s.400.

²⁴⁵ İbn Teymiyye, **İyiliği Emretmek ve Kötülükten Alıkoymak**, Tevhit yay. İstanbul, 1987, s.17.

Münkerin, şer'i ve akli olmak üzere taksimi de bir kısım alim tarafından yapılmıştır. Buna göre şer'i münker, şeriatın kabul etmediği ve çirkin gördüğü şeylerdir. Akli münker ise; fazilete, ferdi menfaate ve umumi faydaya zıt olduğu için sağlam aklın çirkin gördüğü şeylerdir.²⁴⁶ Münkerin bu şekilde ayrıma tabi tutulması akıl ve vahyin farklı kabul edilmesinin bir sonucudur. Halbuki akıl ve vahiy birbirinden farklı değil, birbirine uygun ve birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmelidir. Çünkü akıl ve vahiy her biri farklı bir hakikati söylemez. Dinin söylediği münkerin, aklın ve fitratın söylediğinden farklı olması veya bunların birbiriyle çelişmesi mümkün değildir. Bilgi sistemlerinin neredeyse tamamında akıl doğru bilgiyi elde etmenin yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Dinin; toplumun ahlaken, fitraten hoş görmediği bir şeye müsaade etmesi düşünülemez. Kısaca münkerin şer'i ve akli olarak sınıflandırılması makul olmaktan uzaktır. Toplumda, hayırlı, adil, doğru, iyi, faydalı, temiz ve değerli olarak bilinen her şey maruf; Kur'an'da yasaklanan, toplumda, şer, zulüm, batıl, fasid ve kötü olarak bilinen her şey de münkerdir.²⁴⁷ Geçmişte sınırları daha dar olan münker, zamanın ilerlemesi, dünyanın ve toplumların gelişmesiyle daha geniş sınırlara ulaşmıştır. Mesala münker kapsamına giren hırsızlık, çağımızda çeşitlenmiş, her bir çeşidi de yine münker olarak görülmüş ve yasaklanmıştır. Ayetlerdeki ifadeler göz önüne alınacak olursa maruf ve münker kavramlarının özel anlamlardan çok genel anlamlara vurgu yaptığını görürüz.²⁴⁸

Izutsu da marufu “gerçek inanıştan doğup onunla ahenk arzeden eylemleri, münkeri ise Allah'ın emirleri ile çatışacak mahiyetteki fiilleri anlatır” şeklinde açıklamıştır.²⁴⁹

“n-k-r” kökünden türeyen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de 37 ayette geçmektedir. Bu ayetlerin bir kısmında fiil olarak,²⁵⁰ bir kısmında ise isim olarak kullanılmaktadır.²⁵¹

K. Kerim'in yasakladığı ve yasaklamak için kullandığı genel bir terim olarak da münkerin kullanıldığı görülür. Ancak K. Kerim'de kullanılan yasaklanan, hoş görülmeyen davranış ve fiilleri açıklamak için sadece münker kavramı kullanılmamıştır. “Fahşa” kelimesi de benzer bir anlamı karşılamak için kullanılmıştır. Ayette geçtiği

²⁴⁶ Reşid Rıza, Muhammed, **Tefsîru'l-Menâr**, Kahire, 1947, C. X, s. 533.

²⁴⁷ Derveze, Muhammed İzzet, **et-Tefsîru'l-Hadîs, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî**, Kahire, 1962/1964, C. V, s. 14.

²⁴⁸ Dumlu, *a.g.e.*, s.29.

²⁴⁹ Izutsu, *a.g.e.*, s.284.

²⁵⁰ Nahl,16/83; Müminun, 40/81.

²⁵¹ Sebe,34/45, Şura, 42/47, Mülk, 67/18.

şekliyle “Muhakkak ki namaz, hayasızlıktan ve fenalıktan alıkor.”²⁵² Münker ve fahşa kavramları çirkin, hoşla gitmeyen, beğenilmeyen durumları ifade etse de, anlam farklılıklarını içinde barındırır. Çünkü bu gibi kelimeler bir mananın ve kavramın değişik yönlerine ve çeşitlerine delalet edeceğinden her biri ile anlatılmak istenen farklıdır.²⁵³ O halde fuhuş ve münker anlam bakımından farklı iki kelimedir. Bu iki kavramın farklılığı için şu söylenebilir. Fahşa kelimesinde çirkinlik, tikslenme ve iğrenme söz konusudur. Münker’de ise tanımama, inkar etme ve kabul etmeme anlamları vardır. K. Kerim’de zikredilen adam öldürme, hırsızlık ve zina gibi suçların tamamı münker kapsamına girmektedir. Ancak zina suçu ayrı tutulmuş, bu suç için fuhuş kelimesi kullanılmıştır.

Münker kavramının İslam öncesi Arap toplumunda kullanımında daha önce bahsettiğimizden farklı bir durum söz konusu değildir. Cahiliye dönemine ait yazılı eserlere bakıldığında münker’in, topluma ve kültüre yabancı gelen bilinmeyen durumlar için kullanıldığı görülür.²⁵⁴ İyilik ve kötülüğün karşı karşıya geldiği divanlarda, iyiliklerin hiçbir zaman değerini kaybetmeyeceği, kötülüklerin de kabul görmeyeceği fikri sürekli vurgulanmıştır. Nabîğa’nın bir beytinde bu düşünce şu şekilde dile getirilmiştir:

“Allah sadece onun adil ve kötülüklerden korunmasına razı olur, Münker maruf olmaz ve maruf da zayi olmaz”²⁵⁵

Bu beyitte de görüldüğü gibi o dönem insanının da kötüye karşı bir duruşu ve iyiye olumlu bir bakışı söz konusudur. K. Kerim’de zikredilen ve “maruf münker” olarak adlandırılan kelimelerden çok da farklı bir anlam taşımamaktadır. Bu yönüyle Kur’an-ı Kerim topluma yabancı, bilinmeyen, anlam karmaşasına yol açacak kelimeler yerine toplumun anlamını bildiği “maruf ve münker” kavramlarını kullanmıştır. Bu da K. Kerim’in insanların anlamalarını zorlaştıracak ifadelerden kaçındığını göstermektedir.

²⁵² Ankebut, 29/45.

²⁵³ Atay, Hüseyin, **İslam’ı Yeniden Anlama**, Atay yay., Ankara, 2001, s. 261.

²⁵⁴ İzutsu, *a.g.e*, s. 281.

²⁵⁵ Dumlu, *a.g.e*, s. 44.

2.3. K. KERİM'DE MARUF VE MÜNKER İLE İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR

2.3.1. Hayır-Şer

Başkalarına yapılan maddi ve manevi yardım, kişiye ve çevresine faydalı olan her türlü davranış, mal ve mülk, dünya ve ahirette kurtuluşa ermek, güzellik ve mutluluk getiren şey anlamlarına gelen hayır kavramı Kuran'da 170 yerde geçmektedir.²⁵⁶

Hayır kavramının bu kadar geniş kapsamlı tanımlarının olması onun bir çok ayette çeşitli menfi kavramların zıttı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu zıtların en yaygını şerdir. Ayrıca edna, seyyie, ism, durr, fitne kelimeleri de hayırla birlikte ve onun karşıtı olarak kullanılmıştır.²⁵⁷

Hayrın Kuran'daki kullanımlarını iki bölümde ele almak mümkündür:

Bir kısım ayetlerde her türlü iyi ve güzel davranış ile bu davranışların ahlaki değerini belirtmek için kullanılmaktadır:

*“Namazı kılın, zekatı verin, önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliği Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür.”*²⁵⁸

*“Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, acelesi de yoktur.”*²⁵⁹

*“De ki: “Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok **hayır** yapmak isterdim ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”*²⁶⁰

İkinci kısım ayetlerde ise başkalarına mal ile yapılan yardım, mal sevgisi veya doğrudan mal kastedilir:

*“Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her **hayrı** bilir.”*²⁶¹

*“Ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür.”*²⁶²

²⁵⁶ Muhammed Fuad, *a.g.e.*, s. 249.

²⁵⁷ Çağrı, Mustafa, **Hayır mad**, D.İ.A, C.18, s. 43.

²⁵⁸ Bakara, 2/110.

²⁵⁹ Bakara, 2/263.

²⁶⁰ Araf, 7/188.

²⁶¹ Bakara, 2/215.

²⁶² Adiyat, 100/8.

Bunların dışında hayır kelimesinin üstünlük anlamı veren ismi tafdil kullanımı vardır ve Allah kendisinden bahsetmiştir:

*“O rızık verenlerin en hayırlısıdır”*²⁶³

*“İşte burada yardım ve dostluk, hak olan Allah’a mahsustur. Mükafatı en iyi olan O, en güzel akibeti veren yine O’dur.”*²⁶⁴

Hayır, bir davranış olduğu gibi aynı zamanda insanın doğasında bulunan bir özelliktir:

*“Ellerinizin altında bulunanlardan (köleler ve cariyelerden) mükatebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır (kabiliyet ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükatebe yapın.”*²⁶⁵

Allah’ın kullarına verdiği her türlü nimetler de hayır olarak ifade edilir:

*“Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin.”*²⁶⁶

K. Kerim’de en çok geçen kavramlardan olan hayır, Tayyib’e göre daha geniş bir anlama sahiptir. Tayyib belli davranışlar ile objeleri nitelemekte, bu sebeple daha sınırlı bir kullanım alanı bulunmaktadır. Hayır ise Tayyib’i de içine alacak şekilde tüm güzellikleri ifade eden kavramları içine almaktadır. Her türlü dünya nimeti hayır kapsamındadır. Kişinin kendi kazandığı ya da Allah tarafından verilen tüm güzellikler onunla ifade edilmektedir. İzutsu da bu iki kavramın Kur’an’da bulunan iki anlam alanını oluşturduğunu belirtmektedir.

Hayrın karşıt anlamlısı olan şer de diğeri gibi K. Kerim’de bir çok yerde geçmektedir. Yaklaşık 35 yerde geçen bu kelime kötüyü ifade eden bir çok unsuru içinde barındırmaktadır.²⁶⁷ Hastalık, doğal felaketler, insanların gerçekleştireceği her türlü kötü davranış bunlardan bazılarıdır. Hiçbir anlam değişikliğine uğramadan dilimize giren kelimelerden birisidir.

Kuran’a göre insanın başına gelebilecek felaketler şer olarak ifade edilmiştir:

*“İnsana nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer.”*²⁶⁸

*Her canlı ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.”*²⁶⁹

²⁶³ Sebe, 34/39.

²⁶⁴ Kehf, 18/44.

²⁶⁵ Nur, 24/33.

²⁶⁶ Ali İmran, 3/26.

²⁶⁷ Muhammed Fuad, a.g.e, s. 378.

²⁶⁸ İsra, 17/83.

Şerrin de hayır gibi ismi tafdil şeklinde kullanımı Kur'an'da yer alır:

*“Şüphesiz Allah katında hayvanların en kötüsü düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir”*²⁷⁰

Büyücülerin, kıskanç kimselerin ve tüm yaratılmışların işleyebileceği her türlü kötülük şer olduğu gibi karanlığın içinde meydana gelebilecek kötü olaylar da şer kapsamındadır:

*“Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden, ve düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden...”*²⁷¹

Hayrın “Tayyib”ten daha genel ve kapsamlı olması gibi şer de “habis”den daha genel ve kapsamlıdır. Habis daha çok kirli, kirlenmiş anlamını verirken şer kötü davranışlar ve durumları ifade etmektedir. İnsanın başına gelebilecek her türlü kötü olay ve durum ile bunların doğuracağı mutsuzluk şer ile ifade edilmektedir. Hayır kavramında kişinin kendi kazandığı ya da Allah tarafından verilen iyilikler kelimenin kapsamında iken, şerde yalnızca insan eliyle meydana gelenler zikredilmektedir. Dolayısıyla “şer”den uzak kalmanın insanın elinde olması öncelikle tanıyıp, bilmesi ve bilinçlenmesi ile mümkündür. Din eğitimi hem hayrın hem de şerrin içeriği ile ilgili somut bilgiler verir. İnsanların hayrı nasıl yapacağını diğer taraftan da şerden nasıl uzak duracağını öğretir.

İzutsu, “hayır” ve “şerri” “hoşlanılacak ve hoşlanılmayacak şeyler” olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte hayrın “Allah korkusu ile yapılmış iş”, şerrin de “küfr” olduğunu ifade etmektedir.²⁷²

Birey ve toplumun yaşamını sağlıklı devam ettirmesinde “hayır” olarak bilinen iyilikleri yapması ve yaygınlaştırması ile mümkün olduğundan hayata tatbik edilmesi için sürekli bir şekilde eğitim yoluyla aktarılması gerekmektedir.

2.3.2. Hasene-Seyyie

Genellikle güzel ve faydalı davranış şeklinde algılanan bu kavram farklı anlamlar için de kullanılmıştır.

“Hasene” çirkinliğin zıttıdır.²⁷³ İslam öncesi bazı şiirlerde şu şekilde yer almaktadır:

²⁶⁹ Enbiya, 21/35.

²⁷⁰ Enfal, 8/22.

²⁷¹ Felak, 113/2-4.

²⁷² İzutsu, a.g.e, s.291.

“Ben insanlara istediklerini vermediğim halde onlar beni istediğim şeyden men etmediler. Bu edeb sahibi olmaktır, güzelliştir”²⁷⁴

Arapların bir çok deyim ve atasözünde ‘hasene’ kullanılmıştır. Ayrıca yeryüzünün güzelliğini ya da bazı güzel yerleri anlatmak için de kullanılmıştır.²⁷⁵

“Hasene” kelimesi sözlüklerde çeşitli nesneler için de kullanılmıştır. Yani kavramın içerdiği hem fiziksel ya da somut güzellikler hem de manevi güzellikler ifade edilmiştir.

Seyyie kavramı ise kubuh ile yakın anlamlı olarak kötü olmak, bir şeyin kötüleşmesi, davranışlarda kötüye gitme manalarını içermektedir. Çirkin olan her söz veya davranış seyyiedir. Herhangi bir konuda yanılmak da seyyie olarak ifade edilmektedir.²⁷⁶ Türkçe’deki suizan (kötü düşünmek) ve suiistimal (kötüye kullanmak) kelimelerinin de kaynağıdır.

K. Kerim’de karşıt anlamlısı seyyie ile birlikte kullanılan hasene yaklaşık 160 yerde geçmektedir.²⁷⁷ Ragıb el İsfehani husün kelimesinin çeşitli anlamlara geldiğini belirttikten sonra halk arasında çoğunlukla göze hitab eden güzellik olarak için kullanıldığını K. Kerim’de ise kalp gözünün (basiret) güzel kabul ettiği şeyi ifade ettiğini belirtmektedir. Husün günlük dilde estetik bir kavram, Kur’an dilinde ise bir ahlak terimi olarak kullanılmaktadır.²⁷⁸

K. Kerim’de genel olarak hasene Allah’ın insanlara lütfettiği iyilikler olarak kullanılmıştır:

*“Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.”*²⁷⁹

Dinin yasaklarına uymak, insanlarla iyi geçinmek, helal ve haramlara dikkat etmek gibi Allah’ın rızasını kazandıracak davranışlar da hasenedir:

*“Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.”*²⁸⁰

Bu güzel davranışları yerine getirenlere “Muhsin” denir:

²⁷³ Cevheri, İsmail b. Muhammed, *Tâcu’l Luga ve Sıhhahu’l Arabiyye*, Dâru’l Kitabi’l Arabiyyi, Mısır, tsz. c.1, s.638.

²⁷⁴ İbn Manzur, *a.g.e.*, C.1., s. 638.

²⁷⁵ İbn Manzur, *a.g.e.*, C.1, s.639.

²⁷⁶ Ezheri, *a.g.e.*, C.X, s.195.

²⁷⁷ Muhammed Fuad, *a.g.e.*, s. 202.

²⁷⁸ Çelebi, İlyas, *Husün ve Kubuh mad*, D.İ.A, (T.D.V.), C.19, s. 59.

²⁷⁹ Nisa, 4/79.

²⁸⁰ Hud, 11/114.

*“Eğer Allah’ı, peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükafat hazırlamıştır.”*²⁸¹

K. Kerim’de hasene ile cennet de kastedilmiştir:

*“İman edip iyi işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt da onlar içindir.”*²⁸²

K. Kerim’deki kullanımlarını dikkate aldığımızda “hasene”nin kısmen fiziksel güzellikleri ifade etmek için kullanılmakla beraber özellikle davranışlardaki güzelliği anlatmak için kullanıldığı söylenebilir. Güzel davranışlar hasene ile nitelendirilirken, bu davranışların ortaya çıkaracağı sonuçlar hayır olarak isimlendirilmektedir.

Hasenenin zıt anlamlısı olan seyyie ise genellikle kötü ve çirkin manalarını içermektedir. Genellikle hasene ile birlikte olmak üzere Kur’an’da 60 yerde geçmektedir.²⁸³

Seyyie, kabih (kubuh) ile benzer bir anlam ifade etmekte ve daha çok insanlar arasındaki ilişkilerin niteliği için kullanılmaktadır.²⁸⁴

*“Hayır! Kim bir kötülük eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar.”*²⁸⁵

K. Kerim’de genel olarak bu ayette de görüldüğü gibi şer insanların kendisinden kaynaklanmakta iken zıttı olan hasene ise kişinin kendi yaptıklarıyla beraber Allah’tan gelen her türlü nimet anlamını da içine almaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de küçük günahlar da seyyie olarak nitelendirilmiştir.

*“Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.”*²⁸⁶

Ayetlerde hasene ve seyyienin kullanımı ile sözlüklerdeki anlamlar örtüşmekte, İslami literatürde de anlam değişmesi görülmemektedir.

²⁸¹ Ahzab, 33/29.

²⁸² Rad, 13/29.

²⁸³ Muhammed Fuad, *a.g.e.*, s. 369.

²⁸⁴ Çelebi, *a.g.m.*, D.İ.A. s. 59.

²⁸⁵ Bakara, 2/81.

²⁸⁶ Nisa, 4/31.

2.3.3. Birr-İsm

Doğruluk, ibadet ve hayır içerdiği anlamlardır. Bükme eğiltme, kıvrım anlamındaki “akefe” kelimesinin zıttı olduğu zikredilmektedir.²⁸⁷

İbn Manzur bazı cahiliye şiirlerinde birr kavramının itaat ve hayır anlamında olduğunu belirtmektedir. Kavram bir kimseyi saygın görmek ve makbul kabul etmek anlamını da taşımaktadır.²⁸⁸

Birr kavramı ayrıca hayır, gönül, lutuf, sıdk, şefkat, ihsan anlamlarına da gelmektedir.²⁸⁹

İsm kavramı ile ilgili olarak da farklı ama yakın anlamlar verilmiştir. Öncelikle günah anlamı bulunmaktadır.²⁹⁰ Bunun dışında karşılık verme ve cezalandırma manalarına da gelmektedir.²⁹¹

Sevaptan alıkoyan ve geri bıraktıran amel, yapılmasıyla hayırdan uzaklaştıran eylem, sonunda karşılık olarak ceza gerektiren günah anlamında bir Kur'an-ı Kerim ifadesidir.²⁹²

Bu iki kelime daha önceki kavramlara göre K. Kerim’de daha az kullanılmıştır. K. Kerim’deki “*Sizin yüzünüzü doğuya veya batıya çevirmeniz iyilik (birr) değildir, gerçek iyilik Allah’a ve ahiret gününe inanmanızdır.*” ayetiyle, kişinin iç dünyası ve kalbinin Allah için önem taşıdığı vurgulanmaktadır²⁹³.

Başka bir ayette “*Ey iman edenler! Aranızda gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı ve peygambere karşı gelmeyi fısıldamayın. İyilik ve takvayı konuşun. Huzuruna toplanacağınız Allah’tan korkun.*”²⁹⁴ ifadesi yer almaktadır.

Ayette birr ile takvanın birlikte geçmesi anlam yakınlığı olduğunu da göstermektedir. Ayrıca bir müslümanın nasıl iyi olması gerektiğini açıklayan “*Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça “iyi”ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir.*”²⁹⁵ ayeti birr kavramının ne ifade ettiğini anlatmaktadır.

²⁸⁷ Firuzâbâdi, *a.g.e.*, C. III, s. 675.

²⁸⁸ İbn Manzur, *a.g.e.*, C.1., s. 191.

²⁸⁹ Sarı, Mevlüt, **El-Mevarid**, İstanbul, 1982, s. 86.

²⁹⁰ Cevheri, *a.g.e.*, c.5., s.1857.

²⁹¹ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1, s.22-23.

²⁹² Harman, Ö. Faruk, **İsm mad.** DİA, C. 14, s.278

²⁹³ Bakara, 177.

²⁹⁴ Mücadele, 58/9.

²⁹⁵ Ali İmran, 92.

İman, ibadetler, başkalarına yardım ve sabır gibi güzel davranışların tamamı bir kavramı içerisine girmektedir. Onun diğer kavramlardan ayrılması ise, ölçülü davranmak, Allah'tan sakınmak ve sorumluluk bilinciyle hareket etmek anlamlarını da taşımasından kaynaklanmaktadır.

Birin zıt anlamlısı olan ism kavramı ise Kuran'da 29 kez geçmektedir.²⁹⁶ Bu ayetlerin tamamına yakını günah anlamında kullanılmıştır.

*“Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir.”*²⁹⁷

Hayır ve şer iyilik ve kötülük olarak anlaşılırken ism ile günah, Allah'a karşı işlenen suçlar kastedilmiştir. Önceki kavramlarda açıklandığı gibi seyyie kötü davranışlar için kullanılırken, şer bunların sonucunu ifade etmektedir. İsm ise birr gibi dini bir özelliğe bürünerek Allah'a karşı işlenen suçlar anlamında kullanılmaktadır.

²⁹⁶ Muhammed Fuad, *a.g.e*, s. 12.

²⁹⁷ Bakara, 2/181.

III. BÖLÜM

3.KUR'AN VE HADİSLERDE MARUF VE MÜNKER

3.1. MARUF VE MÜNKER KAVRAMLARININ GEÇTİĞİ AYETLER

3.1.1. Örfe Uygun Hareket Etme

“...kim öldürülenin velisi tarafından bağışlanırsa, artık o zaman örf uymak ve öldürülenin velisine güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir...”²⁹⁸

Ayet konu bakımından kısas meselesini ele almaktadır. Fakat örf manasına gelen maruf kavramının kısas konusu ile beraber geçmesi eğitim açısından önemlidir.

Bilindiği gibi eğitimin, sosyolojik manada tanımı veya görevi, nesiller arası bilgi ve kültür aktarımını sağlamaktır. Eğitim, nesiller arası kültürü aktaran bir faaliyettir. Kültürü aktarırken, aslında ona hayat vermekte ve onun yaşamasını temin etmektedir. Ceza hukukundaki kısas da, kan davasına son verdiği için, fertlere hayat vermektedir. Geçmişin kültürü, taklit etmeksizin takip edildiği zaman, o kültüre hayat verilmiş olacaktır. Böylece "kısas" kavramının bir eğitim, bir de hukukî manası olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁹⁹ Ayette hür ve kölelerden bahsedilmesi Kur'an'ın toplum gerçeği ve istenilen davranışın oluşmasının sürece bağlı olduğunu göstermektedir.

Önceki âyette "birr"den söz edilmiş, onun iman, ibadet, ferdi ve sosyal ahlâk bütünlüğü içinde nasıl gerçekleşeceği açıklanmış; kişiler zarara uğradıklarında sabretmez, hukuk ve ahlâkın sınırlarını aşarlarsa "iyi insan" olamayacakları anlatılmıştı. Buradan itibaren iki âyette, dinin korumayı hedeflediği temel değerlerden biri olan hayatın korunmasıyla ilgili bir tedbir olarak kısas ele alınmaktadır. Gerek kısasın diyete (kan bedeli) çevrilmesi ve bunun güzellikle ödenmesi ve gerekse kısasın uygulanması konularının -önceki âyette geçen- birr ahlakıyla ilgisi vardır.³⁰⁰

Maruf kavramının geçtiği başka bir ayet de şöyledir:

“Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır bırakacaksa anaya-babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur.”³⁰¹

²⁹⁸ Bakara, 2/178.

²⁹⁹ Bayraklı, a.g.e., C.2, s. 391.

³⁰⁰ Karaman, Hayrettin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kafi, Gümüş, Sabrettin, **Kur'an Yolu**, C. 1, s. 171-174.

³⁰¹ Bakara, 2/180.

Ayetten, vasiyetin iyi bir şekilde yapılması gerektiği, bunun insanlara yüklenen bir sorumluluk, bir farz ve bir takva meselesi olduğu anlatılmaktadır.³⁰² Ayetteki maruf kelimesine meşru bir suret anlamı da verilmiştir.³⁰³ Günümüzde varisler arasında çıkan bir çok problem maddi çıkar ve mal hırsından kaynaklanmaktadır. Bu hırs bazen en yakın akraba ve kardeşler arasında bile anlaşmazlıkların doğmasına sebep olmaktadır. Bu tür problemlerin ortaya çıkmaması vasiyet eden kişinin uygun bir şekilde vasiyet etmesine bağlıdır. Uygun bir şekilde vasiyet etmekse adil ve hakkaniyetli davranmakla mümkün olur. Kişide adalet duygusu, merhamet etme ve şefkat gösterme, hakka rıza gibi özelliklerin oluşmasında eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü din eğitimi insanların manevi olgunlaşma ve yetkinleşmesini de amaç edinmektedir.

*“..Erkeklerin, adalet ölçülerine göre kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır...”*³⁰⁴

Maruf; marifet kelimesinden, aslında tanınmış anlamına sıfat olup bu kelimedden (akıl veya şariat ile iyi tanınan her fiile isim) olmuş kapsamlı bir kelimedir ki bunun karşıtı münkerdir. Adaletli ve ölçülü olmak, hakkı gözetmek, iyilik etmek, cömertlik, tatlı dil, iyi davranış ve benzerleri gibi iyi görülen mânâlara ve güzel âdetlere hep "ma'ruf" denilir.³⁰⁵

Yüce Allah bu ayetle kadın haklarını insanlık tarihinde gündeme getirmiştir. İlkel bir toplumda, kadının horlandığı, itilip-kakıldığı, sosyal konumunun olmadığı bir ortamda hakkının öne çıktığı görülmektedir. Kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir toplumda kadının erkek üzerinde hakkı olduğunu Allah'tan başkası söyleyemezdi.

İlahî vahiy erkeğin kadın, kadının da erkek üzerinde hakkı olduğunu bütün insanlığa ilan ettiğinde kadınlar alemine bir güneş doğmuştu. Yüce Allah'ın 'hak' kavramını, talak ile alakalı hükümlerini koyarken ilan etmiş olması da dikkat çekici bir husustur.³⁰⁶

Kadınlar için erkekler üzerinde, erkekler için kadınlar üzerinde bulunan haklara benzer, ma'rufa uygun olarak, yani tanınması ve korunması vacip (gerekli) hukuk mevcuttur ki bunlar birçok âyette açıklanmıştır.³⁰⁷

Hakları ve ödevleri teker teker saymak yerine bir genel çerçeve veren bu âyette,

³⁰² Bayraklı, *a.g.e.*, C.2, s. 402.

³⁰³ Yazır, *a.g.e.*, C.1, s. 485.

³⁰⁴ Bakara, 2/228.

³⁰⁵ Yazır, *a.g.e.*, C.2, s. 78.

³⁰⁶ Bayraklı, *a.g.e.*, C.3, s. 152.

³⁰⁷ Nisa, 4/19, Bakara, 2/229, Bakara, 2/233, Nisa, 4/4, Nisa, 4/20.

kadın haklarının mahiyeti, derecesi ve değişme kabiliyeti açısından büyük önem arz etmektedir:

a) Kadın, haklar bakımından erkeğe mutlak anlamda eşit değildir; her ikisinin hakları arasındaki nispet "benzerlik ve denklik"tir.

b) Nasların değişmez kıldıklarının dışında kalan haklar ve ödevlerin değişim ve dengesi sosyal şartlara ve kamu vicdanındaki meşruiyet ölçülerine (ma'rûf) göre ayarlanabilecektir. İslâm insan ve kul olmaya bağlı haklar ve ödevlerde kadınlarla erkekleri eşit kılmıştır. Kadınların insanlık ve kullukta erkeklerden aşağı derecede veya geri olduklarını ifade eden bütün söylemler ya dinî kaynakları bakımından sahih değildir ya da yanlış anlaşılmış ve yorumlanmışlardır. Kurumlar ve toplum içindeki farklı rollere bağlı haklar ve yükümlülükler gelindiğinde ise kadınlarla erkekler arasında eşitlik değil, dengeli ve erkek hakkının dengi, misli olma ölçüsü vardır. Eski sosyoekonomik ilişkilerden bazı örnekler vermek gerekirse kadın ekmek ve yemek pişirirken kocası da âlet ve malzemeyi temin edecektir, kadın çocuğuna bakarken kocası rızıklarını temin edecektir, kadın kocasına sadık kalırken kocası da ona sadakat gösterecek, eş ve çocuklarına karşı âdil davranacaktır. Karşılıklı iyi geçinmek, iffetleri korumak, geçimsizlik halinde hakeme başvurmak, aile idaresinde ve çocukların yetiştirilmesinde danışma ve İş birliği gibi konularda ise eşitliğe yakın hak ve ödev benzerliği vardır.³⁰⁸

Nasların sabit kılmadığı hakların ve ödevlerin takdiriyle değişme ve gelişmesinde dinin hakem kıldığı ve rol verdiği bir meşruluk ölçütü de "mâruftur. Ma'rûf; "bozulmamış fitrat, olumsuz bir şekilde şartlanmamış akıl, dinin temel amacı ve nasları çerçevesinde oluşan, gelişen ve gerektiğinde değişen değerler, kurallar, telakkiler, kabuller, geleneklerdir. Örnek olarak kadının birden fazla erkekle aynı zamanda evli olması caiz değildir. Bu kural hem değişmez dinî naslarla sabittir hem de mâruf ölçütüne uygundur.³⁰⁹

Burada maruf kavramının eğitim açısından iki yönü ön plana çıkmaktadır. İlk olarak nasla sabit olan ve insan fitratına uygun değerler, kurallar ve düşüncelerin zamanla ortadan kaybolmaması için eğitim yoluyla yeni nesillere aktarılmasıdır. Aksi takdirde maruftan Kur'an'ın kastettiği manaların yok olması ihtimali vardır. İkinci olarak ise ne kadar zaman geçerse geçsin marufun içeriğinin toplumdaki karşılığının

³⁰⁸ Karaman, Çağrı, Dönmez, *a.g.e.* C. 1, s. 247-251.

³⁰⁹ Karaman, Çağrı, Dönmez, *a.g.e.* C.1, s.251.

Kur'an'ın bütününe ve ruhuna aykırı olamayacağı gerçeğidir.

Ayrıca kadınların toplumun ve ailenin oluşumundaki önemi dolayısıyla sorumluluklarını yerine getirmeleri de maruf kavramı içerisinde değerlendirilebilir. Bu sorumluluğu hatırlatma ve bilinçlenmeyi sağlamak da din eğitiminin konusu ve alanı içine girmektedir.

Bakara 232. ayette de boşanma konusu açıklanırken yine benzer şekilde maruf kelimesi kullanılmış ve evlilikte de boşanmada da örf'e göre hareket edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur:

“...aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın...”³¹⁰

Devam eden ayetlerde aynı şekilde evlilik ve boşanmada örf'e uygun hareket etme,³¹¹ meşru olana uyma,³¹² hakkaniyetli olma/ haksızlık yapmama³¹³ gibi yakın anlamlarda kullanılmıştır.

3.1.2. İyilikle Muamele Etme

“Boşama iki defadır. Ondan sonra ya iyilikle tutmak veya güzellikle ayrılmak gerekir.”³¹⁴

Ayette maruf ile tutmak ifade edilmekte, maruf ile tutmak ise, boşama davasından vazgeçildikten sonra hanıma kötülük yapılmaması; iyiliğin aile hayatına geri dönmesi anlamına gelmektedir. Maruf ifadesi, üçüncü celse yapıldığında, artık geri dönmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Burada da Yüce Allah ihsan (iyilik) kavramını kullanmaktadır. Aslında maruf ile ihsan hemen hemen aynı anlamı ifade etmektedir.

Müslümanın eşini boşamasında da, tutmasında da eksen değer iyilik olmalıdır. Kader birliği ile kader ayrılığı bu değeri yerinden oynatmamalıdır. Ayrılışında ve yeniden birleşmesinde maruf ve ihsan üzere davranan kimse, imanını ispat etmiş olur.³¹⁵ Boşanma konusu içinde geçen başka bir maruf kavramı da iki ayet sonrasında gelmektedir:

³¹⁰ Bakara, 2/232.

³¹¹ Bakara, 233,234.

³¹² Bakara, 240.

³¹³ Bakara, 236.

³¹⁴ Bakara, 2/229.

³¹⁵ Bayraklı, a.g.e, C.3, s. 155.

*“Böylece kadınları boşadığınızda ve onlar bekleme sürelerini bitirdiklerinde, artık onları ya iyilikle tutun veya iyilikle bırakın”*³¹⁶

Ayetin bu kısmında, ayrılmış eşlerin -özellikle kocanın- birbirlerine karşı medenî bir şekilde davranmaları, iki düşman gibi davranmadan, geçmişte yaşadıkları güzel günlere saygı gereği iyilikle muamele etmeleri öğütlemektedir.

Kur'an, boşanma gibi sevilmeyen bir olayda bile eşlerin birbirlerine karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda da bir devrim yapmıştır. Tutmanın da, bırakmanın da iyilikle olmasını emreden Kur'an, eşlerin, boşanma esnasında da, boşanma sonrasında da iyilikten ayrılmamalarını tavsiye etmektedir. Boşanma olgusunda beşerî arzular rol oynayınca, taraflar birbirine düşman kesilir, ama ilahî irade rol oynayınca, değil düşmanlığın kalkması, iyiliğin hakim olması zorunlu hale gelir.³¹⁷

Özellikle evlilik ve boşanmalarda her ne kadar hukuki kurallar esas olsa da ayette geçen maruf kavramı ile iyilikle muamele etme ahlaki bir konudur. Bir davranışın hukuka uygun olsa bile ahlaki olmayabileceği düşünülürse kişiler arası bu tür önemli konularda ancak gerekli eğitimi almış olmanın sorunu çözmesi mümkündür.

*“Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, acelesi de yoktur.”*³¹⁸

Ayet önemli bir kıyaslamada bulunarak, yaptığı infak nedeniyle insanları minnet altında bırakmanın ve onlara eziyet etmenin ne kadar olumsuz bir davranış olduğunu açıklamaktadır.

Gönül alıcı bir söz ve başkasının hatasını bağışlamak (örtmek), peşinden incitmenin geldiği bir yardımdan daha hayırlıdır, Allah kendine yeterlidir, tahammül (hilm) sahibidir.

Bir insanın, malını infak edip ardından infak ettiği kişiye eziyet etmesi, yani ona yaptığı yardımdan dolayı ondan şikayet etmesi, yapılan amelin değerini Allah katında azalttığı için, bu amelin yerine başka bir amel teklif edilmektedir: İnsanlara gönül alıcı bir söz söylemek veya onların bir hatasını örtmek gibi. Hz. Peygamber, güzel bir sözün de bir nimet olduğunu ifade etmektedir.³¹⁹

Ayette daha önceki bölümlerde, eğitimcinin sahip olması gereken vasıflar sıralanırken belirtilen merhametli ve affedici olma özelliğine de işaret edilmektedir.

³¹⁶ Bakara, 2/231.

³¹⁷ Bayraklı, *a.g.e*, C.3, s. 160.

³¹⁸ Bakara, 2/263.

³¹⁹ Bayraklı, *a.g.e*, C.3, s. 320-322.

Eğitimde öğretmenin yaptığı fedakarlıkların, iyiliklerin öğrencinin incineceği şekilde yüzüne vurulması veya dile getirilmesi hem öğrenmenin gerçekleşmemesine hem de daha önceden yapılan iyiliğin Allah katında boşa gitmesine sebep olacaktır. Dolayısıyla öğretmenin öğrenciye muamelesinde fedakar olması yanında yaptığı iyilikleri öğrencinin yüzüne vurmaması, affedici ve merhamet sahibi olması eğitimde önemli bir noktadır.

Bakara suresinde geçen ayetler daha çok kadın erkek ilişkilerini, evlenme ve boşanma muamelelerinin düzenlenmesini içermektedir. Bu sebeple maruf kavramının hem hukuka hem de ahlaka taalluk eden yönleri bulunduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Toplumun ve bireylerin ahlak ve hukuk kurallarına uymalarının bir gereklilik olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle ahlaki konularda marufa uygun hareket etmek de ancak sağlıklı bir din eğitiminin verilmesiyle mümkündür. Çünkü ahlaki ilke ve kuralların yazılı kurallara bağlı olmaması insanların bu ilkeleri ihlal etmelerine, yok saymalarına veya ahlaki ilkeleri yerine getirmemekten çekinmemelerine sebep olabilmektedir. Ortaya çıkan bu tür sorunların en aza indirilmesi ancak eğitim yoluyla sağlanabilir. Günümüz toplumunda özellikle aile kurumunun sağlıklı oluşturulabilmesi ve devam ettirilebilmesi en temel ahlaki ilkelerden güven duygusu ile mümkündür. Güvenilir olma ve diğer ahlaki ilkeleri bireylerde davranış haline getirmek, bunun kişisel ve toplumsal yararları din eğitimi ile sağlanabilir.

3.1.3. Güzel Söz Söyleme

*“Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı akli ermezlere vermeyiniz; o mallarla onları besleyiniz, giydiriniz ve onlara güzel söz söyleyiniz.”*³²⁰

Kur'an, getirdiği, toplumsal hayatta malını kullanacak kadar muhakemeye sahip olamayan insanların beslenmesini, giydirilmesini ve onlara tatlı söz söylenmesini hükme bağlarken; imkânsızlığın doğurduğu iniltilerin duyulmasını istemektedir.³²¹

Bir sonraki ayette de yine yetimlerin malları ile ilgili dikkatli olunması gerektiği açıklanırken, ölçülü olma ve aşırıya kaçmama anlamında maruf kavramı zikredilmiştir.³²²

Ayetteki kavl-i maruf ifadesi, güzel ve meşru söz söylemek anlamıyla birlikte yanlış bir davranışa engel olurken kaba ve çirkin ifadelerden uzak durarak güzel sözle

³²⁰ Nisa, 4/5.

³²¹ Bayraklı, *a.g.e.* C.3, s. 37.

³²² Nisa, 6.

bunu sağlamayı anlatmaktadır. Din eğitiminde, dersin ve konuların öğrenciye sevdirmesi için takip edilmesi gereken yöntemlerden biri de güzel sözler kullanmak, öğrencinin kırılmamasına dikkat ederek konuşmanın işaretleri verilmektedir. Din eğitiminde hem inanç ve ibadet konularının hem de ahlaki ilkelerin benimsetilmesinde güzel konuşmak, kaba ve incitici sözlerden uzak durmak bir gerekliliktir. Çünkü bu bilgilerin öğrenilmesi kadar içten benimsenmesi, kalpten kabul edilmesi ve davranış haline dönüştürülmesi gerekmektedir. Bunu sağlamanın bir yolu da güzel söz söylemektir. Yalan söylemenin kötü, yanlış ve günah olduğunu bilmek önemlidir fakat yalan söylememenin, yalandan uzak durmanın yaşamının bir parçası olması daha önemlidir.

*“Onların vazifesi itaat ve güzel söz söylemektir. Sonra iş kesinleşince Allah'ın emrine sadakat göstereceklerdir, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.”*³²³

İtaat ve doğru söz mümini kafir ve münafıktan ayıran özelliklerdendir. İnanan itaat eder münafık ise isyan eder. Ayette geçen maruf kavramı sözün doğru ve güzel olmasını isterken başlangıçta verilen sözün zor durumda değiştirilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Münafıklar görünüşte itaat etmekte ve yadırganmayacak, şüphe çekmeyecek sözler söylemektedirler. İş uygulamaya gelince göründükleri gibi olsalar, söylediklerini yapsalar şüphesiz bu onlar için hayırlı olacağını anlatmaktadır.³²⁴

3.1.4. İyiliğe Çağırma ve Kötülükten Sakındırma

*“Sizden; hayra çağıran, iyiliği (marufu) emreden ve kötülükten (münkerden) sakındıran bir topluluk bulunsun. Kurtuluşa erenler işte bunlardır.”*³²⁵

Müslümanlar içinden bir cemaatin iyiliği emredip kötülükten sakındırması gerekmektedir.³²⁶ Ümmet tabirine burada "topluma önderlik edecek olan grup" anlamı da verilmiştir. Yüce Allah müslümanların içinde onlara önderlik edecek, birlik ve beraberliklerini sağlayacak, onlara iyiliği emredecek, onları kötülükten sakındıracak, insanları İslâm'a çağıracak bir sosyal kontrol mekanizmasının bulunmasını istemektedir.³²⁷ Bu cemaatin sözü geçen anlamda uzmanlaşması iyiliği emredip

³²³ Muhammed, 47/21.

³²⁴ Kurtubi, *Camii li-Ahkami'l-Kur'an*, Buruc Yayınları, trc. Beşir Eryarsoy, İstanbul, 1997, C. 16, s.138-140.

³²⁵ Ali İmran, 3/104.

³²⁶ Arslan, Ali, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yayınları: 3/18-24.

³²⁷ Karaman, Çağrı, Dönmez, a.g.e, C.1, s.478.

kötülükten sakındırmanın her bir kimseye kendi durumuna göre farz olmasına mani değildir.³²⁸

Ümmet, öne düşen, çeşitli insan gruplarını toplayan, kendilerine uyulan bir topluluk demektir ki, hepsinin önünde de "imam" (önder) bulunur. Cemaat ile (toplu halde) namazlar, bu muntazam ve hayırlı sosyal tertibin görüntüsünü ifade eden gözle görülür şeklidir. Bu şekilde hayra davet ve iyiliği emir, kötülüğü de men edecek bir topluluk ve imamet (önderlik) teşkili müslümanların imandan sonra ilk dinî farzlarındandır. Allah'ın bu emrini yerine getirebilen müslümanlardır ki âyetin açık hükmü gereğince kâmil (tam) kurtuluşa ererler. Yoksa âyetin mânâsı müşkil ve belki müteazzir (mümkünsüz) olur. Allah'ın vaadi bütünüyle temin edilmez, hayra çağırmak, iyiliği emir, kötülüğe engel olma bütün müslümanlara farz-ı kifayedir. Bu yapılmayınca hiçbir müslüman mesuliyetten kendini kurtaramaz. Fakat her ferde farz-ı ayın değildir. Toplumun tümünün vazifesidir. Müslümanların vazifeleri, içlerinden bunu yapacak belli, özel bir topluluk meydana getirmek, onlara yardım ederek ve uyararak o vasıta ile bu görevi yerine getirtmektir. Bunlar tayin ve görevlendirildikten sonra emretmek ve yasaklamak bizzat onlar üzerine farz-ı ayın olur. Fakat bunlar görevlerini yerine getirmezlerse, sorumluluk önce bunlara, ikinci olarak herkese teveccüh eder. Tevhid nizamı bozulduğu zaman, ortaya çıkacak şer ve bela da yalnız zalimlere isabet edip kalmaz, herkese bulaşır.

Hayra davet (çağırma), dine ve dünyaya ait bir iyiliği içeren herhangi bir şeye davettir ki, birliğin ve İslâm'ın esasıdır. İyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak da bunun önemli bir kısmıdır. Maruf (iyilik), İslâm'ın gereği olan Allah'a itaat; münker (kötülük) de İslâm'ın gereğine uymayıp, Allah'a karşı gelmek demektir. İyiliği ve kötülüğü Allah'ın ipinden başka ölçü ile ölçmeye kalkmak, isteklere ve nefse ait arzulara uymak demektir.³²⁹ Ayet iyiliği (mârufu) emredip münkerden (kötülükten) alıkoymayı mü'minler ve münafıklar arasındaki fark olarak göstermektedir.³³⁰

Ayette geçen "içinizden" ifadesiyle bu görevi yerine getirecek kişilerin ilim sahibi olmaları gerektiği şeklinde de anlaşılmıştır.³³¹ İlim sahibi olmak bir süreci ve eğitimi gerektirdiği için bu noktada din eğitimi devreye girmektedir. Çünkü yeterli bilgi

³²⁸ Vehbe Zuhayli, **et-Tefsirü'l-Münir**, Risale Yayınları: 2/300-302.

³²⁹ Yazır, *a.g.e*, C. 2 s.366.

³³⁰ İmam Kurtubi, **el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an**, Buruç Yayınları: 4/149-150.

³³¹ Kurtubi, *a.g.e*, C. 4, s.319-320.

ve donanıma sahip olmayan kişilerin ne İslam'ı iyi temsil etmeleri ne de dinin emirlerini, ilkelerini doğru bir şekilde anlatmaları mümkündür.

Bu görevi yerine getirecek olan kişilerin öncelikle kendilerinin Allah'ın emrettiği iyiliklere uymaları ve kötülükten uzak durmaları gerekir.

“Sizler kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”³³²

Emri bilmâruf (iyiliği emretmek) ve nehiy anil'münker (kötülüğü yasaklamak) den maksat, başkalarına doğruyu göstermek suretiyle istifade ettirmektir. Halbuki başkasını irşad edip de kendisini unutmak ve kendisini iyilikten, irşaddan mahrum etmek, eli selamete çıkarıp, kendini ateşe atmak demektir ki, amelî akıl açısından bir çelişki teşkil eder. Bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır:

İnsanlara va'z ve ders vererek ilmini ortaya koyup da kendisi, kendi emrini, kendi öğüdünü dinlememek, kendini ve ilmini fiilen yalanlamaktır. Bu, şahsında bir çelişki olduğu gibi, halkı bir taraftan aydınlatmak isterken, diğer taraftan saptırmaktır ki, bu da bir çelişkidir, bunda da bir çeşit karıştırmak vardır. Akıllı olan ise çelişkiye düşmez.

Söylediği sözün, verdiği nasihatın bir kıymeti ve kalplerde bir tesirinin olması arzu edilir. Halbuki verdiği emir ve öğüdün tersini kendisinin yapması, onun kıymetini kırmak ve herkesi ondan nefret ettirmektir. Daha açıkçası, bindiği dalı kesmek, oturduğu evi yıkmaktır ki, bundan büyük budalalık olmaz.³³³

Bu görevi yerine getiren kişinin bir eğitimci olduğu düşünüldüğünde sorumluluğunu üstlendiği öğrencilerine karşı kendi söylediklerini yapmamak kendisiyle çeliştiğini göstermesinin yanında etkinliğinin kalmamasına da yol açmaktadır.

Ali İmran 104. ayette Allah'a kul olmanın şuuruna erişen ve bunun derin zevkini alan bir nesil yetiştirmenin gerekliliğine işaret edilmektedir.. Öyle ki kendini Allah'a, O'nun dinine ve insanlığın hizmetine adanmış eğitici bir kadroya ihtiyaç var. O halde ilk adımda bu kadronun yetiştirilmesi şarttır. Böyle bir kadronun yetiştirdiği ilim irfan sahibi kişileri seçerken şu sıfatların onlarda bulunmasına dikkat etmeleri emrediliyor:

- a) Lider olma yeteneğini kendinde taşımalı,
- b) Din, ülke ve millet yararına olan her türlü hayra ve iyiliğe çağırarak; tutum ve davranışlarıyla bunun örneklerini sergileyebilecek bilgi, inanç, ve

³³² Bakara, 2/44.

³³³ Yazır, a.g.e, C.1, s.255.

tecrübeye sahip olmalı,

- c) Dine, örfe ve akla göre iyi kabul edilen şeyleri emretme, inanç ve cesaretini taşımaları,
- d) Bunların kötü ve zararlı saydığı şeyleri men etmede bütün gücünü ortaya koymasını bilmelidir.³³⁴

Hayra davet, ciddi bir eğitim ve öğretim sistemiyle; millî ve dinî kültürün yaygın hale getirilmesiyle sağlanabilir. Böylesine bir eğitim ilk adımda toplum yapısında dünya ile âhiret, beden ile ruh, kısaca madde ile mâna arasında arzulanan dengenin kurulmasına imkân sağlar.

İyilikle emir, kötülükten menetme, çıkarılan âdil kanunlarla, bu kanunları uygulayanların âdil tutumlarıyla ve lider durumunda olan kişilerin örnek hareketleriyle, kısacası kanun yapma ve onu uygulamada adaleti ayakta tutma basîretiyle gerçekleştirilir.

Lider kadrosu bu ölçü ve anlamda seçilir; ahlâkî sistem belirlenen esaslara göre kurulur ve fazîletli bir nesil yetiştirmek değişmeyen hedef kabul edilirse, o ülkenin kurtuluşunun yolları açılmış olur. Bu düzeye kendini getiren bir ülkenin ömrü uzun, ikbali açık, yükselmesi sürekli dir.³³⁵

Bu ayetten hareketle şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Her toplumda bir eğitim ordusu kurulması gerekir

Bu ifadeden, toplumda bir eğitim ordusu oluşturulması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu eğitim ordusunun yetiştirilmesi, toplumların veya milletlerin olmazsa olmazını teşkil etmektedir.

2. Bu grup iyiye çağırmalıdır

Bu kısımda, grubun görevi, iyiye çağırarak olarak belirlenmektedir. Bundan, bu grubun iyiyi bildiği ve tatbik ettiği de anlaşılmaktadır.

Herhangi bir çaba harcamayan topluma, iyi kendiliğinden gelmez. “İyiye çağırırılar” ifadesi, iyyinin bir amaç olduğunu, insanların beyinleriyle, gönülleriyle ve eylemleriyle ona doğru koşmaları ve onu elde etmek için gayret sarf etmeleri gerektiğini gösterir.

İyiye çağırma görevi, iyiyi öğretmeyi ve onu tanıtmaya da kapsar. Dolayısıyla, iyiye çağırarak, iyiyi öğretmeyi de içine alan bir eğitim faaliyetidir.

³³⁴ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir, 1991, C. 2, s. 1022-1023.

³³⁵ Yıldırım, a.g.e, C. 2 ,s.1023.

Ayetin birinci bölümünde yer alan, “*içinizden bir topluluk bulunsun*” ifadesindeki topluluktan kasıt, milleti idare eden ve eğitim politikasını yürüten grup olabilir. Bu durumda, siyaset, insanları iyiye çağırma, iyiyi/erdemini kazandırma sanatıdır şeklinde tanımlanabilir. Ayetteki hayr (iyi) kavramından ne kastedildiği, neye çağırılacağı şu ayetlerden anlaşılabilir:

a. Basiretle Allah'a çağırma

*De ki: "Budur benim yolum: akla uygun, bilinç ve duyarlılıkla donanmış bir kavrayışa dayanarak (hepinizi) Allah'a çağırıyorum. Ben ve bana uyanlar (aynı çağırışı yapıyoruz). Allah'ı noksanlıklardan uzak tutarım, ve ben Allah'a ortak koşanlardan değilim."*³³⁶

Bu ayetten anlıyoruz ki, Hz. Peygamber ve ona tâbi olanlar, basiretle (akıl ve duyarlılıkla donanmış bir kavrayışla) Allah'a çağırmışlardır ki bu da, Allah'ı noksan sıfatlardan uzak tutmak ve şirk koşmamaktır. Bu ayetle Âl-i İm-ran 104. ayetteki hayr (iyi) kavramını birleştirirsek, iyinin, bilinçli bir şekilde Allah'ı her türlü noksanlıktan uzak tutmak ve şirk koşmamak olduğu anlaşılır. İşte Hz. Peygamber'in yolu budur; yani iyinin yoludur ki bu, akla dayanarak Allah'a çağırmadır.

b. Allah'ın yoluna davet etme

*“Sen, hikmet ve güzel öğütle Rabbinin yoluna davet et ve onlarla mücadeleni en güzel bir usûlle yap, şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir, doğru yolda olanları da en iyi O bilir.”*³³⁷

Âl-i İmran/104'deki 'iyi', burada "Allah'ın yolu" ile tefsir edilmektedir. Hikmet ve güzel öğütle kendisine davet edilecek şey Allah'ın yoludur.

Din eğitiminin ana konusu olan Allah'ın varlığı ve birliği ayette geçen “iyiliğe çağırma” içinde değerlendirilebilir. Çünkü ilahi bir güce ve varlığa inanma iyilik yapmaya yönlendirecektir.

c. Allah'ın kitabına davet etme

Kendisine davet edilecek ve edilmesi gereken 'iyi'nin içini şu ayetle doldurabiliriz:

³³⁶ Yusuf, 12/108.

³³⁷ Nahl, 16/125.

*“Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmez misin ki, aralarında hükmetmesi için Allah'ın kitabına davet ediliyorlar da, sonra içlerinden bir grup cayararak geri dönüyor.”*³³⁸

Bu ayetten hareketle 'iyi'yi şöyle tanımlayabiliriz: İyi, sorunları çözen şeydir. Kur'an da, beşerin sorunlarını çözmek için gönderilmiştir. Öyleyse, Kur'an'a davet etmek, iyiye davet etmektir.

d. İslâm dinine davet etme

Âl-i İmran/104'de geçen hayr (iyi) kavramının içi İslâm kelimesinin manaları ile doldurabilir. İslâm barış, emniyet, teslimiyet ve rahmettir. O halde hayr (iyi) barıştır, emniyettir, Allah'a teslimiyet ve rahmettir. Bu durumda “İçinizden hayra çağıran bir topluluk bulunsun” ifadesi, "İçinizden İslâm'a (barışa, emniyete, teslimiyet ve rahmete) çağıran bir topluluk bulunsun" anlamına gelir.

Saf suresinde şöyle buyrulmaktadır:

*“İslâm'a çağırıldığı halde Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?”*³³⁹

Bu ayette, İslâm'a davetin önemi vurgulanmaktadır. İslam dinini kabul etmediği gibi Allah'a karşı yalan uydurmak da zulüm olarak nitelendirilmiştir.

e. Kurtuluşa davet etme

*“Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.”*³⁴⁰

Buradaki necat (kurtuluş), iman olmalıdır. Çünkü insanı cehennemden kurtaracak şeylerin başında iman gelmektedir. O halde Ali İmran 104. ayette geçen hayr kavramına, iman ve onun getirdiği kurtuluş manası verilebilir.

f. Hidayete (doğru yola) çağırma

Şu ayetlerden (hidayet)in, doğru yol anlamına geldiği anlaşılmaktadır:

*“Onları hidayete çağırırsanız size tâbi olmazlar.”*³⁴¹

*“Gerçek şu ki, sen onları hidayete çağırıyorsun.”*³⁴²

³³⁸ Ali İmran, 3/23.

³³⁹ Saff, 61/7.

³⁴⁰ Mümin, 40/41.

³⁴¹ Araf, 7/19.

Buradan hareketle diyebiliriz ki, hayr'a (iyiye) çağırarakla görevli grup, hidayete (doğru yola) çağırmalıdır; zira hayr (iyi) budur.

Âl-i İmran 104. ayette geçen hayr (iyi) kavramının -izafî olması nedeniyle ne anlam ifade ettiğî yine ayetlerden yararlanılarak böylece açıklamak mümkündür.³⁴³

İşte bu hayra (iyiye) çağırarak, akla dayanarak Allah'a, Allah'ın yoluna, Allah'ın kitabına, İslâm'a (barışa, güvene, teslimiyet ve rahmete), kurtuluşa ve hidayete çağırarak anlamına gelmektedir.

Bütün bunlardan netice olarak toplumu eğitip yetiştirmekle görevli olan eğitim ordusu, aklın önemini, ona dayanmayı, Allah'a nasıl davet edileceğini bilmeli, barıştan, güvenden yana tavır koymalı, Allah'ın yolunun, kurtuluş ve hidayetin bilincinde olmalı; hayrın (iyinin) bunlardan oluştuğunu idrak etmelidir. Hayr'ı (iyiyi) biraz daha netleştirmek için şöyle diyebiliriz: Akla göre hareket etmeye, imana, barışa, güvene, teslimiyete, rahmete, hidayet ve kurtuluşa sevk eden herşey iyidir.

Din eğitimi içinde yer alan ahlaki ilkelerden doğruluk, emanete sahip çıkma, yardım ve infakta bulunma, helal yoldan çalışmak ve kazanmak gibi genel olarak iyiliğe matuf konular ile Kur'an'da geçen maruf kavramının içeriğinin örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Âl-i İmran/104'deki hayr (iyi) kavramının içini, 103. ayette geçen değerlerle doldurursak, şu tanımları yapabiliriz:

- İyi, Allah'ın ipi olan Kur'an'dır.
- İyi, tefrikadan ve düşmanlıktan uzak; kalplerin kaynaştığı ve insanların kardeş olduğu bir hayattır.

O zaman hayra (iyiye) davet, kalplerin kaynaşmasına, sevgiye, kardeşliğe, birlik ve beraberliğe davet demektir.

Allah Teala, toplumda bu ulvî değerlere davet edecek bir grubun bulunmasını bu ayetiyle farz kılmaktadır. Bundan, böyle bir grubun bulunmaması halinde toplumun felaketlere uğrayacağı ve çökeceği anlaşılır.

Peygamberlerin yaptığı bu hayatî görev, bugün için ilim adamlarına, yani mütefekkilere düşmektedir. Bunlar insanları hayra (iyiye) çağırarak, insanların beynine, gönlüne doğru bilgi ile hitap etmeli, insanların kalplerini birleştirmeli, kültürel kardeşlik dediğimiz iman kardeşliğini inşa etmeli, tefrikayı, düşmanlığı ortadan

³⁴² Mü'minun, 23/7.

³⁴³ Bayraklı, *a.g.e.* C.4, s. 274.

kaldırmalı ve toplumu ateş çukuruna düşmekten kurtarmalı ve böylece toplumun yok olmasına neden olacak parçalanmayı önlemelidirler.

3. Doğruyu Emretme ve Yanlıştan Alıkoyma

Eğitim ordusunun veya eğitim politikasını yürüten kişilerin ikinci görevi, doğru olanı emretmek, yanlış ve eğri olandan insanları alıkoymaktır. Birinci görevleri, hayra (iyiye) davet idi. İkinci görevleri ise, marufu emretmek, münkerden nehyetmektir.

Emretmek ve nehyetmek, daha çok hukuku ve siyaseti ilgilendiren bir açılmıdır. Bu anlayıştan hareket ederek diyebiliriz ki, hayra (iyiye) davet, bir eğitim faaliyeti iken; doğru olanı emretmek ve yanlış olandan nehy etmek, daha çok hukukî ve siyasî bir faaliyettir. Yani davet ile emir arasında yaptırım bakımından bir farklılık söz konusudur. Din ve din eğitimi inanç, ibadet ve ahlak ilkelerinin uygulanmasını belli bir plan ve program içinde öğretme ve bunlara davette bulunma faaliyeti olduğuna göre gönülden kabul ile ancak gerçekleşebilir. Zorlama ve baskı eğitim faaliyetinin ruhuna aykırı bir durum olduğu gibi inanç bakımından da uygun değildir.

Diğer taraftan, doğru olanı emretmek, yanlış olandan alıkoymak, bir sosyal kontrol faaliyeti olarak da görülebilir. Toplumun her bir ferdi, nemelazımcı olmayıp gördüğü yanlışla müdahale ederse, o toplum yaşamaya layık, canlı olduğunu ispat etmiş demektir. Her canlının kendini savunma mekanizmaları vardır; toplumun savunma mekanizmalarından biri de halkın kendi kendini kontrol ederek, kötülüğe eliyle veya diliyle müdahale etmesi ve iyiliği emretmesidir; bunu yapamayanın ise en azından kötülüğe karşı kalben buğz etmesi gerekir.

Düşmanın saldırılarına hiçbir tepki vermeyen canlı, gerçekte cansız demektir ki o, yenilmeye ve yok olmaya mahkumdur. Yabancı ve zararlı olan kültürel ve fikrî saldırılara karşı iyiliği emredip kötülükten alıkoymak kendini savunmayan bir toplum da, cansız sayılır; dolayısıyla yok olmaya mahkumdur.

İyiliği emretmek ve kötülükten nehyetmek bir toplumun bağışıklık sistemidir. Bedenin bağışıklık sistemi, nasıl vücuda giren mikroba karşı mücadele mekanizmalarını devreye sokarsa, bir toplum da içine giren tefrika ve düşmanlık mikrobuna karşı bağışıklık sistemi olan iyiliği emretme, kötülükten nehyetme mekanizmasını hemen devreye sokmalıdır.

Şimdi bu manadan hareketle, takva'ya şu tanım getirebiliriz: Takva hem ferdin, hem de toplumun bağışıklık sistemi olup fert ve toplumun kendisini kötülüklere karşı

koruması için iyiliklerle donanmasıdır. Buna göre, takvayı (manevî bağışıklık sistemini) ayakta tutan eylemler; Allah'a teslim olmak, Allah'ın Kitabına sımsıkı sarılmak, tefrikaya düşmemek, düşmanlık duygusundan arınmak, kalpleri kaynaştırmak, kardeş olmak, doğru yola girmek, iyiliği emretmek, kötülükten nehyetmek olarak belirtilmiştir.³⁴⁴ İşte takvanın (ruh olgunluğunun) oluşturduğu ferdî ve sosyal bağışıklık sistemi budur.

Razi, Âl-i İmran/104 ayetine farklı bir yorum getirmiştir. Ona göre, marufu emretmek, münkerden nehyetmek, iyiliğe davetin alt basamaklarıdır.

İyiliğe davetin kapsamına şu iki tür faaliyet girer:

- a) Doğru olan şeyi yapmaya teşvik; ki bu, emr-i maruftur.
- b) Yanlışı terketmeye teşvik; ki bu da nehy-i münkerdir.³⁴⁵

4. Nihai Kurtuluşa Erme

Ayetin bu kısmındaki zamirlerin çoğul olmasından hareketle, kurtuluşun toplumsal olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal bir kurtuluş için mutlak surette bireylerin eğitim yoluyla bilinçlenmesi gerekir.

Ayetin son kelimesi olan (kurtuluşa erenler) kelimenin kendisinden türediği kelime (felaha), ziraat için yeri sürmek; arzusuna nail olmak; istediğini elde etmek; korktuğu şeyden, gam ve zorluktan kurtulmak; nimet ve rahata kavuşup onda daim olmak; cennete girmek; çiftçilik yapmak manalarına gelmektedir.

Marufu emretmek ve münkerden nehyetmek, bir eğitim faaliyeti olması hasebiyle, insanların beyin ve gönüllerini tarla sürer gibi sürmeyi ifade etmektedir. Buna göre ayetin son kısmına, "İşte onlar toplumu eğitenlerin ta kendileridir" şeklinde mana verebiliriz. Onlar, insanların beyinlerini, gönül ve nefislerini tarla sürer gibi sürer, oralara iynin ve doğrunun tohumlarını eker, toplumun umduğuna nail olmasını, kötülüklerle savaşmasını ve zafere ulaşmasını sağlarlar.

Bu eğitim faaliyetini yerine getiren grup, insanların gönüllerine sevgi aşılayarak onları kaynaştırır, kardeşliği tesis ederek tefrika ve düşmanlıkla mücadelede hedefe ulaşmasına yardımcı olur.

- Bu zafer, iynin kötüye, doğrunun yanlışa olan zaferidir.
- Bu kurtuluş, akıl ile gönlün nefsin baskısından kurtulmasıdır.

³⁴⁴ Ali İmran, 3/102-104.

³⁴⁵ Razi, *a.g.e*, C.6, s.523.

- Bu zafer, iyyinin kötüyü kontrol altına almasıdır.
- Bu zafer, insanların Allah'ın ipine sınımsıkı sarılma hususunda hedefine ulaşmaları ve böylece tefrikadan (ateş çukurundan) kurtulmalarıdır.
- Bu zafer, bilginin cehalete galip gelmesi ve onu ortadan kaldırmasıdır.³⁴⁶

Hayırlı bir ümmet olmanın gerekliliğini ise şu ayet ortaya koymaktadır:

*“Siz insanlığın iyiliği için çıkarılmış hayırlı bir topluluksunuz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız ve Allah'a inanırsınız. Eğer kitap ehli de inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. İçlerinden iman edenler var, ama çoğu yoldan çıkmışlardır.”*³⁴⁷

Ümmet kelimesi 104. âyette olduğu gibi burada da "topluma önderlik edecek olan grup anlamında kullanılmıştır. Bu âyet, iyilik yolunda insanlığa önder ve örnek olmayı hak eden müslümanların başlıca niteliklerini göstermektedir. Buna göre onlar Allah'a iman ederler. Bunun gereği olarak peygambere, kitaba, âhiret gününde hesap vereceklerine ve diğer iman esaslarına inanırlar. İslâm'ın öğrettiği güzel ahlâka sahiptirler; iyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve imanlarının gereğini yerine getirirler. Onlar iyi amel sahibi olmaları, aşırılık ve sapkınlıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, mutedil ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığa örnek ve rehber olmaya hak kazanmışlardır. Kur'an'da "Sizin insanlığa şahitler olmanız için sizi vasat (merkez) bir ümmet kıldık"³⁴⁸ buyrulması müminlerin dengeli, uyumlu, mutedil, hayırlı bir ümmet olmaları gerektiğini göstermektedir. Gerçek müminler de bu vasıfları taşımaktadırlar. Bu sebeple Allah, insanlığı hakka davet gibi önemli ve şerefli bir görevi onlara vermiştir.³⁴⁹

Ayette geçen hayırlı topluluk olabilmek için eğitimden geçmenin şart olduğu muhakkaktır. İnsanlar eğitimden geçmeden değerli/hayırlı topluluk olamaz ve evrensel manada insanlığın sorunlarını çözemezler. Ayette geçen “*hayırlı ümmet*” ifadesi, eğitimin gücünü ve etkinliğini ortaya koymaktadır. İnsanları erdem sahibi yapmak, mevcut kabiliyet ve yeteneklerini nihaî noktasına ulaştırmak, insanların problemlerini çözecek hale getirmek ancak eğitim vasıtasıyla mümkün olabilir. Ali İmran 103 ve 104. ayetler de “*hayırlı ümmet*” ifadesini açıklayıcıdır. Ancak Allah'ın kitabına sınımsıkı sarılan, tefrikaya düşmeyen, düşmanlık duygusu taşımayan, birbirini seven ve kardeş

³⁴⁶ Bayraklı, C.4, s. 245.

³⁴⁷ Ali İmran, 3/110.

³⁴⁸ Bakara, 2/143.

³⁴⁹ Karaman, Çağrı, Dönmez, a.g.e, C.1, s.484.

olan, iyiyi, doğruyu ve yanlış bilen bir topluluğun, insanlık adına problemleri çözebilecek seviyeye gelmiş hayırlı bir topluluk olduğu söylenebilir. İyiyi kötünden, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden, faydalıyı zararlıdan ayırmak için din eğitimi bu boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca “*hayırlı ümmet*” ifadesi tembellik göstermeden hayır ve hasenatta yarışanlar ve Allah’ın sâlih kulları olarak da anlaşılmıştır.³⁵⁰

Dünyada iyiliği tesis etmek, doğrunun ağacını dikip büyötmek, kötölüğü/yanlış ortadan kaldırmak müslömanların görevleri arasında yer almaktadır. Kötölüğü/yanlış ve getirdiğı kirliliğı temizlemek insanlığın evrensel bir sorunu olarak hâlâ çözüm beklemektedir. Bunları gerçekleştirmek için, Allah'a inanmak gerekir. Allah'a inanmak, evrensel bir beyine ve gönüle sahip olmak demektir.³⁵¹ Kainatın mutlak egemenliğinin kime ait olduğunu ve işlerin sonunda kime döneceğini bilen ve inanan kimse, evrensel düşünebilen ve evrensel bir imana sahip olan bir kimsedir.³⁵²

Müslöman toplumu içinde, iyiye davet eden, doğruyu emredip yanlıştan sakındıran bir grubun olmasını isteyen³⁵³ Allah, bu ayette müslömanların bu görevi tüm insanlık için yapmasını istemektedir.

İyiliğı emredip kötölükten sakındırmak, aynı zamanda müslömanla münafık arasındaki farkı gösteren özelliklerden biridir. Tövbe suresinde şöyle buyurulmaktadır:

*“Münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirlerindendir. Onlar kötölüğü emreder, iyilikten alıkoyarlar”.*³⁵⁴

*“Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar da birbirlerinin velileridirler. Onlar iyiliğı emreder, kötölükten alıkorlar.”*³⁵⁵

Mü'min iyiliğı emrederken, münafık kötölüğü emretmekte; mü'min kötölükten sakındırırken, münafık kötölüğü emretmektedir. Ayetten çıkartacağımız başka bir genelleme de şudur: Allah'a inanmış olmanın gereğı, dünyada iyiliğı tesis etmek, kötölüğü ortadan kaldırmaktır. Allah'a iman bu görevi yerine getirmeyi gerekli kılmakta ve bu görev, Allah'a inanmanın delili olmaktadır.

“Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarlar ve hayırlı işlerde birbirleri ile yarışırılar; işte bunlar erdemli

³⁵⁰ Es-Sabuni, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefasir**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2003, C.1 s.321.

³⁵¹ Bayraklı, *a.g.e.*, C. 4, s. 305.

³⁵² Bayraklı, *a.g.e.*, C. 4, s. 308.

³⁵³ Ali İmran, 104.

³⁵⁴ Tövbe, 9/67.

³⁵⁵ Tövbe, 9/71.

insanlardır.”³⁵⁶

Müslümanlardan istenen marufu emredip münkerden nehyetme görevini kitap ehlinden bir grubun da yerine getirdiğine şahit oluyoruz. Bu, kitap ehlinden bir grubun, Peygamberimizden önceki devirlerde de, Peygamberimiz döneminde de bu görevi yerine getirdiğine ve daha sonraki dönemlerde de bu görevi yerine getireceklerine işaret etmektedir.³⁵⁷

İyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma ile inanç ve eğitim arasında ortak bir nokta ortaya çıkmaktadır. Bu görevi yerine getiren kişi hem inancının gereğini yerine getirmiş oluyor hem de insanlık yararına çalışarak eğitim faaliyeti içine girmiş oluyor.

Kur'an ı Kerim’de maruf ve münker kavramları genelde ardı ardına kullanıldığı halde bazı ayetlerde ise sadece bu iki kavram yalnız da kullanılmıştır.

*“Muhakkak ki Allah adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”*³⁵⁸

Bu ayette her ne kadar münkerin karşıtı olan maruf kullanılmamış olsa da maruf kavramını karşılayan ihsan kavramı kullanılmıştır. İhsan kavramı bu ayette iyilik yapmak anlamında kullanılmıştır. Ayette dinin ahlaki ve sosyal hayatın koruyucu sağlık ilkeleri sorumluluk olarak belirtilmiştir. Bir toplumda kişinin ahlaki sorumluluklarını bilmesi ailesi, çevresi ile de mümkündür fakat eğitim bunların daha planlı ve kurallı olarak öğrenilmesini sağladığı için diğerlerinden farklı bir ve önemli bir yere sahiptir. Maruf ve münker kavramlarının geçtiği ayetlerden bir kısmı yapılacak iyiliğin ne olduğunu açıklarken bir kısmı da nasıl yapılacağını işaret etmektedir:

*“Sen affetme yolunu tut! Uygun olanı emret, câhillerden yüz çevir!”*³⁵⁹

Bu ayet din eğitimcileri ve bilginleri için yol göstericidir. "Af yolunu tutma"nın bir anlamı da, onlara yumuşak davran, kırıcı olma anlamına gelmektedir.. Bu durum Âl-i İmrân sûresinin 159. âyetinde açıklanmaktadır: *"Allah'tan bir rahmet gereği onlara yumuşak davrandın"*. Af yolunu tutmayan, sert ve kaba davranır. Bu da insanların onun etrafından ayrılması anlamını ifade eder.

Bu ifadeye "Affi ele al!" şeklinde mâna verilirse, insan ilişkilerinde özellikle hoşgörü ve kolaylık tarafını al, demek olur. İnsan işlerinden, sana kolay gelecek olanları alıp işlemek gerekiyor. Kin besleyerek, sert davranarak düşmanlık göstermek mi daha

³⁵⁶ Ali İmran, 3/114.

³⁵⁷ Bayraklı, a.g.e, C.4, s. 320.

³⁵⁸ Nahl, 16/90.

³⁵⁹ Araf, 7/199.

kolay bir yoldur; hoşgörü ile, yumuşak davranarak gönül almak mı daha kolaydır? İnsanların hoşgörüden yana tercihini kullanması emredilmektedir.

Diğer taraftan şöyle bir açıklama yapmak mümkündür:

*"Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et ve onlarla, en güzel olan ne ise, o yolla mücadele et!"*³⁶⁰ Demek ki affi ele almanın anlamı, kötülükten sakındırmak, insanların yanlışlarına değil, iyi taraflarına bakmak demektir. En güzel yolla mücadele etmek, affın yolunu tutmak ve affi ele almakla gerçekleşecektir. İyiyi emretmek de, hikmetle ve güzel öğütle davet etmek anlamını ifade etmektedir.

"Affi ele al!" ya da "Af yolunu tut!" emrinin diğer bir anlamı da Nahl sûresinin 126. âyetinde belirtildiği gibi, sabırlı olmayı ifade etmektedir. Sabırlı olamayan, affetme eylemini gerçekleştiremez. Sabretmek, Âl-i İmrân sûresinin 134. âyetinde "kinini yutmak" olarak geçmektedir. Kinini yutunca, affetme safhası gelmektedir.

Hz. Peygamber'e verilen bu iki emir, aynı zamanda birinci derecede müslümanları, ikinci derecede de bütün insanlığı ilgilendirmekte, "af ve "iyi" gibi iki evrensel değeri insanlığın ahlâkına yerleştirmektedir. Yapılan yanlış harekete karşı gösterilecek tepkilerin çeşitleri çok olmasına rağmen, affi seçmek, kâmil insan olmanın en önemli göstergelerinden biri olmaktadır. Affi seçtikten sonra, iyiyi emretme imkânını yakalayabiliriz.

Âyette verilen üçüncü emir, câhillerden yüz çevirmektir. Câhil kavramının anlamı, bildiği halde tatbik etmemek, kendini tanıyamamak, ahlâkî değerlere ve hakikate karşı inatla kapalı kalmaktır. Aslında câhil insanlar, bu ahlâkî değerleri ve hakikati biliyor ve anlıyor, ama kendilerini onlara karşı kapalı tutuyorlar. Bunun ana sebeplerinden biri, kendini tanıyamamalarıdır.

Câhillerin bu kapalılığı, onların sözlerine ve davranışlarına yansarak, Hz. Peygamber'e kötü sözler ve aşağılık davranışlarda bulunmalarına sebep olmaktadır. Böyle sözleri ve davranışları sergileyen câhillerden yüz çevirmesini yüce Allah peygamberinden isterken, bütün müslümanlardan da istemektedir. Bu emri başka âyetlerle açıklayabiliriz:

*"Onlar, boş sözlerle karşılaştıklarında, vakarla geçip giderler"*³⁶¹ Câhil insanlar kötü sözler söylerler, onların bu sözleri müslümanları asla etkilemez, onlar câhillerin seviyesine düşmeden çekilip giderler.

³⁶⁰ Nahl, 16/125.

³⁶¹ Furkan, 25/72.

*"İnananlar, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler"*³⁶² Boş ve yararsız sözler, câhillerden çıkar. Buradaki eylemi yerine getirenler, A'râf sûresinin 199. âyetindeki "Câhillerden yüz çevir!" emrini hayata geçirmektedirler.

Bu emri hayata geçirenlerin durumunun âhirette şöyle olacağı açıklanmaktadır: "Orada boş bir söz ve günâha sokan bir laf işitmezler" (Vâki'a 56/25). Onun içindir ki Hz. Peygamber bu âyetin tefsirini şu şekilde yapmıştır: "Faziletlerin en üstünü, seninle ilişkisini keseni senin arayıp sorman, seni mahrum bırakana senin iyilikte bulunman, sana zulmeden senin affetmendir"³⁶³.

Netice olarak diyebiliriz ki affetmek, iyiyi emretmek ve câhillerden yüz çevirmek, İslâm'ın ahlâkî değer ve eylemlerini oluşturmaktadır. İslâm ahlâkının evrensel boyutta üç temel direğini oluşturan bu emirler hayata geçirilirse, nasıl bir toplum oluşacağı ortadadır. Din eğitimi bilginleri ve din görevlileri, bu ilâhî emirleri topluma kazandırılırsa, toplum üstün erdemlerle donatılmış olacaktır. Câhillerden yüz çevirmek, kötüye bulaşmamak, kötülere denk olmamak, onların seviyesine düşmemek şeklinde anlaşılırsa, erdemin derunî etkinliği yakalanmış olur

3.2. MARUF VE MÜNKER İLE İLGİLİ HADİSLER

Emri bil maruf ve nehyi anil münker ile ilgili hadisler, zulmün ve kötülülüğün ortadan kaldırılması, bunun yanında adaletin sağlanması ve iyiliğin yayılması ve yaygınlaşması için Allah ve Resulünün emirleri doğrultusunda hareket etmeyi ifade etmektedir.

K. Kerim'de olduğu gibi hadislerde de iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma çok önemli bir yere sahiptir.

*"Ademoğlunun bütün sözleri lehine değil aleyhinedir; ancak iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak ve Allah'ı zikretmek müstesna"*³⁶⁴ buyururken iyiliği emretme ve kötülükten alıkoymanın bir müminin hayatında nasıl bir rol oynaması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Hadiste Allah'ı zikretmenin, iyiliği emretme ve kötülükten nehyetmekle birlikte anılması da gerçekten üzerinde durulması gereken bir husustur. Çünkü iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma insanın sadece kendisini değil sosyal bir varlık olması dolayısıyla çevresindekileri de olumlu yönde etkilemesinin önemini göstermektedir.

³⁶² Muminun, 23/3.

³⁶³ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 438.

³⁶⁴ Tirmizi, **Sünen**, Zühd, 63, İbni Mace, **Sünen**, Fiten 12.

Allah'ı zikretmekle, insandaki bencillik duygusunun ortadan kaldırılması, İslam'ın emrettiği ibadetlerin yerine getirilmesiyle nefsin kötülüklerden arındırılması böylece emri bil maruf, nehyi anil münker gibi sosyal bir görevin de bencillikten uzak bir şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu konuda en yaygın ve meşhur hadislerden biri şu şekildedir:

*“Sizden bir münker gören onu eliyle değiştirsin, gücü yetmezse diliyle, gücü yetmezse kalbiyle (değiştirsin). Bu ise imanın en zayıf halidir.”*³⁶⁵

Yapılan bir kötülüğün özelliğine göre tepki vermek, karşı çıkmak kişinin gücü nispetinde olmalıdır. Hangi durumda nasıl bir yol takip edileceği eğitimin konusu içine girer. İkinci olarak kötülüğe engel olmanın bireye, topluma ve yöneticilere hitap eden yönleri bulunmaktadır. Bir eğitimci hırsızlık yapmanın yanlış ve kötü olduğunu anlatırken toplumun düzenini ve insanların birbirine karşı hakkını savunmakla görevli yöneticilerin farklı müeyyideler uygulayarak kötülüğe engel olması gerekmektedir. Zira sadece dille kötülüğe engel olmak yeterli değildir. Bu görevi ihmal eden toplumda zamanla düzenin bozulacağı ve çözülme olacağı, insanlar arasına güvensizlik, kin ve nefret duygularının gireceği açıktır. Bu konuda başka bir hadiste şöyle buyrulmaktadır:

*“İçlerinde kötülükler işlenen bir cemiyet kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu halde, seyirci kalır, müdahale etmezse, Allah hepsini saran umumi bir bela gönderir.”*³⁶⁶

Bu hadis aynı zamanda yapılan davranışlarla toplumun kendi geleceğini şekillendirdiğini ifade etmektedir. O halde hem bireyin hem toplumun geleceğinin iyi ve güzel olmasında din eğitiminin diğer konular gibi ahlaki değerlerin kazanılmasında önemli bir rolü vardır.

İslam'a göre toplumun en hayırlısı, şiarı iyilik olan ve bütün insanlığa barışın, yüksek ahlakın örneğini veren, bunların hakim olmasını gaye edinen bir toplumdur.³⁶⁷

Fatıma binti'l Hüseyin, Bilal'den Resulullah'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir.

“Her iyilik bir sadakadır. Her iyilik de yetmiş çeşit beladan ve kötü bir ölümden korur. İyilik ve kötülük kıyamet günü insanların önünde iki mahluk gibi dikilirler. İyilik,

³⁶⁵ Müslim, İman 78, Ebu Davud, Salat 242, Melahim 17, Tirmizi, Fiten 11, Nesai, İman 17, İbn Mace, İkametu's-Salat 155, Fiten 20, Müsned, C.III, s. 20, 49, 53.

³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. 4, s. 364.

³⁶⁷ Karaman, Hayrettin, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, İz yay. İstanbul, 2003, C.I, s.303.

sahiplerine gereklidir, onları cennete götürür. Kötülük de sahiplerine gereklidir, onları cehenneme sürükler.”³⁶⁸

Başka bir hadiste “*Her iyilik bir sadakadır. Kişinin kendisine ve ailesine harcadığı her şey kendisine sadaka olarak yazılır.*” buyurmuştur.³⁶⁹ Hadis kişinin aileye yapılan her türlü harcamayı sadaka sayarak kazancın daha öncelikli yere harcanmasını teşvik ederek aile eğitimi konusunda yardımcı olmaktadır.

İbn Ömer’in rivayetinde ise, “*Birinizin bir zengin veya fakire yaptığı iyilik sadaka sayılır.*”³⁷⁰ buyrulmuştur. Bu hadis ise iyilik yapmayı şahısların maddi seviyelerini dikkate almadan iyilik yapma konusunda ders vermektedir.

Dünya hayatında iyilik yapmanın ahirete etkisi ile de peygamberimizin hadisi bulunmaktadır. “*Dünyadaki iyilik sahipleri ahirette de iyilik sahipleridir. Dünyadaki kötülük sahipleri de ahirette kötülük sahipleridir.*”³⁷¹ hadisi kişinin dünya hayatında işlediği davranışların güzelleşmesini sağlayarak eğitmektedir.

İyilik yapmak, hadislerde başka şekilde de ifade edilmiştir. Örneğin “*İnsanlar, zalimi görüp elini tut(up ona mani ol)mazlarsa ve kötülüğü değiştirmezlerse, Allah hepsini umumi olarak cezalandırır.*”³⁷² hadisi kötü davranışlarda bulunanların engellenmesini de iyilik yapmak olarak değerlendirmiştir.

İyiliği yaymaya çalışmanın, emretmenin, müslümanın sorumluluğu olduğu ve kötülükten kaçınmamanın ise Allah’ın lanetine sebep olacağı şeklindeki hadis ise şu şekildedir: “*Ya iyiliği emreder , kötülüğü yasaklar, sefihin elini tutup onu hakka doğru bükersiniz, ya da Allah bir kısmınızın kalplerini diğerlerine çalar ve onlara lanet ettiği gibi şüphesiz size de lanet eder.*”

Hadis, eğitim yönüyle kötülüğe engel olmamanın veya görmezlikten gelmenin kişiyi kötülük yapandan uzaklaştırmayacağı için kendisinin de yasak veya haram olan davranışlar içine gireceği tehlikesini haber vererek uyarıda bulunmaktadır. Burada yapılan kötülüğü görmezlikten gelmekten çok güzel bir şekilde uyarmanın bir görev olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu zamanla içinde yaşanan toplumun da olumsuz yönde değişmesine sebep olmaktadır. Nitekim, bu konudaki hadis de şöyledir: “İçlerinde

³⁶⁸ İbn Ebi’ d Dünya, **Kadaul Havaic** (1)

³⁶⁹ Begavi, **Şerhu’s Sünne**, C.6., s. 146.

³⁷⁰ Suyuti, **ed Dürül Mensur**, C.3., s.257.

³⁷¹ Hakim, **Müstedrek**, C.1., s.262,263, İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, C.8, s. 361, Ebu Nuaym, **Hilye**, C.9, s. 319.

³⁷² Ebu Ya’la, **Müsned**, C.1, s.118, Beyhaki, **Şuabul İman** C.10, s.291, Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C.1, s.25.

kötülükler işlenen bir cemiyet, bu kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu halde, seyirci kalır, müdahale etmezse, Allah hepsini saran umumi bir bela verir.”³⁷³

Bu hadis her ne kadar bir belayı haber vermekteyse de eğitim yönüyle, müslümanın üzerine düşen bireysel ve toplumsal sorumluluğu yerine getirmemesi ve sonucunda da kötülüğün yaygınlaşması durumunda toplumun tamamını saran ve istenmeyen olayların olacağına işaret etmektedir. Günümüz şartlarında bir çok toplumda cinayetlerin, savaşların artması insanların kendi elleriyle yaptıkları kötülüklerin bir sonucu (bela) olarak karşılırlarına çıkmasını bu hadis çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Toplum içinde kötülükten uzak veya bulaşmamış kimselerin kendilerini bundan uzak tutamamaları ise aslında yine üzerlerine düşen görevi yapmamaları dolayısıyladır. Bu açıdan bakıldığında her insanın bilgisi ve gücü oranında kötülüğe engel olması konunun eğitim yönünü göstermektedir.

Peygamberimiz iyiliği emredip, kötülüğe engel olmanın kişinin duasının kabul olması ve Allah’ın yardımı için gerekli olduğunu haber vermiştir:

*“Sizin dua edip Allah’ın duanızı kabul etmeyişinden, Allah’tan yardım isteyip de size yardım edilmemesinden önce iyiliği emredin ve kötülüğe de engel olun.”*³⁷⁴

Ebu Said’in rivayetinde de *“Sakın ola ki, insanların korkusu sizden birini, bildiği halde hakkı söylemekten men etmesin!”* buyrulmuştur.³⁷⁵

Şüphesiz bir toplumda kötülüğün yaygınlaşması Allah’ın yasaklarından kaçınanların sayıca azalmasını ve bunun sonucunda da yeterli cesareti taşıyamamalarını doğurabilir. Çünkü en azından kötülük yapanların hakaret, alay etme ve eğlence konusu yapmalarından çekinebilir. Bununla ilgili başka bir hadis şöyledir:

Peygamberimiz kendisine *“Yeryüzünde bir kötülük işlendiği vakit, ona şâhid olan bunu takbîh ederse (kötü olduğunu te’yîd ederse), o kötülüğü görmemiş gibi zararından kurtulur. O kötülüğe şâhid olmadığı halde, işittiği zaman memnun kalan kimse, sanki şâhid olmuş gibi mânen zarar görür.”*³⁷⁶

Bu hadis kötülüğe engel olmanın mümkün değilse bile en azından çirkin görmenin insanı sorumluluktan kurtaracağına ilişkin bir haberdır. Eğitimde ahlaki davranışların içten benimsenmesi durumunda insanın kötülüğe engel olamasa bile onu tasvip etmeyeceği açıktır. İnsanın yapılan bir kötülüğü tasvip etmemesinin bir yolu da

³⁷³ Ahmed b. Hanbel, **Müsned** C.4, s.364, Beyhaki, **Şuabul İman**, C.10, s. 295.

³⁷⁴ İbn Mace; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. 6, s. 159.

³⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, **Müsned** C. 3, s. 84,92.

³⁷⁶ Canan, İbrahim, **Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yayınları, İstanbul, trz, C.2 s. 380.

mevcut ortamı terk etmektir. Örneğin gıybetin yapılmasına engel olmak mümkün değilse, en azından konuşulan ortamı terk etmek de bir tür kötülüğe engel olma çabasıdır denilebilir. Bununla birlikte duyarsız kalmak ve yapılan kötülüklerden rahatsızlık duymamak müslümana yakışan bir davranış değildir. Peygamberimiz bu konuda müslümanın her zaman varlığını hissettirmesi gerektiğini haber vermektedir:

*"Eğer ümmetimi, zâlîme "sen zâlımsın" demekten korktuğunu görürsen, bil ki onun varlığı ile yokluğu birdir."*³⁷⁷

Müslüman haksızlığa karşı çıktığı gibi davranışıyla da kendini fark ettirmelidir. Fakat ortaya koyacağı tavrın etkili olması, bilgi sahibi olmasına bağlı olduğu için elbette bu konuda eğitim ve din eğitimi önemli bir yere sahiptir.

Peygamberimizin konuyla ilgili hadisleri iyiliği emretmenin ve kötülüğe karşı çıkmanın bir müslümanın aslında yaşam şekli olması gerektiğini ifade etmektedir. Yapılan kötülüğün niteliği ise ona engel olma şeklinde bir takım farklılıklar olabileceğini anlatmaktadır. Eğitimde öğrenciler için ahlaki ilkelerin yerleşmesi sadece öğretmenin anlatmasıyla değil aynı zamanda davranışla, örnek olmasıyla mümkün olabileceğini unutmamak gerekir.

3.2.1. Anne ve babaya iyilik etmek

Hz. Muhammed'e (S.A.V) amellerin hangisinin Allah katında daha sevimli olduğu sorulduğunda ilk olarak vaktinde kılınan namaz, sonra anne ve babaya iyilik etmek daha sonra ise Allah yolunda cihat etmektir diye cevaplamıştır.³⁷⁸ Bu Hz. Muhammed'in iyilik yapmada anne ve babanın ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu anlatması bakımından önemlidir. Başka bir hadisinde ise kendisine "kime iyilik edeyim" diye sorulduğunda üç kez arka arkaya "annene" diye cevap vermiştir. Bundan sonra dördüncü kez sorulduğunda "babana" diye cevap vermiştir.³⁷⁹

Bu hadisten anneye iyilik etmenin babadan da önce geldiği görülmektedir. Bunun annenin çocuğu üzerinde daha çok emeği olmasından ve yetişmesinde çok fazla etkili olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Peygamberimiz, "müslüman ana-babaya sahip olan birisi, Allah'tan sevap bekleyerek onların hizmetinde bulunursa, Allah ona muhakkak cennetten iki kapı açar.

³⁷⁷ Canan, *a.g.e*, C.2, s. 384-385.

³⁷⁸ Buhari, **Kitab-ı Mevakitu's-Salât**, Bab : Fadlu's-Salâti Li Vaktiha; Müslim: **Kitab'ül İman**, 13, 138, 139, 140.

³⁷⁹ Tirmizî, **Kitab'ül Birri ve's-Sılâ**, Bab : Macâ'e fi Birri'l-Valideyni, 33

Eğer ana-babadan birine bulunursa, bir kapı açar. Eğer onlardan birini kızdırırsa (gazaba getirirse), onun rızasını kazanmadıkça, Allah o çocuktan razı olmaz” buyurmuş bunun üzerine:

- Eğer ana-baba, o çocuğa zulüm etmiş olsalar da mı diye sorulunca;
- Çocuğa (dünya işlerinde) zulüm etmiş olsalar dahi (rızalarını almadıkça, Allah ondan razı olmaz), cevabını vermiştir.³⁸⁰

Bu hadis İslam’ın anne babanın farklı bir inanca sahip olsalar dahi bunun onlara iyilik etmeye engel olmadığını ve bu anlamda İslam’ın hem inanca baskıyı kabul etmediğini hem de İslam’ı kabul etmenin anne ve babadan ayrılmayı gerektirmediğini göstermektedir. Aynı zamanda hadis, müslümanlara hangi durumlarda anne babaya nasıl davranılması gerektiği hususunda da eğitici bir yön taşıdığını göstermektedir.

Peygamberin yanında bir adam:

- Ey Allah'ın Resulü, ebeveynim öldükten sonra, onlara iyilik edebileceğim bir iyilik kaldı mı?

Peygamber şöyle buyurdu:

- Evet, dört haslet vardır:

- (1) Onlara hayır duada bulunmak ve onlara mağfiret dilemek.
- (2) Vasiyetlerini yerine getirmek.
- (3) Onların sadık arkadaşlarına ikram etmek.

(4) Akrobaya sıra (iyilik) etmek ki, sana akrabalık ancak onların nesebi tarafından gelir.³⁸¹ Hadisten anlaşıldığına göre anne babaya iyilik etmek sadece onların hayatta olmaları ile sınırlı tutulmamış, vefatlarından sonra da kendisinin vefatına kadar görevinin devam ettiğini göstermektedir.

Kendisine cihad için izin istemeye gelen bir kişiye peygamberimiz: “Anne baban yaşıyor mu?” diye sormuş ve olumlu cevap vermesi üzerine de “öyleyse onların hizmetinde (bulunarak) cihad et!”³⁸² buyurmuştur. Burada cihadın anne babaya iyilik etmek anlamında peygamberimiz tarafından kullanıldığını görmekteyiz.

³⁸⁰ Yavuz, A. Fikri, **İmam Buhari’nin Derlediği Ahlak Hadisleri (Edeb-ül Müfred)**, Sönmez Neşriyat, İstanbul, trz,C.I, s. 9-10.

³⁸¹ Yavuz, C.1, s.46-47.

³⁸² Buhârî, **Cihâd** 138, Edeb 3, Müslim, **Birr** 5-6 (2549), Ebu Dâvud, **Cihâd** 31 (2528}, Tirmizî, **Cihâd** 2 (1671), Nesâî, Bey'at 10, Cihâd 5, İbn Mâce, Cihâd 12 (2782), Ahmed b. Hanbel, 2/165, 188, 193,197, 221

3.2.2. İyiliği emretmek:

"Ey mü'minler, yalvar yakar olmanıza rağmen dualarınız kabul olmayacak durumlara düşmezden önce iyiliği (ma'rufu) emir ve kötülükten de men ediniz."³⁸³

Bu hadiste iyiliği yaymaya çalışmanın müslümanlar tarafından zamanında yapılmadığı takdirde toplum hayatının zararlarının artık telafi edilemeyecek bir boyuta geleceği vurgulanmaktadır.

*"Benden önce Allah'ın gönderdiği her peygamberin mutlaka ümmetinden havarileri ve arkadaşları olmuştur. Bunlar onun sünnetiyle amel ederler emirlerini de yerine getirirlerdi. Sonra, bu peygamberlerin ardından öylesi kötüler zuhûr etmişti ki, yapmadıklarını söyleyip, kendilerine emredilmeyeni de yapmışlardır. Kim bu güruhla eliyle mücahede ederse mü'mindir. Kim onunla diliyle mücahede ederse o da mü'mindir. Kim de onlarla kalbiyle mücahede ederse o da mü'mindir. Bunun gerisine, artık zerre miktar iman yoktur."*³⁸⁴

Peygamberimiz bu hadisiyle zaman, yer ve şartlara göre tavır almanın önemine vurgu yapmış ve eğitim açısından da olumsuz davranışların kaldırılması ve yok edilmesinde takip edilmesi gereken bir yöntemi günümüz insanlarına anlatarak ışık tutmuştur. Ayrıca hadis, çaresizlik içine düşerek bir kenara çekilmenin de yanlış olduğunu belirterek bu psikoloji içine girip ümitsizliğe düşmeyi ve hiçbir şey yapmamayı inanç yönüyle de tehlikeli bir nokta olarak görmüştür. Buna engel olmanın yolu olarak da hadis, en azından içten/ kalben karşı çıkmak gerektiği, çünkü bunun kötülüğe karşı bir bilinç oluşmasına katkıda bulunacağı düşüncesini taşımaktadır.

Ayrıca hadis, kötülüklerin önlenmesinde toplumun dinamik bir bünyeye sahip olması gerektiğini anlatmaktadır. Zira her mümine gördüğü bir münkere hemen el ile gelişigüzel müdahale hakkını vermemektedir. Bu konudaki ayet ve hadislerin bütününden böyle bir sonuç çıkmamaktadır. Bundan hareketle İslam alimleri münkere el ile engel olmanın yöneticilere, dil ile engel olmanın bilginlere ve ilim adamlarına kalp ile karşı çıkmanın da hiçbir şeye güç yetiremeyen halka mahsus olduğunu söylemişlerdir.³⁸⁵

Başka bir hadiste "Din, Allah'a, kitabına, peygamberlerine, müslümanların ileri gelen (idareci) lerine ve bütün Müslümanlara nasihattır."³⁸⁶ buyurmuştur. İslam dini,

³⁸³ Müslim, İman 80, (50), Canan, a.g.e, C. 2, s.376-377.

³⁸⁴ Canan, a.g.e, C. 2, s. 377.

³⁸⁵ Canan, a.g.e, C. 2, s. 391.

³⁸⁶ Buhari, İman, 42, Müslim, İman, 95, Tirmizi, Birr, 17, Nesaî, Beyat, 31, Darimi, Rikak, 41,

buradan anlaşıldığına göre sadece bir takım ibadetleri yerine getirip etrafı ile ilgilenmeme veya uzak durmayı değil toplumun yarar ve menfaatine olan iş ve davranışları yapmayı Müslümanlar için bir ilke olarak görmekte ve sorumluluk sahibi bilinçli Müslüman olmayı tavsiye ve teşvik etmektedir.

3.2.3. Kötülüğe engel olma

"İçlerinde kötülükler işlenen bir cemiyet, bu kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu halde, seyirci kalır, müdahale etmezse, Allah'ın hepsini saran umumî bir belâ göndermesi yakındır."³⁸⁷ Hadis, insanlar arasında görülen yanlış davranışların vurdumduymazlık veya kendisiyle ilgili olup olmamasına göre değil toplumun yararını önceleyerek ve ilk sıraya koyarak hareket edilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Toplumun eğitiminde de kötü ve olumsuz davranışların önlenmesi esas gaye olduğundan hadis, bilinçli Müslümanlara sorumluluk yüklemektedir.

"Yeryüzünde bir kötülük işlendiği vakit, ona şahit olan bunu takbîh ederse (kötü olduğunu te'yîd ederse), o kötülüğü görmemiş gibi zararından kurtulur. O kötülüğe şahid olmadığı halde, işittiği zaman memnun kalan kimse, sanki şahid olmuş gibi mânen zarar görür."³⁸⁸

Bu hadisler İslam'ın ve peygamberin, davranışlar, fiil ve hareketlerin yanında kişinin taşıdığı düşünce ve niyetin de önemli olduğunu göstermektedir.

Peygamberimiz başka insanların başına gelen sıkıntıları gidermek yolu ile de kötülüğün yayılmasına engel olmayı tavsiye etmiştir. Bununla ilgili bir hadiste "Kim dünyada bir müminin sıkıntılarında birini hafifletirse, Allah da (c.c) onun kıyamet günündeki sıkıntılarında birini hafifletir. Kim zorda kalan birisine yardımcı olursa, Allah (c.c) dünya ve ahirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir müslümanın kusur ve ayıbını örterse Allah da (c.c) dünya ve ahirette onun hatalarını örter."³⁸⁹

³⁸⁷ Ebu Dâvud, **Melâhim**, 17, (4338), İbnu Mâce, Fiten 20 (4005), Canan, *a.g.e*, C.2, s.379.

³⁸⁸ Ebu Davud, **Melâhim**: 17, (4345), Canan, **a.g.e**, C.2, s.380.

³⁸⁹ Müslim, **Zikr Ve'd Dua**, 38 (nr. 2699), Buhari, **Mezalim**, 3 {nr. 3210), **İkrah**, 7 (nr. 6551); Müslim, **Birr Ve's-Sila**, 58 (2580).

3.3.MARUF VE MÜNKER İLGİLİ YAKIN ANLAMLI HADİSLER

3.3.1.Hadislerde Hayır-Şer

Hadis rivayetlerinde hayır ve şer kavramları genel anlamda sekiz başlık altında toplamak mümkündür.

3.3.1.1. Üstünlük (Fazilet bakımından yücelik)

Hadis rivayetlerinde daha çok ismi tafdil kalıbıyla kullanılan hayır ve şer, fazilet bakımından üstünlük ya da düşüklük anlamına gelir. Bu çerçevede rivayetlerde hayırlı ve şerli insanlardan bahsedilmiştir. Mesala peygamberimize “*insanların en hayırlısı kimdir*” diye sorulunca cevap olarak “*ömrü uzun ve ameli güzel olandır*” buyurmuş, “*insanların en şerlisi kimdir*” diye sorulunca da “*ömrü uzun fakat ameli kötü olandır*” diyerek cevaplamıştır.³⁹⁰

Hiz. Peygamber hayır ve şer kavramlarını pek çok durum ve olay için kullanmış ve hem olumlu hem de olumsuz değeri atfetmiştir.

Bu çerçevede hayırlı yönetici,³⁹¹ hayırlı arkadaş ve komşu,³⁹² hayırlı söz,³⁹³ hayırlı kazanç,³⁹⁴ yemeğin şerlisi,³⁹⁵ hayırlı amel³⁹⁶ gibi farklı kişi ve durumlar için kullanmıştır.

3.3.1.2. İyilik Yapmak ve Yararlı Olmak Anlamında Hayır

Hiz. Peygamber bir hadisinde “*İnsanların arasını düzeltmek için hayır (insanlara iyilik ve yarar) amacıyla söz taşıyan veya (yalan) söyleyen yalancı değildir.*”³⁹⁷ buyrulmaktadır.

*Başka bir hadiste ise; “Ey ademoğlu! Kendinde fazla olanı harcar, sarf edersen bu senin için bir iyiliktir. Eğer bunu elinde tutarsan bu da senin için bir kötülüktür.”*³⁹⁸ ifadesi yer almaktadır.

³⁹⁰ Tirmizi, **Zühd**, 22.

³⁹¹ Tirmizi, **Fiten** 77.

³⁹² Tirmizi, **Birr** 28.

³⁹³ Müslim, **Cuma** 43-45; İbn Mace, **Mukaddime** 7.

³⁹⁴ İbn Hanbel, **Müsned**, II, 334,357.

³⁹⁵ Buhari, **Nikah** 72.

³⁹⁶ Tirmizi, **Dua** 6.

³⁹⁷ Buhari, **Sulh** 2; Müslim, **Birr** 101.

³⁹⁸ Tirmizi, **Zühd**, 32

3.3.1.3. Mal Varlığı Olarak Hayır

Bazı hadis rivayetlerinde hayır kelimesi ile mal kastedilmektedir. Mesala Ensar'dan bazı kimseler Resulullah'tan bazı şeyler istemişler o da istediklerini vermişti. Ancak sonra tekrar istemişler O yine istediklerini vermiş ve elinde olan tükenince şöyle buyurmuştur: *“Yanımda bir hayır(mal) bulunursa elbette onu biriktirip sizden saklamam.”*³⁹⁹

İnsanın kazandığı/elde ettiği malın “hayır” olması, onunla iyiliğe, sevaba ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Kazanılan mülke bu gözle bakmak kişinin alacağı dini eğitimle ilgilidir. Böylece mal varlığı hayır kazanmaya vesile olur.

3.3.1.4. Güzel Söz Olarak Hayır

Bazı hadislerde hayır “güzel ve hikmetli söz” anlamında kullanılmıştır. Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*“Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayır (güzel söz) söylesin yahut sussun!”*⁴⁰⁰

Güzel amellerde bulunmak gibi konuşmanın da faydalı ve güzel olması en azından kötü ve çirkin olmaması ahlaki bir ilkedir. Güzel ve yararlı konuşmak, eğitim ile doğrudan ilgilidir. Kişi eğitimin ne kadar içinde yer alır ve onu içselleştirirse “hayır” konuşması o kadar çok olur. “Hayır konuşma” bu sebeple iyiliği anlatma olarak da yorumlanabilir.

3.3.1.5. Sevap ve Günah Anlamında Hayır-Şer

Bazı hadislerde hayır ile sevap ve mükafat anlamları kastedilmiştir. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği bir hadiste hayır ve şer, sevap ve günahla ilişkilendirilmiştir.

Hz. Peygamber Muaz'a şöyle demiştir:

“Sana hayır(sevap) kapılarını göstereyim mi? (Bunlar) oruç kalkandır, sadaka, suyun ateşi söndürdüğü gibi hatayı söndürür. Ve kişinin gece yarısı kıldığı namaz” buyurmuştur.⁴⁰¹

Genel olarak ibadetler kişiyi kötü davranışlardan uzak tutmayı amaçlar. Bu sebeple ibadeti bu duygu ve düşünceyle yapmak da gereklidir. İbadetlerin bir

³⁹⁹ Müslim, **Zekat**, 42.

⁴⁰⁰ Buhari, **Edeb**, 31; Müslim, **İman**, 74.

⁴⁰¹ Tirmizi, **İman**, 8.

zorunluluktan çok insanın manevi olgunlaşmasına katkıda bulunacağını düşünmek kişinin alacağı doğru bir din eğitimiyle ilgisi vardır.

3.3.1.6. İyi ve Güzel Huy Olarak Hayır

Hadislerde haya ve rıfk gibi erdemler hayır olarak ifade edilmiştir.

*“Haya, bütünüyle hayırdır”*⁴⁰²

*“Kim rıfk (yumuşak huyluluk)tan mahrumsa, tüm hayırdan mahrum kalmıştır.”*⁴⁰³

Peygamberimizin yaşamında önemli yer tutan yumuşak huyluluk, hoşgörü vb. ahlaki özellikleri, müslümanlar için örnek olmasının yanında, bu ilkelerin değerler eğitimi bakımından da önem taşıdığını göstermektedir.

Bunların dışında hayır ve şer kavramları dini ve ahlaki alanın dışında farklı konularda kullanılmıştır. Bu çerçevede tedavi yöntemlerinin,⁴⁰⁴ kokunun⁴⁰⁵ ve benzer başka durumların hayırlılarından bahsetmiştir. Bu hadislerde hayır, ilgili olduğu alandaki üstünlüğe veya yetkinliğe işaret etmektedir:

*“Elbisenizin en hayırlısı beyaz olanıdır.”*⁴⁰⁶

Hayır ve şer kavramları hadislerde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu iki kavram asıl olarak iyi ve kötü anlamına gelmekle birlikte bazı farklı kullanımları da hadislerde geçmiştir. Her ne kadar farklı kullanımları olsa da bunlar Kuran’daki kullanımlarına yakınlık ve benzerlik göstermiştir.

3.3.2. Hadislerde Hasene-Seyyie

Hadislerde bu iki kavram daha çok davranışların niteliğini ahlaki yönden anlatmak amacıyla kullanılmıştır.

Abdullah b. Mesud’dan rivayet edilen hadiste bu iki kavram sevap ve günah anlamında kullanılmıştır:

*“Bir müslümana hastalık ve daha başka bir eza isabet ederse, muhakkak Allah onun seyyielerini (sonbaharda) ağacın kendi yapraklarını atması gibi atar.”*⁴⁰⁷

⁴⁰² Müslim, **İman**, 61.

⁴⁰³ Müslim, **Birr**, 74.

⁴⁰⁴ Tirmizi, **Tıb**, 10.

⁴⁰⁵ Nesai, **Cenaiz**, 42.

⁴⁰⁶ İbn Mace, **Cenaiz**, 12.

⁴⁰⁷ Buhari **Merda**, 16.

Peygamberimizin burada Müslümanlara sabırlı olmayı öğrettiği ve dolayısıyla bir sabır eğitimi verdiğini söyleyebiliriz. Çünkü hastalık ve buna benzer zorluklar, ruhsal yönden insanların sıkıntı içinde bulundukları dönemlerdir. Hastalık esnasında geçen zamanlarında günahlarının döküleceğine inanan kişi, durumunu daha çok olgunlukla karşılaması mümkündür. Bu durum onun daha sabırlı olmasına katkıda bulunur.

Başka bir hadisinde ise;

*“Herhangi biriniz yüz defa Subhanallah derse kendisine bin sevap yazılır ve bin günahı silinir.”*⁴⁰⁸ buyurmuştur.

Bunun gibi iyi ve kötü davranış anlamında geçen hadisler de bulunmaktadır. Peygamberimiz namaza kalktığı zaman şöyle buyurmuştur:

*“Allah’ım beni en güzel ahlaka ulaştır. Senden başka güzel ahlaka ulaştıracak yoktur. Kötülükleri benden uzaklaştır. Senden başka kötülükleri benden uzaklaştıracak yoktur.”*⁴⁰⁹

İyi ve güzel davranışlarda bulunmayı istemek gibi bunu sağlamak için Allah’ın yardımını istemek de önemlidir. Çünkü her konuda Müslüman için en büyük yardımcı Allah’tır.

Rebbena dualarında geçtiği gibi dünya ve ahiret hayatında iyilik anlamında da kullanılmıştır.⁴¹⁰

Bunun dışında güzellik anlamında da kullanılmıştır. Bir hadiste *“Kalbinde zerre miktarı kibir olan kimse cennete giremez”* buyurmuş *“İnsan elbisesinin, ayakkabısının güzel olmasını istiyor”* denildiğinde ise *“Şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, hakkı inkar ve insanları tahkir etmektir”* buyurmuştur. Bu hadiste “Hasen” kavramının “cemal” ile yakın ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

3.3.3. Hadislerde Birr-İsm

Diğer kavramlar gibi iyilik ve kötülük anlamında hadislerde kullanılmıştır. *“İyilik, ahlâkın güzelliğidir. Günah ise, kalbinde gıcık yapan ve başkalarının muttali olmasından hoşlanmadığın şeydir.”*⁴¹¹

⁴⁰⁸ Ahmet b. Hanbel, **Müsned**, (1/2,5)

⁴⁰⁹ Tirmizi, **Daavat**, 32.

⁴¹⁰ Müslim, **Zikir ve Dua ve Tevbe ve İstighfar**, 27.

⁴¹¹ Darimi, **Buyu**, 2.

Sevap ve günah anlamında kullanılan bir hadis de şöyledir. “İyi ve sevap, canın kendisiyle sükûn, kalbin kendisiyle huzur bulduğu şeydir. Kötü ve günah ise, insanlar sana fetva verseler de, onlar sana (farklı) açıklamada bulunsalar da, insanın içine oturan, insanın gönlünde gidip gelen şeydir!”⁴¹²

Hadislerde birr hayır yerine de kullanılmıştır: “Şüphesiz doğruluk hayırdır. Hayır da cennete götürür. Kul doğruluğu araya araya nihayet Allah indinde doğrucu yazılır. Yalancılık da sapıklıktır. Şüphesiz sapıklık cehenneme götürür.”⁴¹³”

⁴¹² Müslim, **Birr ve Sıla**, 16

⁴¹³ Müslim, **Birr ve Sıla**, 14.

SONUÇ

Emri bil maruf ve nehyi anil münker K. Kerim'in ortaya koyduğu bir prensiptir. Bu ilkenin sağlıklı ve amacına uygun anlaşılmasının yolu Kuran'ın genel felsefesini ve düşüncesini doğru anlamaktan geçmektedir. Kuran her bireyden maruf olanı yapmasını münker olandan da uzak durmasını ve kaçınmasını ister. Maruf iyi ve güzel olan, akla uygun, bilinen, tanınan, herkes tarafından hoş görülen anlamlarına gelir. Münker kelimesi ise çirkin, hoşla gitmeyen ve kötü anlamlarını taşır. Ancak bu anlamların dışında daha özel anlamlarda da kullanılmıştır.

Emri bil maruf ve nehyi anil münker ilkesi bir bütün olarak ele alındığında K. Kerim'de insanın sorumluluk ve görevlerini belirleyen önemli bir unsur olarak zikredilmiştir. Bu sorumluluk zengin/fakir, kadın/ erkek, genç/ yaşlı gözetmeden herkesi ilgilendiren önemli bir konu olarak görülmüştür. İslam dinini yaşama ve ahlaki ilkelerini insanlar arasında yaygınlaştırma düşüncesiyle dinin açıkça yasakladığı davranışlara engel olma ve insanları uyarmanın dışında günümüz yaşam şartlarının bir gereği olarak trafikte yanlış yapan bir sürücünün ilgili yere şikayet edilmesi, çalıştığı yerde haksızlığa uğrayan kişiye yardımcı olunması gibi örnekleri de emri bil maruf ve nehyi anil münker ilkesi çerçevesinde düşünebiliriz.

Din eğitimi açısından ise hem ibadetlerin öğretilmesi hem de ahlak ve inanç esaslarının kazandırılmasında özellikle eğitim dönemi bireyler açısından dinin sakıncalı, yanlış ve kötü gördüğü, yasakladığı iş ve davranışların zorlama ve korkutma yerine kişinin kendisine, sevdiklerine ve çevresine verdiği zararları göstermek yoluyla olması gereklidir. Aynı şekilde dinin yapılmasını emrettiği konularda da bir görev ve mecburiyet duygusundan çok kişinin kendisine ve çevresine olan faydayı ve yararı düşünerek ve gerekliliğine inanarak yapması din eğitimi açısından karşılaşılan bir çok problemin de ortadan kalkmasına yardım edecektir.

Din eğitimi yapan kişiler olarak cami görevlileri, vaizler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri, yararlandıkları temel kaynak olan Kuran'ın getirdiği mesajların ve ilkelerin toplumda yaygınlık kazanmasında önemli bir yere sahiptirler. Bu görevi yerine getirirken emri bil maruf ve nehyi anil münker prensibinin eğitime hitap eden yönlerini unutmamalı, bu prensibin din eğitimi ile olan ortak noktaları üzerinde durmalıdırlar.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULBAKİ, Muhammed Fuad, *el Mucemul Müfehres li el Fazı'l el Kur'an il Kerim*, Darul Marife, Beyrut, 2005
- ALPER, Ömer Mahir, *İslâm Felsefesinde Akıl-Vahiy/Din-Felsefe İlişkisi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000
- ATAY, Hüseyin, *İslâm'ı Yeniden Anlama*, Atay ve Atay Yayn., Ankara, 2001
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988/ 1989
- AYHAN, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Dem yay. İstanbul, 2004
- BEHİY, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar*, Çev. Ali Turgut, Yöneliş yay, İstanbul, 1999
- BİLGİN, Beyza, *Din Öğretimi*, Ankara, 1999
- BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yay. Ankara, 1998
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, I/VIII, Matbaatü'l-Kübra el-Emiriyye, Bulak, 1323
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi*, I-XVIII, Akçağ / Zaman yay. İstanbul, t.y
- ÇELEBİ, Ahmed, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Çev: Ali Yardım, Damla yay. İstanbul, 1983
- DEMİRCİ, Ahmet, *İbn Hazm ve Zahirilik*, Kayseri, 1996
- DERVEZE, Muhammed İzzet, *Tefsîru'l-Hadîs*, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Kahire, 1962/1964
- DODURGALI, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yay. İstanbul 1999
- DUMLU, Ömer, *Kur'an-ı Kerim'de Ma'ruf ve Münker*, Anadolu yayn., İzmir, 1999
- EBU DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani, *Sünenü Ebi Davud*, Matabaatü's-Saade, Mısır 1950-1952
- _____, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul, 1981
- EBU ZEHRA, Muhammed, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, çev. Abdülkadir Şener, Fecr yayn., Ankara, 1986
- EBU ZEHRA, Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, Çev. Sıbğatullah Kaya, Bilge Adam yay. İstanbul, 2003

- EBU'L BEKA, el- Hüseyin el- Kefevi, *Külliyat-u Ebi'l-Beka*, Daru't-Tıbaatu'l-Amire yayn., Bukik, 1253
- ed-DARİMÎ, Ebû Muhammed, *Sünen-i Dârimi*, trc. Abdullah Aydınli, İstanbul 1996.
- FIGLALI, E. Ruhi, *İbadiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, A.Ü.İ.F. yayn., Ankara, 1983
- FİRUZABADÎ, Ebû Tahir Muhammed b. Yakub b. İbrahim Mecdüddin, *Kâmus Tercemesi (Kâmûs'ul-Muhît)*, trc. Ahmed Asım, I-IV, İstanbul, 1305
- GAZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâ-u Ulumi'd-Din*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1973/1975
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdaresi*, çev. Kemal Kuşçu, Nur yayn., Ankara, 1979
- HANBEL, Ahmed b. *el- Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982.
- HANEFÎ, Hasan, *İslâmi İlimlere Giriş*, çev. Muharrem Tan, İnsan yayn., İstanbul, 2000
- HASAN, Hasan İbrahim, *İslâm Tarihi (Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal)*, çev. İsmail Yiğit, Kayıhan yayn., İstanbul, 1991
- IZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Selahaddin Ayaz, Pınar yayn., İstanbul, 1990
- İBN Ebi'd-dünya, *Rızık Anahtarları ve Tevekkül*, terc. Mustafa Utku, Bursa 2001.
- İBN HALDUN, *Kitabu'l-İber ve Divanu'l-Mübtedei ve'l-Haber*, Matbaatu'r-Rahmaniyye, Mısır, 1936
- _____, *Mukaddime*, çev. Kadiri Ugan, Maarif Basımevi, İstanbul, 1954
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-İhkam fî Usuli'l-Ahkam*, Daru'l-Mektebi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985
- İBN MANZÛR, Ebu'l- Fida Cemaluddin Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1955/1956
- İBN TEYMİYE, *İyiliği Emretmek ve Kötülükten Alıkoymak*, çev. Cemaleddin Sancar, İstanbul, 1987
- İBNU'L-ARABÎ, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'an*, İsa el- Babi el-Halebi, 1967/1968
- İBN ZEKERİYA, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Faris, *Mu'cemu'l-Mekâyisi'l-Luga*, Daru'l-İhyai'l-Kütübi'l-Arabî, Kahire, 1366
- İLHAN, Avni, *“el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu ani'l-Münker (Mezhepler Tarihi Açısından bir Bakış)”*, D.E.Ü.İ.F.D. ,İzmir, 1986,
- İZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar yay. İstanbul, 1991

- KARAMAN, Hayrettin, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz yay. İstanbul, 2003, C.I, s.303.
- MÜSLİM, b. el-Haccac, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, trc. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul, 1970.
- NESAI, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Suayb, *es-Sünen*, İstanbul, 1981
- NEŞŞAR, Ali Sami, *İslam'da Felsefi düşüncenin Doğuşu*, Çev. Osman Tunç, İnsan yay. İstanbul, 1999
- el-MÂTÜRÎDÎ, Ebu Mansur, *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*, çev. BekirTopaloğlu, İsam yayn., Ankara, 2003
- ÖCAL, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara, 2007
- ÖĞÜT, Salim, *Emir mad*, Diyanet İslâm Ansiklopedisi (T.D.V.),İsam yay, İstanbul, 1999
- ÖZBEK, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra yay. Konya, 1991
- RAĞİB, el İsfehâni, *el Müfredat fî Garibil Kur'an*, Kahraman yay. İstanbul, 1986
- RÂZÎ, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir*, çev. Suat Yıldırım, Akçağ yayn., Ankara, 1988/1989
- SABUNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-tefâsir*,Terc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, İstanbul 2003.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zeki Kadiri Ugan, Maarif Vekâleti, Ankara, 1954/1958
- _____ *Taberi Tefsiri*, çev. Kerim Aytekin, Hisar yayn., İstanbul, 1996
- _____ *Tarihu'l-Umem ve'l-Muluk*, Matbaatu'l-İstikame, Kahire, 1939
- TAHANEVÎ, Muhammed, *Keşşafu Istilahatıl Funun*, Karaman yay. İstanbul, 1984
- TAŞKÖPRÜLÜZADE, Ahmed Efendi, *Mevzûatu'l-Ulûm*, thk. Kemâleddin Mehmed Efendi, İstanbul, 1313
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*. 4 cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- TOSUN, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Ankara, 2005
- TUNÇ, Cihat, *“İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi”*, E.Ü.İ.F.D., Kayseri, 1986, sy. III, s. 1-13
- ULUDAĞ, Süleyman, *İslam'da İrşad*, Marifet yay. İstanbul, 1992

- YAVUZ, A. Fikri, *İmam Buhari'nin Derlediği Ahlak Hadisleri (Edeb-ül Müfred)*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, trs.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, D.İ.B. yayn., Ankara, 1935/1936
- YILDIRIM, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir, 1991
- ZEBİDİ, Muhammed Murtaza el-Hüseyn, *Tacu'l-Arûs min'el Cevahiri'l-Kâmûs*, Kitabu'l Fikr'i ve't-Tab'ati, Beyrut, 1994
- ZEMAHŞERÎ, Ebu'l- Kasım Muhammed, *Esâsu'l-Belâğa*, Matbaatü'l- Vebiiyye, Mısır, 1882
- _____, *Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Tıbaatu'l-Kubra el-Emiriyye, Mısır, 1318/1319
- ZEYDAN, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, çev. Ruhi Özcan, A.Ü.İ.İ.A. yayn., Ankara, 1978
- _____, Abdülkerim, *İslâm'da Davet ve Tebliğ Esasları*, çev. Ruhi Özcan, Hisar yayn., İstanbul, 1979.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Elazığ'da doğdum. İlköğretimi ve Liseyi Elazığ'da tamamladım. 2001 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldum. 2003 yılında Kars Merkez Halit Paşa İlköğretim Okulunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak göreve başladım. 2005 yılından itibaren Merkez Gazi Kamil Ayhan İlköğretim Okulunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapmaktayım.